

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK
ENTEGRASYONLARA KATILIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sevda KARA DEMİR

Balıkesir, 2015

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN EKONOMİK
ENTEGRASYONLARA KATILIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sevda KARA DEMİR

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Ahmet AYDIN**

Balıkesir, 2015

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün İktisat Anabilim Dalı'nda 201212505018 numaralı Sevda KARA DEMİR'in hazırladığı "Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Ekonomik Entegrasyonlara Katılımı" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 21 / 05 / 2015 tarihinde yapılmış, sorular sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan

Üye (Danışman)
Yrd.Doç.Dr. Ahmet AYDIN

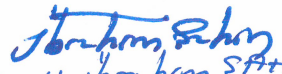
Üye
Doç.Dr. Çağatan TAŞKIN

Üye
Doç.Dr. Burak DARICI

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım.

29. 05 2015

Enstitü Müdürü

Doç.Dr. H. İbrahim ŞAHİN

ÖN SÖZ

Bu çalışmada, etkisini her geçen gün arttıran küreselleşme olgusu ve küreselleşme sürecinde Türkiye'nin dahil olduğu ekonomik entegrasyonlar incelenmiştir. Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik entegrasyonların üyeleriyle olan ekonomik ilişkileri sayısal verilere dayandırılarak incelenmiştir. Benzer gelişmişlik düzeyinde bulunan ülkelerin oluşturduğu ekonomik entegrasyonların daha başarılı olduğu görülmüştür.

2010'dan itibaren AB odaklı Türkiye dış politikasının yerini, çok yönlü ve çok kutuplu bir dış politika almıştır. Birçok ekonomik entegrasyona eş zamanlı üyelik girişiminde bulunan Türkiye, küreselleşme sürecinde daha fazla söz sahibi olmayı ve ekonomisini geliştirmeyi amaçlamış ve olumlu sonuçlar almıştır.

Tez çalışmam boyunca değerli görüşlerini benimle paylaşan, manevi desteğini esirgemeyen, özverili ve sabırlı tutumuyla önerilerde ve eleştirilerde bulunan değerli hocam ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ahmet AYDIN'a teşekkürlerimi sunarım.

Sevda KARA DEMİR

ÖZET

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN EKONOMİK ENTEGRASYONLARA KATILIMI

KARA DEMİR, Sevda

Yüksek Lisans, İktisat Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ahmet AYDIN

2015, 128 Sayfa.

Dört yüz yıllık bir geçmişe sahip olan küreselleşme, 1980 yılından itibaren yaşanan siyasal, sosyal ve teknolojik gelişmeler ile tüm ülkelerin sıkça karşılaştığı bir kavrama dönüşmüştür. Ülkeler, genellikle ekonomik entegrasyonlar aracılığıyla dahil oldukları küreselleşme sürecinden olumlu ve olumsuz yönde etkilenmektedirler.

Türkiye, ekonomik entegrasyonlara katılım sürecinde Karadeniz Ekonomik İşbirliği’nde olduğu gibi aynı bölgede olunan ülkelerle, MİKTA girişimde olduğu gibi coğrafi olarak birbirinden uzak ülkelerle ekonomik entegrasyon girişimlerinde bulunmuştur. Türkiye’nin ekonomik entegrasyonlara katılımının değerlendirilmesinin yapıldığı bu çalışmada, Türkiye’nin öncülük ettiği ekonomik entegrasyonlar detaylı olarak incelenmiştir. Bu süreçten olumlu yönde etkilenen Türkiye, 2010 ve sonrasında çok yönlü ve çok kutuplu bir dış politika izlemiştir. Dünya ekonomisine yön veren birçok ekonomik entegrasyona eş zamanlı olarak üyelik talebinde bulunan Türkiye, katıldığı ekonomik entegrasyonlara üye ülkelerle ekonomik ilişkilerini geliştirmiş ve dış ticaretini arttırmıştır. 2005-2012 arasında, İslami İşbirliği Teşkilatı ile yapılan ihracatın iki katından fazla artması ve Şangay İşbirliği Örgütü ile artan dış ticareti, bu sürecin olumlu sonuçları arasındadır. Ayrıca Türkiye, bu süreçte etkinliğini arttırmak için kendi ekonomik gelişmişlik düzeyindeki ülkelerle ekonomik entegrasyon girişimlerinde bulunmuştur. Bu ekonomik entegrasyonların sağlayacağı faydalar, ne kadar başarılı olduğuyla ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Ekonomik Entegrasyonlar, Serbest Ticaret Anlaşmaları

ABSTRACT

TURKEY'S ECONOMIC INTEGRATION IN THE GLOBALIZATION PROCESS

KARA DEMİR, Sevda

Master's Thesis, Department of Economic

Thesis Advisor: Assist. Doç. Dr. Ahmet AYDIN

2015, 128 Pages

Globalization, which has a history of four hundred years, that took place from 1980 onwards the political, social and technological developments of all countries has become a common concept. The process of globalization, through economic integration that are included from countries generally affected in positive and negative ways.

Turkey in the accession process of economic integration in the Black Sea Economic Cooperation with the countries of the organisation in the same area as the quantity with countries geographically distant from each other as there is no attempt in economic integration initiatives were found. In this study, where the evaluation of Turkey's economic integration is performed, Turkey pioneered in economic integration are discussed in detail. This process positively affected Turkey in 2010 and beyond as versatile and multi-polar foreign policy has followed. Membership of Turkey participated in numerous simultaneously shaping the world economy economic integration has developed economic relations with the member countries of economic integrations in demand and foreign trade increased. between 2005-2012, the organization of Islamic Cooperation, the Shanghai Cooperation Organization with more than twice the increase of exports and the growing trade among the positive outcomes of this process. In addition, Turkey in this process to improve the efficiency in the level of economic integration with countries in their economic development initiatives were found. The benefits of this economic integration, is related to how successful it is.

Key Words: Globalization, Economic İntegration, Free Trade Agreement

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1
1. KÜRESELLEŞME SÜRECİ	3
1.1. Küreselleşme Kavramı	3
1.2. Küreselleşme Kavramının Tarihsel Gelişimi	4
1.3. Küreselleşme Kavramının Çözümlemesi	6
1.3.1. Mali Boyutu	6
1.3.2. Teknolojik Boyut	7
1.3.3. Sosyolojik Boyut	8
1.3.4. Karmaşık Yapı ve Çok Boyutluluk	9
1.4. Küreselleşme Kavramına İlişkin Temel Yaklaşımlar	9
1.4.1. Küreselleşme Oluşumuna İlişkin Yaklaşımlar	10
1.4.1.1. Yenilik Yaklaşımı	10
1.4.1.2. Geçmişe Dönüş Yaklaşımı.....	11
1.4.1.3. Dönüşüm Yaklaşımı	11
1.4.1.4. Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımların Sentezi	12
1.4.2. Uluslararası İlişkilerde Temel Kuram ve Küreselleşme .	12
1.4.2.1. Liberalist Kuram ve Küreselleşme	13
1.4.2.2. Realist Kuram ve Küreselleşme	14
1.4.2.3. Eleştirel Kuram ve Küreselleşme	15
1.4.2.4. Emperyalizm Kuramı	15
1.4.2.5. Düzenleme Okulu	16
1.5. Küresel Ekonomide Uluslararası Ekonomik Kuruluşların Sorumluluğu ve Rolü	18

2. EKONOMİK ENTEGRASYONLAR	23
2.1. Ekonomik Entegrasyon Kavramı.....	23
2.2. Ekonomik Entegrasyonların Tarihçesi	24
2.3. Ekonomik Entegrasyonların Genel Etkileri	26
2.3.1. Durağan Etkiler	26
2.3.2. Değişken Etkiler	27
2.4. Ekonomik Entegrasyon Türleri.....	27
2.5. Ekonomik Entegrasyon Aşamaları	29
2.5.1. Serbest Ticaret Bölgesi	30
2.5.2. Gümrük Birliği	31
2.5.2.1. Gümrük Birliği Teorisi	32
2.5.2.1.1. Teoriye Viner Öncesi Katkıları	32
2.5.2.1.2. Viner Teorisi.....	33
2.5.2.2. Neo – Klasik Büyüme Teorisi	35
2.5.3. Ortak Pazar.....	39
2.5.4. Ekonomik Birlik ve Parasal Birlik	40
2.5.5. Siyasi Birlik	42
2.6. Ekonomik Entegrasyonların Sosyal Boyutu	43
3. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN EKONOMİK ENTEGRASYONLARA KATILIMI	44
3.1. İktisadi İşbirliği Ve Kalkınma Teşkilatı	44
3.2. İslami İşbirliği Teşkilatı	47
3.3. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	49
3.4. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	53
3.5. Avrupa Birliği	57
3.6. MIKTA.....	62
4. TÜRKİYE’NİN DAHİL OLDUĞU EKONOMİK ENTEGRASYONLAR İLE İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK ANALİZİ	65
4.1. Türkiye-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) İlişkileri Analizi	65
4.2. Türkiye-Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) İlişkileri Analizi	67
4.3. Türkiye-İktisadi İşbirliği Ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) İlişkileri Analizi	70

4.4. Türkiye-İslami İşbirliği Teşkilatı (İSEDAK) İlişkileri Analizi	74
4.5. Ekonomik Entegrasyonlar Kapsamında Türkiye Değerlendirmesi	80
4.6. Türkiye-AB Arasındaki Gümrük Birliği İlişkileri Analizi	83
4.7. STA'ların Türkiye Dış Ticaretinde Yeri ve Önemi	84
4.8. Tercihli Ticaret Antlaşmaları	87
5. TÜRKİYE'NİN KÜRESEL EKONOMİK ENTEGRASYONLARA KATILIMI: OLASI SENARYOLAR	89
5.1. Transatlantik Ekonomi Konseyi Ve Türkiye'ye Etkileri	89
5.2. Şangay İşbirliği Örgütü Ve Dünya Ekonomisine Etkileri	92
5.3. AB ve Türkiye'ye Etkileri	95
5.3.1. Avrupa'da Yaşanan Ekonomik Krizin Türkiye- AB İlişkilerine Etkisi	96
5.3.2. AB'de Yaşanan Ekonomik Krizin Türkiye'ye Etkisi	98
5.3.3. AB'nin Geleceği	99
5.4. MİKTA	101
SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA.....	105

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1: Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Aşamaları.....	30
Çizelge 2: Türkiye'nin Dahil Olduğu Ekonomik Entegrasyonlar(Nisan 2015 itibariyle Mevcut).....	44
Çizelge 3: Avrupa Birliği Kuruluşları.....	60
Çizelge 4: ECO Ülkelerinin 2012 Makroekonomik Göstergeleri (2012).....	65
Çizelge 5: Türkiye'nin Toplam Dış Ticaretinde ECO Ülkelerinin Payı (%).....	66
Çizelge 6: ECO Ülkelerinin Makroekonomik Göstergelerinin Yıllara Göre Değişimi (2007-2013).....	67
Çizelge 7: KEİ Ülkelerinin Makroekonomik Göstergeleri (2011).....	68
Çizelge 8: KEİ Ülkelerinin Makroekonomik Verilerinin Yıllara Göre Değişimi (2007-2013).....	69
Çizelge 9: Türkiye'nin KEİ Ülkeleriyle Toplam Ticareti (2008-2013).....	70
Çizelge 10: OECD Ülkelerinin Makroekonomik Göstergeleri (2011).....	71
Çizelge 11: OECD Ülkelerinin Makroekonomik Verilerinin Yıllara Göre Değişimi (2007-2013).....	72
Çizelge 12: Türkiye'nin Toplam Dış Ticaretinde OECD Ülkelerinin Payı (%) (2004-2013).....	74
Çizelge 13: İslami İşbirliği Teşkilatı Makroekonomik Göstergeleri (2012).....	75
Çizelge 14: İslami İşbirliği Teşkilatı Makroekonomik Göstergelerinin Yıllara Göre Değişimi (2007-2013).....	77
Çizelge 15: Türkiye'nin Toplam Dış Ticaretinde İSEDAK Ülkelerinin Payı (2011-2012).....	78
Çizelge 16: Ülke Gruplarına Göre İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%) (2008-2013).....	80
Çizelge 17: Ülke gruplarına Göre İhracat ve İthalatın, Türkiye'nin Toplam Dış Ticareti İçindeki Payı (%) (2005-2013).....	81
Çizelge 18: Türkiye'nin İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları.....	85
Çizelge 19: Türkiye'nin İmzaladığı Tercihli Ticaret Anlaşmaları.....	88
Çizelge 20: Türkiye'nin ŞİÖ Üyesi Ülkelerle İhracatı (2006-2012).....	94

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: İslami İşbirliği Teşkilatı'nın İhracat Göstergeleri.....	79
Şekil 2: Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri.....	83
Şekil 3: Türkiye'nin STA İmzaladığı Ükelere İhracatı ve Toplam İhracatının Karşılaştırılması.....	86
Şekil 4: Türkiye'nin STA İmzaladığı Ükelerle Yaptığı İthalat Ve Toplam İthalatının Karşılaştırılması.....	87

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇG	: Çalışma Grubu
DAC	: Kalkınma Yardımı Komitesi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECO	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
FTAA	: Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İSEDAK	: İslami İşbirliği Teşkilatı Daimi Komitesi
İTO	: Uluslararası Ticaret Örgütü
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği:
MİKTA	: Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye, Avustralya
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
ŞİÖ	: Şangay İşbirliği Örgütü
TEC	: Transatlantik Ekonomi Konseyi
TTİP	: Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı
WB	: Dünya Bankası

GİRİŞ

Günümüzde çok tartışılan ve farklı açılardan farklı şekilde tanımları bulunan küreselleşme olgusu çağımızdaki hızlı değişimi açıklamakta kullanılan temel kavramlardan biridir.

Dünya çapında ulusları birbirine yaklaştıran ve ülke sınırlarını zorlayan küreselleşmenin en somut örneklerinden biri kendini ekonomik entegrasyonlar şeklinde göstermektedir.

Ekonomik entegrasyonlarla iki ve ya daha fazla ülke, aralarındaki ticarete engel olan kısıtlamaları kaldırarak iktisadi büyümelerini hızlandırmayı amaçlamaktadır. Küreselleşme sürecinde ülkeler özellikle 1980 yılından itibaren ekonomik entegrasyonlara dahil olmaya başlamışlardır. Bu dönemde üretim faktörlerinin hareketliliği hızlanmış ve maliyetleri düşmüştür. Ülkeler, bu süreçte ekonomik entegrasyonlara katılarak ekonomilerine katkı sağlamışlardır. Türkiye de bu süreçte ekonomik entegrasyonlara dahil olarak hem oluşan ekonomik bloklamaların dışında kalmamış, hem de bu entegrasyonlardan ekonomik fayda sağlamıştır.

“Küreselleşme Sürecinde Ekonomik Entegrasyonlar ve Türkiye'nin Ekonomik Entegrasyonlara Katılımı” başlığı altında ve beş bölümden oluşan çalışmanın temel amacı; Türkiye'nin katıldığı ekonomik entegrasyonların olumlu ve olumsuz yönlerinin değerlendirilmesidir. Birinci bölümünde, küreselleşme kavramı kuramsal olarak incelenmiş, teknolojik, mali ve sosyolojik boyutu üzerinde durulmuş ve bu kavramın oluşumuna ilişkin temel yaklaşımlara değinilmiştir.

İkinci bölümde, ekonomik entegrasyon kavramı, türleri ve aşamaları teorik olarak ele alınmıştır. Ekonomik entegrasyonların tarihçesi, genel etkileri üzerinde durulan bu bölümde bölgesel ekonomik entegrasyonlar detaylı olarak incelenmiştir.

Türkiye'nin dahil olduğu ekonomik entegrasyonlar üçüncü bölümde tanıtılmış, bu entegrasyonların organları ve amaçlarına değinilmiştir. Ayrıca siyasi bir istişare platformu olarak nitelendirilen ve görüşmeleri sürmekte olan MİKTA üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmanın dördüncü bölümünde, Türkiye'nin dahil olduğu ekonomik entegrasyonlar ile ilişkilerinin detaylı bir analizi yapılmış ve bu ilişkiler sayısal verilere dayandırılarak değerlendirilmiştir.

Son bölümde Türkiye'nin küresel ekonomik entegrasyonlara katılımıyla ilgili olası senaryolara değinilmiştir. Ekonomik entegrasyonların geleceği ile ilgili muhtemel senaryolar irdelenerek, Türkiye ekonomisinin 2015 sonrasında durumuyla ilgili saptamalar ve öngörüler yapılmıştır. 2010'dan itibaren, Türkiye dış politikasında değişen dengelerin, ülke ekonomisini nasıl etkilediğini araştırılmıştır.

1. KÜRESELLEŞME SÜRECİ

Küreselleşme süreci, baőlangıcından günümüze kadar değişik evrelerden geçerek son halini almıştır. Birçok değişkene bağlı olarak gelişen küreselleşme sosyal, ekonomik, kültürel, coğrafi ve daha birçok etkenle sürekli etkileşim içerisindedir. Küreselleşmenin öncelikle kavramsal olarak incelenmesi uygun olacaktır.

1.1. Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme kavramı, Avrupa yazınında “dünyanın tamamını kapsama” anlamında kullanılmıştır. Osmanlı yazınında ise “cihanişumül” sözcüğüne denk gelmektedir. Günümüzdeki anlamıyla 1960 yılından itibaren kullanılmaya başlamıştır. Kavram dört yüz yıllık bir geçmişe sahip olmasına rağmen ilk defa bir sözlükte yer edinmesi 1961 yılında olmuştur (Scholte, 1997: 14).

Küreselleşme, son zamanlarda üzerinde en çok tartışılan konulardan biridir. İnsanlar bu kavrama ilgi alanları ve görüşlerine göre farklı anlamlar ve değerler yüklemektedirler. Dünyada hemen her alanda gerçekleşen hızlı değişimi ifade etmek için kullanılan “sihirli” bir sözcük haline gelmiştir (Kutay, 2014: 4).

Küreselleşme, ekonomik olarak ulusal sınırların yıkılması ve devletlerin öneminin azalmasını içeren bir süreçtir. Eskiden kısıtlı sınırları olan ekonomik girişimler sınırlarını genişletmişlerdir. Küreselleşme süreci, sınırların günlük hayata olan bu etkisinin her gün biraz daha azalması sürecidir. Sınırlar teriminden yola çıkarak sürecin evrelerini tamamladığında sona ereceği ya da farklı bir şekilde var olacağı görülmektedir (Ar, 2007: 24).

Kazgan (2002: 67)'e göre küreselleşme, kullanılabilir sermaye birikimi konusunda yaşanan bunalımdan çıkma çabaları olarak açıklanmaktadır. Ekonominin içinde bulunduğu olumsuz koőullara karşı çare aranması olarak da düşünölmektedir.

Küreselleşme, dünyanın değişen liberal değerlerinden destek alan ekonomik, sosyal, kültürel ve ideolojik bir süreç olarak, kapitalizmin koşullarında gözlenebilen halidir. Kapitalizmin tüm dünya ekonomilerini kapsamıyla ve yayılmasıyla görünen biçimidir. Zamanla en son aşaması olan emperyalizme dönüşecektir. Günümüzdeki haliyle kapitalizmin bir görünüşüdür (Özdemir, 2007: 4).

Küreselleşme sürecinin yeni bir olgu olmadığını ve kapitalizmin bir nitelik dönüşümü olarak ortaya çıktığını belirten Stiglitz (2011: 55)'e göre küreselleşmeye her ülke kendi kapasite ve şartlarına uygun planlama, zamanlama ve hız ile yaklaşmalıdır. Aksi takdirde zarar görülecektir. IMF ve diğer zorlayıcı kurumlarla küreselleşmesi hızlandırılan çoğu az gelişmiş ülke süreçten ciddi zarar almıştır.

1.2. Küreselleşme Kavramının Tarihsel Gelişimi

Küreselleşme sürecinin farklı evrelerden oluştuğu birçok araştırmacı tarafından kabul edilmiştir. Bu kapsamda birçok farklı bakış açısı vardır. En çok destek gören evre hipotezlerinden olan Robertson'un hipotezi, küreselleşmenin beş evreden geçerek bugüne ulaştığını ileri sürmekte olup bu evreleri şu şekilde açıklamaktadır:

- Oluşum aşaması,
- Başlangıç aşaması
- Kalkış aşaması
- Hakimiyet için mücadele aşaması,
- Belirsizlik aşaması,

1. Oluşum Aşaması (1400-1750): Küreselleşme süreci, 1400'lü yıllarda Batı Avrupa'da kendini göstermiştir. Bu dönemde bireycilik ve hümanizm önem kazanmaya başlamıştır. Ayrıca siyasal alanda ulusalcılık, toplum anlayışına karşı alternatif bir görüş olarak ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeleri takip eden Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte, Batı'da oluşan yeni bakış açıları yerel, bölgesel ve kıta sınırlarının aşılmasıyla küreselleşme sürecini oluşturmaya başlamıştır (Varlık, 2009: 131).

2. Başlangıç Aşaması (1750-1875): Küreselleşmenin ikinci evresi başlangıç aşamasıdır. Bu aşamada ulus-devlet, bütünleşme, uluslararası ilişkilerin düzene girmesi, bireylerin birer yurttaş olarak ön plana çıkması önemli gelişmelerdir. Dönem ayrıca Avrupa dışındaki toplumların uluslararası toplumun birer parçası olmaya başladıkları, ulusalcılık ve uluslararasılık gibi kavramların tartışılmaya başlandığı bir dönemin başlangıcı olmuştur.

3.Kalkış Aşaması: Küreselleşme sürecindeki üçüncü aşama olan “kalkış aşaması” 1875’lerden 1925’lere kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönem, ulusal toplum kavramının kabul gördüğü, ulusal ve bireysel kimlik kavramlarının tartışıldığı bir süreci kapsamaktadır. Avrupa kıtası dışındaki bazı toplumların da uluslararası topluma katıldığı, hümanizmin uluslararası düzeyde yer edindiği, küresel iletişimin hızlandığı bir dönemdir. Ayrıca bu dönemde uluslararası küresel rekabet ortaya çıkmaya başlamıştır.

4. Hakimiyet İçin Mücadele Aşaması: Küreselleşme sürecindeki dördüncü aşama olan “hâkimiyet için mücadele aşaması” 1925’lerden 1960’lı yılların sonuna kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde, küresel boyutta çok büyük savaşlar yaşanmıştır. Atom bombasının kullanılmasının, savaşlarda insanların kitlesel olarak katledilmesinin bir sonucu olarak, insanın doğasına ve geleceğine yönelik olan kaygılar artmıştır (http 1).

5. Belirsizlik Aşaması: 1960’lar sonrasını içine alan ve Üçüncü Dünya’yı da kapsayan dönem küreselleşmenin en uç noktaya ulaştığı “belirsizlik aşamasıdır”. Robertson, bu aşamanın en belirgin özelliğinin belirsizlik olduğunu açıklamıştır. Bu evrede soğuk savaş dönemi sona ermiş ve “hak ve özgürlükler” öne çıkmaya başlamıştır. Çevrecilik, savaş karşıtlığı, insan hakları gibi kavramlara olan ilgi artmıştır. Küresel kurum ve hareketler çoğalmış, kitle iletişim araçlarının gelişmişliği ve yaygınlığı akıllamaz derecede artmıştır. Toplumlar çokkültürlülük sorunundan bu evrede daha fazla etkilenmeye başlamışlardır (Kürkçü, 2013: 5).

Küreselleşme süreci ile birlikte dünya, 21.yüzyılda yeni ekonomi anlayışını içeren düzenin yapı taşlarından oluşan bir ortama girmiştir. Bilgi ve iletişimin ön plana çıktığı bu süreç, ülkeleri ekonomik ve toplumsal yaşamı

çok yönlü olarak etkilemiştir. Bu etkileşim yeni devlet düzenini ortaya çıkarmıştır (Demircan, 2008: 103).

1.3 Küreselleşme Kavramının Çözülmesi

Küreselleşme kavramı, sadece ekonomik bir kavram olarak düşünülmemektedir. Çünkü etkilediği alan çok geniştir. Bu kapsamda küreselleşme kavramının çözülmesi mali boyutu, teknolojik boyutu, sosyolojik ve karmaşıklık boyutu dahilinde ele alınmaktadır (Aslan, 2000: 9).

1.3.1 Mali Boyutu

Mali kapsamda yaşanan küreselleşme, fiyatlarda bir azalmaya ve dolaylı yada dolaysız bir takım maliyet azalmalarına neden olmaktadır. Böylece ekonomiye, tüm mal piyasalarını çevreleyen fiyat düşüşü olarak yansımaktadır. Klasik Ekonomik Teori açısından ise böyle bir gelişmenin mikro ve makro düzeyde doğurabileceği önemli yararları bulunduğu belirtilmektedir. Bunun nedeni ise başlangıçta piyasadan gelecek talebe doğru orantılı olarak oluşturulacak kaynak miktarı, kıt ekonomik kaynakların dağılımında etkinliği artırarak, dünya refahının yükselmesine katkıda bulunabilecek bir gelişmedir.

Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye, tasarruf ve döviz açıkları gibi kalkınmadaki temel boşlukları kapatmaktadır. Dolayısıyla kişi başına düşen reel geliri yükseltici sonuçlar doğurması beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde mali liberalleşmeye ağırlık verilmesinin başlıca nedeni, yabancı sermayeden yararlanarak bu ülkelerin kalkınma hızlarını yükseltmek istemeleridir. Bu sayede fon arz ve talep edenler, kendi iç piyasalarının dar kalıplarından kurtularak, dış piyasalara açılmaktadır. Böylece kişiler ve kuruluşlar, tasarruflarını daha iyi koşullarla değerlendirebilmekte ve daha uygun koşullarla işletme dışı kaynak sağlama olanağı elde etmektedirler.

Maliyetler bakımından yaşanan küreselleşme dünya ekonomilerine birbirinden oldukça farklı yansımasıdır. Çünkü, gelişmemiş yada gelişmekte olan ülkelerde çoğalan ucuz işgücü ile daha düşük maliyetli ürünlerle

ekonominin olumlu yönde ilerleme kaydetmesi beklenmektedir. Ancak, mali kapsamda yaşanan küreselleşmeden zarar gören çok sayıda ülke ekonomisi ile karşılaşmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 143).

1.3.2 Teknolojik Boyut

Küreselleşmenin 1980'den sonraki haline gelmesinde teknolojinin önemli etkileri bulunmaktadır. Teknoloji bu kadar hızlı gelişmeseydi, tam bilgi akışkanlığından bahsetmek zorlaşacaktı. Dolayısıyla küreselleşme, odak noktası teknoloji olan bir süreç olarak nitelendirilmektedir.

Teknoloji, herhangi bir sanayi dalıyla ilgili üretim yöntemlerin ve kullanılan araç gereçleri kapsayan bilgi olarak tanımlanabilmektedir (Balci, 1995: 78). Ayrıca, insanın bilgisini çeşitli araç ve gereçlerin oluşumunda devreye sokması ve maddi çevresini değiştirme ve denetleme amacı teknoloji kavramının tanımına dahil edilmektedir. Bu kapsama dahil olan bilgi birikiminin günlük hayatta yaygın biçimde uygulanması anlamını taşımaktadır. Teknolojik gelişme, üretim ile ilgili yöntemleri, kullanılan araç gereçleri kapsayan algideki gelişmeleri ifade etmektedir (Özdemir, 2007: 14).

2000'li yıllarda teknolojik gelişmeler, emek yoğun makineleşme dönemini geride bırakarak, sermaye yoğun makineleşme sistemleri dönemini başlatmıştır. Makine sistemleri bir üretim sürecinde birbirini tamamlayan makinelerin birleşmesini ifade etmektedir. Bu sistemde, üretimde enformasyon akışı, eşgüdüm ve iş bölümü en üst düzeyde bilimsel yöntemlerle yapılmaktadır. Ekonomi, politika, kültür ve yaşam tarzı açısından farklı etkilere sahip teknoloji, günümüze kadar başlıca üç döneme ayrılmış olan bir gelişme seyri izlemiştir.

İlk dönem, sanayi devrimiyle ortaya çıkan buhar gücünün üretim sürecine uygulanmasıyla kitlemel üretim gerçekleştirildiği, işgücünün tarımdan sanayi sektörüne doğru yöneldiği dönemdir. Bu dönemdeki teknolojik gelişmenin belirleyici unsuru, bilginin aletlere, süreçlere ve ürünlere uygulanmasıdır. Bilgi uygulandığı her alanın gelişmesine hız kazandırmıştır. İkinci dönemde, o dönemin şartlarına kıyasla büyük üretim ağları kullanılmıştır. Eski dönemlerde insan gücüyle olan üretim ve her türlü tamirat

işleminin mikro ve makro bilgisayarların olduğu programlanmış makinelere bırakıldığı bir dönem olarak nitelenebilmektedir .Üçüncü dönem ise, özellikle 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren bilgi işlem ve iletişim teknolojilerinde hızlı gelişme ve yeniliklerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Teknolojik gelişmelerin bilginin diğer geleneksel üretim faktörlerini geride bırakarak hızla belirleyici faktör haline geldiği dönemdir (Bayar, 2009: 29).

Teknolojik ilerlemenin, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda neden olduğu. değişiklikler şöyle sıralanmaktadır (http 2):

- Kitle iletişimini gerçekleştiren büyük ölçekli kuruluşların oluşturulması,
- Hızlı şehirleşme,
- İnsanlar arası karşılıklı bağımlılık,
- Çalışma şeklinin değişimi,
- İşgücünün değişimi,
- İnternet, kablolu TV gibi özel küresel telekomünikasyon ağları vasıtasıyla bilgi akışını hızlandırmış, medya ve iletişim alanında global bir açılım sağlayarak fikirlerin dünya çapında yayılmasını mümkün kılmıştır.
- Büyük yada küçük birçok fabrika yada şirket içinde faaliyet gösteren birbirinden uzak üretim birimleri arasında koordinasyonu kolaylaştırmıştır.
- Bilgi işlem teknolojisindeki yeniliklerin imalat sektörüne ve büro çalışmalarına girmesiyle birlikte, esnek üretim organizasyonları ve çalışma şekillerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Yılmaz, 2004: 56).

1.3.3 Sosyolojik Boyut

Sosyal açıdan küreselleşen ekonomi beraberinde üretim kaynaklarının da rahatça ülke dışına çıkarak kullanılabilmesini olanaklı kılar. Az gelişmiş ülkelerdeki düşük maliyetli üretim kaynaklarını örnek olarak ele alındığında Stiglitz’in “Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı” adlı kitabında belirttiği üzere artık kısa bir süre içinde ucuz üretim kaynağı diye bir kavram kalmayacaktır. Bu doğrultuda küreselleşen işgücü, kendisine global piyasa içerisinde daha olumlu koşullarda daha yüksek ücretle ve sendikaların

desteğiyle yer edinebilmektedir. Bu durum, dolaylı yada dolaysız olarak az gelişmiş űlkelere mali katkıda bulunacaktır. Bu örnek, dev firmalar kapsamında yayılarak küreselleşme içinde sosyal boyutu barındırmıştır. Artık gelişmemiş űlkelerde ucuz işgücü ortadan kalkacak ve sosyal/etnik yapı içinde küreselleşme izlerini bırakacaktır (Stiglitz, 2011: 55).

1.3.4 Karmaşık Yapı ve çok Boyutluluk

Küreselleřme, birçok boyuta sahip olup, bu boyutlar arasında önemli ilişkiler bulunmaktadır. Küreselleřme kavramının tanımlanmasında yaşanan ereve oluşturma probleminin asıl sebebi, bu ilişkilerin karmaşıklığından kaynaklanmaktadır. Fakat bu ilgisiz parçalar, aslında bir bütűnün önemli yapı taşlarını oluşturur. Her boyutu ayrı ayrı önemli sonuçlar doğuran küreselleşme kavramı tek tek, oluşturdukları etkilerin fazlasıyla űzerinde bir etkiyi ekonomik, sosyal, kűltűrel, siyasi ve teknolojik boyutlar bir araya gelerek oluşurmaktadırlar.

Küreselleřme gűnűműz řartlarında sűrekli yeni eklemeler yapılan bir oluřum olduđundan birçok ekonomist ve arařtırmacı, karmařık yapı sűzcűđűnű açıklamalarına dahil etmektedir. Farklı bir boyutun dahil olması, eldeki tanımın yeniden gűzden geçirildiđinde yeni bir takım arařtırmalara, kısa sűreli de olsa karmařaya neden olacaktır (Akın, 2010: 2).

1.4 Kűreselleřme Kavramına İliřkin Temel Yaklařımlar

Küreselleřme kavramına iliřkin yaklařımlar arasında, küreselleřmeye olumlu bakanlar olduđu gibi, olumsuz bakanların da olduđu gűrűlmektedir. Kűreselleřme hakkında yapılan tanımlar incelendiđinde, kavramsal yaklařımlar olumlu ve olumsuz řeklinde ikiye ayırabilmektedir (Kűrkű, 2010: 5).

Olumlu yaklařımlara bakıldıđında; küreselleřme, bireysel ve grupsal bařarılar kadar toplumdaki eřitsizliklerin kaynađının bireysel olduđunu vurgulamaktadır. İkinici olarak dűnyaya uyum sađlayamayan bireylerin, hak etmedikleri refah haklarını almaları ekonomik giriřimciliđi engellemektedir. Ŭűncű olarak, devletin toplumsal ve ekonomik yařamı dűzenleyici

işlevinden kendisini soyutlamasıyla demokratik olunabilmektedir. Küreselleşmeye ilişkin bu olumlu yaklaşımlarda bireysel başarı, değişime uyum çerçevesinde bireyciliği, özgürlük anlayışını geliştirmek, refah devletini ortadan kaldırmak ve demokratikleşme vurgulanmaktadır.

Olumsuz yaklaşımlar, birkaç görüş altında toplanmaktadır. İlk olarak, küreselleşmenin bir ideolojik kurgu olarak kullanıldığı öne sürülmektedir. Bu bakış açısında küreselleşme, küresel sermaye ile özdeş bir süreçtir. Ayrıca küreselleşme, serbest pazarın dünya üzerindeki etkisinin ideolojik aracı olarak görülmektedir. İkinci olarak kültürel açıdan tek bir dünyanın oluşması, ortak değerler temelinde kültürel homojenleşmeyi niteleyen bir süreç olarak görülmesi, küreselleşmenin kültürel sömürgeciliğin yeni biçimi olarak gösterilmesine yol açmaktadır. Üçüncü olarak, küreselleşmenin kendine özgü yasaları olan, kendi içinde bağımsız bir ekonomik sürece indirgenme eğiliminin olduğu belirtilmektedir.

1.4.1. Küreselleşmenin Oluşumuna İlişkin Yaklaşımlar

Küreselleşmenin oluşumuna ilişkin farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımlar, değişik temellere dayanmakta olup, temel hatlarıyla şöyle açıklanmaktadır.

1.4.1.1. Yenilik Yaklaşımı

Yenilikçilere göre küreselleşme, ancak kendisiyle açıklanabilen bir yapıya sahiptir. Geçmiş dönemde yaşananları göz önünde tutarak, geleceğe ilişkin varsayımlar yapılamayacağını savunurlar. Bu yaklaşıma göre küreselleşme, belli bir zamanda başlayan bir sürecin devamı olmayıp, aksine kendini silen ve devamlı yenileyen bir olgudur.

Neoliberalistler tarafından destek bulan bu yaklaşıma göre, günümüz dünyasına yön veren iktidar anlayışının ve yapılanmasının yeni olduğuna, geçmişin bir taklidi yada benzetmesi olmadığına vurgu yapılmıştır. Yenilenmenin nedeni ise, içinde bulunulan şartların sürekli değişmesi ve gerek teknolojik gerekse kültürel ve ekonomik ortaklıkların sürekli değişmesi olarak belirtilmektedir (Ceylan, 2010: 51).

1.4.1.2. GemiŖe DönüŖ YaklaŖımı

KüreselleŖmenin oluŖumuna yönelik yaklaŖımlardan bir diğeri ise gemiŖe dönüŖ yaklaŖımıdır. Bu yaklaŖım, yenilikçi yaklaŖımın çok uzağında hatta tam tersine bir yaklaŖım olduğu düşünölmüŖtür. GemiŖe dönüŖ yaklaŖımını savunanlar, daha çok dini inançlara bağlı olmakla beraber çoğunlukla aŖırı solcular ve bazı muhafazakârlar tarafından desteklenmektedir. Bu yaklaŖımı benimseyenler, düzenin kendi kendini tekrarlayacağına öylesine hemfikirlerdir ki, dünyanın Ŗu anki hâlini, gemiŖte yaŖanmış dünya düzenlerinin geri dönüŖü olarak kabul etmişlerdir (Bayar, 2009: 31).

1.4.1.3. DönüŖüm YaklaŖımı

DönüŖümcüler küreselleŖmeyi; çok yönelimli bağlantı ve kültürel akımlarla sıralanan, “merkezsizleşmiş ve kendine dönük bir süreç” olarak görmüşlerdir. Çünkü küreselleŖmenin birbirine bağlanmış çok sayıda küresel ağın ürünü olduğunu ve küresel olanın belirli bir bölgeye indirgenemeyeceğini belirtilmektedir (Giddens, 2005: 59).

DönüŖümcüler, ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırđını kabul etmektedirler. Ayrıca aŖırı küreselleŖmecilerin, egemen ulus devletin sonunun geldiği iddialarını kabul etmemişlerdir (Aslan, 2000: 11). Kavram, siyasal boyuttaki değişmeleri açıklamada, modernleşme döneminin belirgin siyasal aktörü olan ulusal devletin görevleriyle ilgili dönüŖümleri içermektedir. Bu dönüŖümler, devleti kendi başına bir güç kaynağı olmaktan uzaklaŖtırmaktadır. Siyasal, sosyal ve daha birçok etki unsuru birleşerek karmaşık ve otoriter bir yapı meydana getirmektedirler. KüreselleŖen dünyada ulus devletlerin, ulusal ekonomiyi yeniden oluŖturmak, belli oranda düzenleme işlevini yerine getirmek ve geliŖtirmek gibi yükümlölüklerinin devam ettiğine dair varsayımlar, yaklaŖımı destekleyen görüşler arasındadır (Yetim, 2002: 135).

1.4.1.4. Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımların Sentezi

Bu yaklaşımlar içinde birbirinden oldukça farklı görüşlerin bulunduğu görülmektedir. Örneğin, küreselleşmeyi temelde bir ideoloji olarak görenlerle, çok değişkenli bir süreç olarak değerlendirenler, olumlu veya olumsuz etkilerini genelleştirenlerle, bu etkilerin farklılaşabileceğini söyleyenler gibi birçok farklı görüş bulunmaktadır. Ekonomi/piyasa ağırlıklı değerlendirme yapanlar, genellikle küreselleşmeyi güçlü ve kaçınılmaz bir olgu olarak gördükleri gibi, bu sürece daha ideolojik bir değer atfetmektedirler. Örneğin Fukuyama, “Doğu Bloğunun Yıkılışından Sonra Tarih Bitti” teziyle piyasa ekonomisinin tek sistem olarak zaferini ve yeryüzündeki egemenliğini ilan ederken, yaşanan küreselleşme sürecine neo-liberal bir ideolojinin damgasını vurmaktadır (Fukuyama, 1992: 225).

Küreselleşme, çok değişkenli bir süreç olarak düşünülebilmekte ve farklı ülkelerde farklı sonuçları olabileceği kabul edilebilmektedir. Küreselleşmenin farklı boyutları arasında karşılıklı etkileşimden söz etmek mümkün ve bugünkü farklı etki ve tepkilerin nedenlerini, küreselleşmenin tarihsel süreci içinde bulmak zor değildir. Örneğin, ister eleştirel ister yapısalcı bir yaklaşımla bakılsın, küreselleşme sürecinin neden kimileri için sürekli zenginleşme fırsatı yaratırken, kimileri için sürekli yoksullaşmaya yol açtığını anlamak da kolay değildir. Dolayısıyla, küreselleşmenin çeşitli boyutları olsa da, tüm boyutları birbirine bağlayan daha temel dinamiklerinden ve karakteristik özelliklerinden söz etmek, hem mümkün hem de anlamlı görünmektedir.

1.4.2. Uluslararası İlişkilerde Temel Kuram ve Küreselleşme

Küreselleşme sürecinde,uluslararası ilişkilerin önemi giderek artmakta ve dolayısıyla uluslararası ilişkilere yön veren temel kuramların küreselleşme yazınında yer edinmesi mümkün görünmektedir. Uluslararası ilişkilere yön veren bu temel kuramlar küreselleşme kavramıyla yakından ilişkilidirler. Her kuram, küreselleşme ile kurduğu bağlar itibarıyla küreselleşmeye değişik bakış açıları getirmektedir.

1.4.2.1. Liberalist Kuram ve Küreselleşme

Liberalizm; bireyselciliğe dayalı, kişilerin siyasal ve ekonomik alandaki hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, ekonominin doğal işleyişine bırakılarak devletin ekonomiye müdahalelerinin en az seviyeye indirilmesini savunan, bir doktrin olarak kabul edilebilmektedir (Aktan,1994:4).

19. yüzyılda siyasal literatüre giren ve günümüzün önemli kavramlarından biri olan liberalizm, her alanın merkezine bireyi oturtarak onun özgür olması için çalışmasını ifade eden bir olgudur. Genellikle siyasal liberalizm ve ekonomik liberalizm şeklinde ikiye ayrılarak değerlendirilmektedir. Siyasal liberalizm, liberal demokrasinin temel çıkış noktasını oluştururken, ekonomik liberalizm kapitalizmin ideolojisi olma niteliğini barındırmaktadır.

Liberalizmin ünlü teorisyenlerinden Adam Smith, 1776 yılında yazdığı “Ulusların Zenginliği” adlı eserinde, ekonomik liberalizmin temellerini atmış ve ünlü ifadesiyle” *...Bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler...* ” ekonomik liberalizmi özetlemiştir. Bu düşünceye göre devlet, ekonomiye hiçbir şekilde müdahale etmemelidir, çünkü ekonomi görünmez bir el sayesinde zaten doğal dengesine tekrar kavuşacaktır. Yapılan her tür müdahale doğal uyumu ortadan kaldıracak ve bireylerin özgürlüklerinin kısıtlanması, bazı bireylerin diğerlerini baskı altına alması anlamına gelmektedir. Özgürlüğün kısıtlanması ve baskı uygulanması, halkın uyumunun yerine toplumsal çatışma ortamının varolduğu anlamını taşımaktadır. Oysa “homo economicus” olarak adlandırılan rasyonel bireyler, kendi faydalarını maksimize ederlerken aynı zamanda toplumsal anlamda da bir refah artışına neden olacaklardır (Smith, 2006: 126).

Kuramın temelleri aydınlanma çağı ile atılmıştır. Mevcut döneme kadar baskın kilise otoritesinin kültür ve düşünme şekline ve Ortaçağ Avrupa’sında yaşanan dogmatik inançlar topluluğuna karşıt bir kuramdır. Ortaçağda yaşanan kilise hakimiyeti ve eldeki bilgi birikiminin kaynağının belirsiz olması, halkı durağanlığa sürüklemektedir. Ardından yaşanan Aydınlanma Çağı ile bu karanlık dogmaların yerini, özgürlükçü düşünce,

eşitlikçi ve adaletçi bir toplum bakış açısı almıştır. Bu büyük değişim ile artık düşünce, kilise baskısından kurtulmuştur.

Klasik liberalist anlayış, ideolojik yapısına rağmen uluslararası ortamın; değerler, karşılıklı çıkarlar ve yaptırımlar tarafından düzenleneceğini belirtmiştir. “Toplumsal Mutabakat” ve “Görünmez El” kuramlarının temelinde yatan anlayışın, bu ortamı şiddet ve karmaşıklık ortamından kurtaracağı görüşü çerçevesinde değerlendirmektedir.

Stiglitz, liberalizmin süper güçler kontrolünde kendini gösteren ve çoğunlukla baskıyla geldiği az gelişmiş ülkelere zarar veren bir olgu olduğunu belirtmiştir. Eğer, ülkeler kendi kapasite ve konumlarına dikkat etmeden, çeşitli baskılarla küreselleşme sürecine katılırlarsa, iflasa kadar giden zararlarla karşılaşacaklardır. Stiglitz, “Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı” adlı kitabında vurguladığı üzere, çoğu gelişmekte olan ülke dahil olmak zorunda bırakıldığı bu süreçten olumsuz etkilenmiştir. Liberalistlerin öngördüğünün aksine, kapitalist ekonomik düzen; kendiliğinden gelişen bir uyum süreci içerisinde gerçekleşmemiş, çoğunlukla baskı yoluyla yaygınlaştırılmıştır. Güvenlik ortamının oluşturulması; karşılıklı çıkar ve bağımlılıktan çok Rusya tehdidinin ortadan kaldırılması ile başlayan ve Orta Doğu'nun genişletilerek yeniden şekillendirilmesi ile devam eden, askerî ve yarı askerî eylemlerle gerçekleştirilmektedir (Stiglitz, 2011: 82).

1.4.2.2. Realist Kuram (Siyasal Gerçeklik) ve Küreselleşme

Klasik Realist Kuram, insan doğasında var olan olumsuz özelliklerin devletlerin davranış biçimlerini belirlediği ve uluslararası ortamın karmaşık yapısında, temel belirleyicinin güç olduğu görüşüne dayanmaktadır. Söz sahibi ülkeler, gücün getirdiği otoriteye sahiptir. Güç olarak nitelendirilen faktör; askeri, siyasi ya da ekonomik güç şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Rusya askeri gücüyle, Japonya teknolojik gücüyle ve ABD ekonomik gücüyle dünya ekonomilerinde önemli etkiye sahiptir.

Klasik realistler, uluslararası ilişkileri sonu olmayan bir güç mücadelesi olarak algılayan varsayımdan hareketle, 1648-1914 döneminde; savaş, güç dengesi ve ittifaklar konuları üzerinde durmuşlardır. I.Dünya

Savaşı sonrasında; milliyetçilik olgusu, emperyalizm, diplomasi, müzakere, dünyada gücün coğrafi etkenleri konuları, kuramın başlıca inceleme alanları arasındadır. II.Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya düzeni, Realist Kuramın güç ilişkisi anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren uluslararası ortamın ihtiyaçlarını karşılamak üzere birbiri ardına ortaya çıkan kuramların eleştirilerini alan realistler, kuramı yeniden yapılandırmışlardır. Neo-realist yaklaşım, klasik realizmden farklı olarak, bilim felsefesinin ilkelerini dayanak olarak almış olup, yapısalcı bir yaklaşımı benimsemiş olup, uluslararası yapı ve sisteme ağırlık vermiştir.

1.4.2.3. Eleştirel Kuram ve Küreselleşme

Geleneksel kuramlara ve onların dayandığı pozitivist ve modernist değerler dizinine karşı çıkan Eleştirel Kuram, var olan sosyo-ekonomik ve siyasal düzenin değişmesini sağlayacak düşünsel bir çerçeve oluşturmayı öngörmektedir. Kuram, bir dogmaya dönüşen Marksizm'i özüne döndürmeyi ve felsefeyle ilişkilendirmeyi amaçlamıştır.

Tam bir bütünlük arz etmeyen Eleştirel Kuram, bir taraftan kendi içerisinde farklı kuram ve varsayımlara ayrılırken, diğer taraftan da geleneksel kuramların, küreselleşmenin ihtiyaçlarına göre yeniden şekillendirilmesine katkı sağlamıştır.

1.4.2.4.Emperyalizm Kuramı

Boratav, küreselleşmeyi "emperyalizmin yeni adı" olarak nitelirmektedir. Emperyalizm olgusunun olduğu gibi sürdüğünü, ancak niteliksel sayılabilecek bazı dönüşümlere uğradığını ifade etmekte ve bunları üç grupta toplamaktadır (Boratav, 1993: 256):

Birinci yenilik, bazı kuruluş ve örgütlenmelerin kapitalist dünya sisteminin tümünü kapsayacak üst yapılar biçiminde roller üstlenmiş olmasıdır. İkinci yenilik, üçüncü dünya ülkeleri üzerinde icra edilen etkilerin yönüne ilişkindir. Temel amaç, ulusal ekonomileri özelleştirmek ve küreselleştirmek olmuştur. Üçüncü dünya devletlerinin pek çoğu, ekonomik ve sosyal politikalar alanlarında artık tek otorite değildirler. Üçüncü yenilik,

geleneksel iktisadın 'uluslararası faktör hareketleri' diye adlandırdığı olgu ile ilgilidir. Sermaye hareketlerindeki hızlı gelişme ve serbestleşme ise, sadece metropol sermayesi için değil, çevre ülkelerin burjuvaları için de yeni olanaklar getirmektedir.

Kurama göre, kuruluşlar önce kendi ülkelerinin iç pazarlarını paylaşmışlar, ancak iç pazarın dış pazara olan bağımlılığı nedeniyle, bu mücadelelerini ittifaklar oluşturmak suretiyle uluslararası ortama taşımışlardır. Böylece koloniler ve nüfuz bölgeleri oluşturmuşlardır. Bir anlamda modern kapitalizmin temel özelliği, kapitalistlerin bir araya gelerek oluşturdukları bütünleşmelerdir. Bu nedenle finans, emperyalizmin kaynağını ve uluslararası çatışmaların temelini oluşturmaktadır. Çünkü mali sermaye ihtiyacı, daha fazla hammadde kaynağını ele geçirme talebini desteklemektedir. Aynı yönde daha fazla sömürgeye sahip olmayı gerektirmektedir. Bu noktada, kapitalizmin doğal sonucu olan emperyalizm, tekelci bir ortamda ve kapitalist devletler arasındaki pazar kazanma mücadelesiyle birlikte ortaya çıkmıştır (Huberman, 1978: 28).

Sermaye yapısı gereği yüksek likiditelidir; kendiliğinden merkezleşme ve küreselleşme eğilimi içindedir. Öte yandan, politik karar ve düzenlemelerle sermaye üzerindeki kısıtlamalar ortadan kaldırıldıkça, geleneksel ulusal sermaye küreselleşecektir.

Boratav'ın analizi, ulusal ekonomi ile küreselleşen sermaye arasındaki ilişkinin bir karşıtlık ilişkisi oluşturduğu varsayımına dayanmaktadır. Liberal eleştirinin özü şudur: "Devlet, yapısı gereği, üretimin ve pazarın yönetimini sağlayamamaktadır". Bu sebeple, etkisini en az düzeyde tutmalıdır. Öte yandan, pazar ve sermaye birikimi küreselleşmiştir. Bu durumda, sermayenin politik ve idari yönetimi, mekân bağımlı devletin kontrol ettiği ulusal sınırlar içinde gerçekleşmeyecektir.

1.4.2.5.Düzenleme Okulu

Fransız Düzenleme Okulu, 1970 sonrasında gelişmeye başlamıştır. Başlıca temsilcileri M. Aglietta, A. Lipietz, R. Boyer, M. Vroey'dir. İlk inceleme konularını fordizm, kitle üretimi ve tüketimi, krizler ve kapitalizmin dönüşümü

oluşturmaktadır. Düzenleme Okulu kuramcılarının araştırdığı konu, kapitalizmin birçok olumsuzluğa neden olmasına rağmen nasıl ayakta kaldığıdır. Düzenleme Okulu kuramcılarına göre kapitalizmin çelişkili yapısını gizleyen ve yarattığı krizlere karşı devamını sağlayan, kurumsal formlar, toplumsal normlar gibi düzenleyici mekanizmalardır. Bu düzenleyici mekanizmalar, kapitalizmin krizlerini yok etmemekte, yalnızca krizleri düzenleyip ertelemektedirler. Krizler sonucunda ise krizin yapısına göre yeni bir birikim rejimi ve düzenleme biçimi oluşabileceği gibi, kimi değişikliklerle mevcut rejim devam edebilmektedir.

Düzenleme Okulu, kendi içinde Paris Okulu, Amsterdam Okulu, Latin Amerika Okulu gibi ayrılmalar gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda kapitalizme, dönüşüme ve devlete dair bütünsel ve tek bir kuram ortaya çıkmamıştır.

Neo-klasik iktisadın kabul ettiğinin tersine, her bireyin piyasa içinde rasyonel davranacağını kabul etmemektedir. Bireylerin pazarın tüm bilgisine ulaşması, bu bilgileri eksiksiz bir şekilde değerlendirebilmeleri ve ona göre karar vermeleri mümkün değildir. Ekonomik gelişmelerin tamamının, bireylerin kararlarının sonucu olmadığı düşünülmektedir.

Düzenleme Okulu, Ortodoks Marksizmi eleştirmektedir. Marksizm'in üzerinde durduğu gibi, kapitalizmin her toplumsal formasyona aynı şekilde uygulanabilecek yasaları yoktur. Toplumsal ilişkilerin kendilerine özgü tarihsel formları olup, ekonominin dinamizmini ve sınıfların yapısını bu formlar belirlemektedir. Aynı şekilde her ekonominin tarihsel ve coğrafi çeşitliliği, kendine özgü ekonomik ve toplumsal gelişmelere; ve buna paralel olarak krizlere sebep olmuştur. Bu sebeple, ekonomik kalkınma modelleri ve krizler ülkelere ve zamana göre değişmektedir. Ekonomik ilişkilerin sabit bir mantığı olamayacağına göre günümüzde meydana gelen olayları, her zaman ve her yerde geçerli olan bir dizi kuralla açıklamak mümkün değildir.

1.5 Küresel Ekonomide Uluslararası Kuruluşların Sorumluluğu ve Rolü

Küresel ekonomide, uluslararası ekonomik kuruluşlar önemli bir yere sahip olup, ülkelere bu açıdan bakıldığında; bağlı olduğu kuruluş, örgüt ve paktlar dolayısıyla birçok hak ve yükümlüğe sahiptirler (Seyidoğlu, 2003: 5).

Uluslararası kuruluşların kurulmasında, 20.yüzyılda meydana gelen I.ve II. Dünya Savaşı sonucunda, milyonlarca insanın yaşamını yitirmesi, birçok insanın maddi ve manevi zarara uğraması önemli etkiye sahiptir. Bu olumsuz durumun bir daha yaşanmaması ve ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi, çeşitli uluslararası kuruluşların varlığı ile sağlanabilecektir. Ekonomik kuruluşlar, ülkelerin bir bütün halinde hareket edilmesine imkân sağlayarak, sorunlar karşısında gerekli tedbirlerin alınmasını ve daha kolay çözülmesini amaçlamıştır (http 3).

Bu çerçevede üç uluslararası kurum tasarlanmıştır. Bunlar (http 4);

- Geçici ödemeler dengesi sorunları yaşayan ülkelerin, bu sıkıntılarından kaynaklanan ithalat kısıtlamalarına gitmemeleri için destek veren bir para fonu,
- Avrupa'nın savaş sonrasında yeniden yapılanmasını sağlayacak bir banka,
- Dünya ticaretinin sorunlarla karşılaşmasını önleyecek ve ticari işbirliğini sağlayacak dünya ticaret örgütü,

1929 yılında dünya ekonomik buhranının oluşturduğu olumsuz ortam, krizden birkaç yıl sonra II. Dünya savaşının başlamasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı ile birlikte küresel ekonomi tekrar kaosa sürüklenmiştir. Savaştan sonra birçok ülke, savaş giderlerini karşılamak için para basma yoluna gitmiş ve enflasyon artmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı sorunlara bir çözüm bulabilmek ve savaşta zarar gören ekonomilerin onarılmasını kolaylaştırmak amacıyla, 45 ülke temsilcisi, savaş bitmeden yeni bir uluslararası para sistemi kurmayı amaçlamıştır. 1944'te, Bretton Woods kasabasında toplanarak bir konferans düzenlenmiştir (Rodrik, 2011: 86). İngiliz İktisatçı Keynes'in ortak bir dünya

parası ve uluslararası bir banka oluşturulmasını içeren "İngiliz Planı" adındaki bir tasarı ile ABD Hazine Bakanı White'ın uluslararası kuruluşlar oluşturulması amacını kapsayan, "White Planı" olmak üzere iki tasarinin sunulduğu konferansta, White Planı kabul edilmiştir (Ünsal, 2009: 67).

Bretton Woods Sistemi'nde, ulusal paraların dolar paritesi etrafında dalgalanma marjı, alt ve üst yönde % 1 olarak sınırlandırılmıştır (Çufadar, 2010: 12). Ayrıca, üye ülkelerin merkez bankalarının devalüasyon ve revalüasyon gibi kur değişiklikleri yapmasının önüne geçilmiştir (Seyidoğlu, 2003: 140).

Bretton Woods konferansı ile Uluslararası Para Fonu (İMF) ve Dünya Bankası (WB) olmak üzere iki önemli mali kuruluş oluşturulmuştur (http 4). IMF ve Dünya Bankası'nın kurulması ile birlikte 1945 yılını izleyen yıllarda ticarete gözle görülür bir artış yaşanmıştır.

IMF, İkinci Dünya Savaşı'ndan 1973'e kadar uygulanan Bretton Woods Sistemi'nin önde gelen bir kuruluşudur. Bretton Woods sistemi, ayarlanabilir sabit kur sistemi ve resmi sermaye akımlarına dayanmaktadır. Bu sistemde, geçici dış ödeme açıklarını kapatmak için IMF'nin, üye ülkelere kısa vadeli krediler sağlaması beklenmektedir (http 6).

IMF'nin kuruluş sözleşmesine göre temel amaçları şunlardır (http 6);

- Uluslararası parasal işbirliğini sağlamak,
- Döviz kuru istikrarını teşvik etmek,
- Üyeler arasında döviz kurlarını düzenlemek ve rekabetçi döviz kurunun değer kayıplarını engellemek,
- Uluslararası ticaretin genişlemesi ve dengeli büyümesini kolaylaştırmak, böylece tüm üye ülkelerin verimli kaynaklarını geliştirmesine, ekonomi politikasının temel hedefleri olarak katkıda bulunmak,
- Üyeler arasında, cari işlemlerin çoklu ödemeler sistemini oluşturmak ve dünya ticaretini engelleyen döviz kuru kısıtlamalarını kaldırmak,
- Üyelere, fon kaynaklarını belli dayanaklar dahilinde kullanabileceklerine ilişkin güven sağlamak,

Dünya Bankası da IMF ile benzer amaçlarla faaliyete geçmiş, ancak IMF'den farklı olarak, küresel ekonomide kalkınma hedefi doğrultusunda, yeniden yapılandırma ve toparlanma görevlerini üstlenmiştir.

ABD'de faaliyetine devam eden IMF'nin, Governörler Kurulu, Genel Direktör ve Yönetim Kurulu ve departmanlar olmak üzere üç temel organı vardır. Governörler Kurulu, IMF'nin en yetkili karar organıyken, Yönetim Kurulu, kuruluşun günlük ve rutin faaliyetlerinin yürütülmesinden sorumludur.

Dünya Bankası'nda, Governörler Kurulu ve İcra Direktörleri Kurulu olmak üzere iki yetki organı bulunmaktadır, Governörler Kurulu, bütçe ile ilgili düzenlemeleri yaparken, İcra Direktörleri Kurulu, kurulun politikalarının uygulanmasından sorumludur (Küçükahmetoğlu, 2013: 119).

Dünya Bankası Grubu, yoksulluğu azaltma ve geliştirmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi sağlama gibi benzer görevlere sahip, toplam beş kuruluştan oluşmaktadır. Bunlar arasındaki temel kuruluşlar, Dünya Bankası olarak bilinen, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası ve Uluslararası Kalkınma Birliği'dir. Bunlara sonra, Uluslararası Finans Kurumu, Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi dahil olmuştur (Usal, 2008: 234).

1947 yılında imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ticaretin düzenlenmesi konusunda önemli bir gelişmedir. Kurulduğu zamanda geçici olarak yürürlüğe giren GATT, 1947 yılından sonra kırk yedi yıl yürürlükte kalmıştır. Uluslararası Ticaret Örgütü (İTO) kurulma aşamasındayken, gümrük tarifelerinde çeşitli indirimler sağlamak amacıyla geçici olarak kurulmasına rağmen, İTO kurulamayınca geçici olma özelliğini yitirmiştir.

GATT'ın oluşturulmasından günümüze kadar dört konferans ve dört çok taraflı ticaret müzakeresi (Round) yapılmıştır. Bunlar şöyle belirtilmektedir:

- 1947 Cenevre (İsviçre) (Konferans),
- 1949 Annecy (Fransa) (Konferans),
- 1951 Torquay (İngiltere) (Konferans),
- 1956 Cenevre (İsviçre) (Konferans),
- 1960-1961 Cenevre (İsviçre) "DillianRound",
- 1964-1967 Cenevre (İsviçre) "Kennedy Round",
- 1973- 1979 Cenevre (İsviçre) "Tokyo Round",
- 1986-1993 Punta del Este (Uruguay) "Uruguay Round",

1994 yılında imzalanan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Anlaşması'yla, GATT'ın kararları daha sağlam temellere dayandırılarak uygulanmaya devam edilmiş olup, anlaşma kapsamı içinde altmış adet anlaşma, ek, mutabakat ve karardan oluşan hukuki düzen içinde varlığına devam etmiştir. Dünya Ticaret Örgütü, uluslararası ticaret hakkında disiplinlerin tanımlandığı, serbest, öngörülebilir ve adil ticaret amaçlarıyla, yeni müzakere turlarının devam ettiği uluslararası bir teşkilattir. 15 Nisan 1994 tarihli Marakeş Anlaşması'nda DTÖ'nün hedefleri şu şekilde sıralanmıştır (http 7):

- Yaşam standardının yükseltilmesi, ticareti geliştirirken kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun kullanımını sağlamak,
- Çevreyi korumak ve farklı ekonomik düzeylerdeki ülkelerin ihtiyaçlarına cevap vermek,
- İstenen amaçlara ulaşılmasına yardımcı olmak üzere, uluslararası ticari ilişkilerde ayrımcılığı ve ticaretin önündeki engelleri ortadan kaldıran karşılıklı anlaşmalar yapmak,
- Gümrük Tarifeleri, Ticaret Genel Anlaşması ve Uruguay Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri'nin sonuçlarına uygun bütünleşmiş, uygulanabilir ve kalıcı ticaret sistemini geliştirmek,
- Çok Taraflı Ticaret Sisteminin temel ilkelerini korumak,

DTÖ'nün işleyiş yapısı, Bakanlar Konferansı ve Genel Konsey olmak üzere iki yetki organından oluşmaktadır. Bakanlar Konferansı, Dünya Ticaret Örgütü'nün en önemli karar organı olup, iki yılda bir toplanmaktadır. Genel Konsey ise, Bakanlar Konferansı adına, kuruluşun faaliyetlerini gerçekleştiren yetki alanıdır (Karaca, 2003: 89).

DTÖ, beraberinde farklı oluşumları meydana getirmiştir. Küreselleşme karşıtı hareket, Seattle'da DTÖ'nün toplantısını protesto ile dünya kamuoyunun gündemine gelmiştir. Kimlik politikaları, eski Vietnam askerleri Dünya Bankası'na, IMF'ye, ABD'ye, AB'ye, çok uluslu şirketlere karşı eylemlerini, dünyanın çeşitli ülkelerindeki benzer mücadelelerini, kendi ulusal sınırları içerisinde veren hareketler ile birleştirmişlerdir. Naom Chomsky, "*...Eskiden buna sınıf mücadelesi derdik...*" ifadesi ile tanımlamakta, ancak altını çizdiği bir tarafta devletin, sermayenin, uluslararası örgütlerin ve ulusaşırı şirketlerin, diğer tarafta ise tüm bunlara karşı olanların gerçekleştirdiği mücadele ile oluşan bu yapının önemsenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (Chomsky, 2003: 115).

İKİNCİ BÖLÜM

2. EKONOMİK ENTEGRASYONLAR

Ekonomik entegrasyonlar, iki veya daha fazla ülke arasında kurulan ülke ekonomilerine fayda sağlamayı amaçlayan oluşumlardır. Küreselleşme sürecinin hız kazandığı doğrultuda önemi artan ekonomik entegrasyonlar, bu bölümde kavramsal ve teorik boyutlarıyla incelenecektir.

2.1. Ekonomik Entegrasyon Kavramı

Entegrasyon, kavram olarak birleşme, bir araya getirme anlamına gelmekte olup, yapısı ekonomik, siyasi, askeri ve sosyal boyutları içermektedir (Ertürk, 2012: 5). Robertson (1999: 99)'a göre; ekonomik entegrasyon; iki veya daha fazla ülke arasında ticarete engel olan çeşitli kısıtlamaların kaldırılması süreci şeklinde tanımlanmakta olup, amacı iktisadi büyümeyi kolaylaştırmaktır.

Ekonomik entegrasyon kavramı üzerinde tam bir anlaşmaya varılamasa da şu üç nokta üzerinde fikir birliğine varılmıştır (Balkır, 2010: 10):

- Ekonomik entegrasyon, temelde işbölümüne odaklanmaktadır,
- Ekonomik entegrasyonun ileri aşamalarında malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin kısıtsız hareketliliği amaçlanmaktadır,
- Ekonomik entegrasyon, mal, hizmet ve üretim faktörlerinin kaynağa ve ulaşacağı bölgeye göre ayrıcalıksız işlem görmesini kapsamaktadır.

Üzerinde görüş birliğine varılan diğer bir konu, ekonomik entegrasyonun aşağıda yer alan üç biçimde görülebileceğidir (Yıldız, 2000: 89):

- Bir ülke sınırları içindeki farklı bölgelerin bütünleşmesini amaçlayan ulusal entegrasyon,
- Farklı ülkelerin bir bölge içinde birleşmesini amaçlayan uluslararası ekonomik entegrasyon,
- Farklı bölgesel grupların birleşmesi ve tek bir ekonomik ve politik birim haline dönüşmesini amaçlayan dünya entegrasyonudur..

Bu çalışmada, ekonomik bütünleşme kavramı, ikinci ifadedeki anlamıyla, yani “uluslararası ekonomik bütünleşme” olarak ele alınacaktır.

2.2. Ekonomik Entegrasyonların Tarihçesi

İlk bölgesel entegrasyon hareketi, 1834 yılında Almanya’da Alman Gümrük Birliği; Zollverein’in kurulması ile gerçekleşmiştir. 1834 yılından Birinci Dünya Savaşı’na kadar, liberal bir siyasetin benimsenmesi ve altın para sisteminin genelleşmesi sonucu, iktisadi entegrasyon hareketi, dünya çapında önemli hale gelmiştir. İki dünya savaşı arasındaki süreçte ise iki taraflı ticaret anlaşmaları, dış ticarete konan çeşitli kısıtlamalar ve özellikle kambiyo kontrolleri, iktisadi entegrasyonu temelinden sarsmıştır. Bu sarsıntı, İkinci Dünya Savaşı ile yeni bir görünüm kazanmıştır. Çünkü bu savaş, bir taraftan uluslararası ekonomik entegrasyonun gerçekleşmesini engellerken, diğer taraftan savaş sonrasında ülkelerin uyguladıkları yanlış iktisat politikalarını değiştirmelerine ve uluslararası entegrasyonların önemini anlamalarına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra uluslararası ekonomik ilişkilerin yeniden düzenlenmesi gayretleri, ekonomik entegrasyona duyulan ihtiyacın bir sonucudur (Sabır, 2002: 2).

II. Dünya Savaşından sonra, dünya ticaretini serbestleştirmek adına başlatılan uluslararası girişimler hız kazanmış ve gerek savaş sırasında bozulan ekonomilerin düzeltilmesi, gerekse yeni bir mali sistemin kurulması için ülkeler beraber hareket etmişlerdir. Ülkelerin ortak hedefi olan uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi çabaları ise, iki yönde gelişim göstermiştir. Bunlardan birincisi, özellikle 1990’lı yılların başından itibaren hızla önem kazanan, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)’dür. Dünya ticaretinin serbestleştirilmesine yönelik başlatılan girişimlerin ikincisi ise, ekonomik entegrasyonlardır. Özellikle coğrafi açıdan birbirine yakın olan ülkelerin ekonomik ilişkilerini kolaylaştırmayı amaçlayan ekonomik entegrasyonların, artan rekabet koşullarına birlikte karşı koyma ve küreselleşen pazarlarda söz sahibi olma çabasından dolayı önemi artmaktadır.

Dünya ekonomisinde, bölgesel nitelikli ekonomik entegrasyonlarda en önemli üç bloklaşma, şu şekilde gruplanmaktadır (Çınar, 2004: 69):

Birinci grupta, merkezini Avrupa Topluluğu'nun oluşturduğu Avrupa Entegrasyonu (Avrupa Birliği) yer almaktadır. Bu kapsamda, Avrupa Topluluğu ile EFTA üyesi ülkeler arasında Avrupa Ekonomik Alanı oluşturulmuş ve Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkiler de yoğunlaşmıştır.

İkinci grup bölgesel entegrasyon oluşumu, ABD, Kanada ve Meksika'nın 7 Ekim 1992'de imzaladıkları Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)'dır.

Üçüncü grup bölgesel entegrasyon girişim oluşturdukları Pasifik Ticaret Bölgesi'dir. Bu entegrasyon içerisinde, Japonya ile birlikte, Asya Kaplanları olarak adlandırılan; Güney Kore, Hong-Kong, Tayvan, Singapur da bulunmaktadır.

2000'li yıllarda ekonomik entegrasyon kurma çabalarının yoğunlaştığı bölge, Kafkasya'nın batısından Çin'e kadar uzanan ve Avrasya olarak adlandırılan coğrafyada kendini göstermektedir. Bağımsız Devletler Topluluğu'nu oluşturan devletlerin yer aldığı bölgedeki entegrasyon hareketlerinin genişleyerek, aralarına Çin, Pakistan, Afganistan, İran ve Hindistan gibi bölgedeki diğer ülkeleri de alması beklenmektedir (Şanlı, 2008: 14).

Ülkeler üretim kapasitelerini genişleterek, verimliliği arttırmak ve bunun sonucunda toplumsal refah düzeyini yükseltmek amacıyla ekonomik entegrasyonlara katılmaktadırlar. Böylece ekonomik ve siyasal egemenliklerinden kısmi olarak vazgeçmeleri karşılığında, toplumsal refahı artırıcı garantiler alabilmektedir. Ülkelerin, bölge dışı bloklara karşı daha büyük bir rekabet gücüne sahip olarak, politik alanda daha etkili olmak amacıyla da ekonomik entegrasyonlara katılmaktadırlar. Ekonomik entegrasyonların oluşturulmasının bir diğer nedeni ise, komşu ülkelerin birbirleri ile çatışmaları yerine, güçlerini bir araya getirme eğilimleridir (http 8).

Ekonomik entegrasyonların başarı koşulları, şu şekilde sıralanmaktadır (Çınar, 2004: 68):

- Ekonomik alanın, büyük olması ve çok sayıda ülkeden oluşması gerekmektedir.
- Ülkelerin, rakip ekonomiler olması durumunda elde edebilecekleri kazanç daha yüksek düzeyde olmaktadır. Bir ürünü, yakın maliyetlerle üreten ülkeler arasında gümrük birliğinin oluşması sonucunda, o malı daha ucuza üreten ülkeler piyasaya hakim olacak ve daha yüksek maliyetli üreten ülkeler ithalata başlayacaktır.
- Birlik öncesi uygulanan tarifeler ne kadar yüksekse, entegrasyon durumunda ticaret yaratma etkisi o kadar yüksek olacaktır.
- Ülkelerin arz ve talep esnekliklerinin yüksek olması, yüksek düzeyde ticaret yaratma etkisinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.
- Ülkelerin coğrafi olarak birbirlerine yakın olması, taşıma maliyetlerini azaltarak, dış ticareti arttırıcı etkide bulunmaktadır.
- Ülkelerin, birbirlerinin ürünlerine yönelik taleplerinin yüksek olması, entegrasyonu hızlandırmaktadır.

2.3. Ekonomik Entegrasyonun Genel Etkileri

Ekonomik entegrasyonların etkileri, entegrasyonun yapısına bağlı olmakla birlikte, durağan etkiler ve değişken etkiler olarak ikiye ayrılmaktadır.

2.3.1. Durağan Etkiler

Durağan etkiler, ekonomik yapı ve teknolojinin değişmediği varsayımında, üretim faktörlerinin yeniden dağılımında oluşacak etkilerle ilgilidir. Ülkeler, gümrük birliği özelliğinde bir ekonomik entegrasyona katıldıklarında, nispi fiyatlar değişecek dolayısıyla üretim, tüketim ve ticaretin yapısı etkilenecektir. Gümrük Birliği'nin sonrasında, teknolojinin ve ekonomik yapının sabit kaldığı düşünülerek, üretim faktörlerinin yeniden dağılımı sonucunda oluşan durağan etkiler, ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler olarak ortaya çıkmaktadır. Ticaret yaratıcı etki; entegrasyona katılan ülkenin, ortaklık içindeki diğer bir ülkeden daha ucuza ithalat yapabilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Gümrük birliklerinin üretim üzerindeki etkileri, belirli mallara yönelen tüketici taleplerinin, üçüncü ülkeler ve iç üreticilerden ortak üretici ülkelere kayması sonucu oluşmaktadır. Birliğe, ortak üye ülkeler arasındaki

üretimin olumlu gelişmesi, ticaret yaratıcı etkiyle meydana gelmektedir. Bu üretim etkisi, tüketicinin yüksek maliyetli iç mallardan düşük maliyetli ortak ülke mallarına kaymasıyla oluşmaktadır. Ticaret yaratıcı etki, Gümrük Birliği sonucunda, üye ülkelerdeki yüksek maliyetli üretimin yerine, birlik içinde bulunan, daha verimli üretim yapan ülkenin geçmesiyle oluşmaktadır. Bu etki, birlik içinde karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir uzmanlaşmanın sonucudur. Ticaret yaratıcı etkinin büyüklüğü GB sonucunda, birliğe katılan ülkelerin refah artışının da büyük olacağını göstermektedir (Karluk, 2012: 250).

Ticaret saptırıcı etki, Gümrük Birliği'nin kurulmasıyla, en verimli üreticinin birlik dışında kalması dolayısıyla, birlik ülkelerinin bu ülkeden yaptıkları ithalatın sona ermesiyle oluşmaktadır. Birlik dışında kalan ülkelerle yapılan ticaretin azalması, ticaret saptırıcı etkiyi oluşturmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 29)

2.3.2. Değişken Etkiler

Değişken etkiler şöyle sıralanmaktadır (http 9):

- Ekonomik entegrasyon rekabeti arttıracaktır, dolayısıyla rekabete katılan ülkelerde ileri teknoloji kullanımı artacaktır.
- Pazarın genişlemesi sonucu, ortaya çıkan ölçek ekonomilerinden faydalanma imkânı doğacaktır.
- Artan rekabet ve genişleyen pazarın, yatırımcılar için cazip hale gelmesiyle, yatırımlar artacaktır.
- Dışsal ekonomilerin oluşmasına neden olacaktır.
- Üretim faktörlerinin serbest dolaşımıyla kaynak etkinliği sağlanacaktır.
- Döviz tasarrufu yaratacaktır.

2.4. Ekonomik Entegrasyon Türleri

Ekonomik entegrasyonlar, taşıdıkları özelliklere göre farklılıklar içermektedir. Bu farklılıklar, üyelik ve entegre olunan alanlardaki kısmi yükümlülük üstlenimi arasındaki seçenekleri göstermektedir. Şöyle bir sınıflandırma yapılmaktadır (Stubbs, 1996: 295);

- Kademeli Entegrasyon,
- Farklılaşmış Entegrasyon,
- Alakart Avrupa,

Kademeli Entegrasyon kavramı, 1970 başlarında Willy Brandt ve Leo Tindeman'a dayanmaktadır. Bu düşünceye göre; kimi üye ülkeler, belli bir takım siyasi alanlarda, entegrasyonda diğer üyelere göre daha yavaş ilerlemeyi tercih etmektedirler. 'Kademeli Entegrasyon' kavramına örnek olarak, 'Çok Vitesli Avrupa' ve 'Çekirdek Avrupa' düşünceleri oluşmuştur. 'Çekirdek Avrupa'da, sadece entegrasyon isteği değil, aynı zamanda entegrasyon kapasitesi de göz önünde bulundurulmaktadır. Soğuk savaş bittikten sonra 'çekirdek Avrupa' düşüncesi, Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin katılımını göz önünde tutarak, 'ortak merkezli bir Avrupa'ya dönüştürülmüştür. Bu durumda, Avrupa Birliği ya da onun bazı kurucu üyeleri entegrasyonu güçlendirecektir. Kademeli Entegrasyonun çeşitli modellerinin amacı, entegrasyonun siyasi alanlara genişletilmesidir (Grabitz, 1984: 145).

Farklılaşmış Entegrasyon fikri, 1980'li yılların başında Fransız hükümeti tarafından ileri sürülmüştür. Buna göre, entegrasyona katılmak isteyen üye ülkeler, entegrasyon isteklisi olmayan ülkelerin karşı çıkışlarına rağmen ilerleyebilmektedir. Yeni entegre olmuş alanlarda, entegrasyona katılmayan ülkelerin, herhangi bir söz hakkı bulunmamaktadır. Fakat onlar için katılım yolu açıktır. AB'ye üye olmayan fakat sıkı bir işbirliğine açık olan ülkeler, entegrasyon sürecine dahil edilebilmektedirler. "Farklılaşmış Entegrasyon" örneği olarak "avangart modeli" gösterilebilmektedir (Giering, 1997: 83).

Alakart Avrupa düşüncesi, 1976'da Dahrendorf tarafından ortaya atılmıştır. Bu düşünceye göre, AB üyesi ülkeler, katılmak istedikleri politika ve programları kendileri seçebilmektedir. Bu modelde, derecelendirme unsuru olarak, tematik özgürlük kullanılmıştır. Söz konusu kavramın temelinde, uluslararası işbirliği ve üye ülkelerin bağımsızlığı bulunmaktadır. Ayrıca, birçok alanda işbirliğine dayalı özel düzenlemeler bulunmaktadır. Bu model, diğer modellerden farklı olarak, politik ve hukuki bir birlik oluşturma amacı taşımamaktadır (Hatje, 2005: 160).

Bölgesel entegrasyon, belli bir coğrafyayı paylaşan ülkelerin; pazarlarını, ekonomilerini, üretim süreçlerini, hatta siyasi ve stratejik güçlerini birleştirme yönünde harcadıkları çabaları tanımlamak için kullanılmaktadır (http 10).

Aralarında ticareti engelleyen koşulları kaldırıp, ticaret hacmini ve dolayısı ile ekonomilerinin boyutlarını ve verimliliğini arttırmak isteyen ülkeler, bölgesel entegrasyonlar oluşturmaktadır. Bölgesel entegrasyonlar, ülkelerin tarihi ve coğrafi bağlantıları çerçevesinde oluşmaktadır. Taşımacılık maliyetleri nedeniyle, bazı ülkeler, dış ticaretlerinin önemli bir kısmını komşu ülkeler ile yapmaktadırlar. Bu coğrafi bağlar, tarihi ilişkilerin yanında, ticaret bloklarına bölgesel nitelik vermektedir (Çalışkan, 2009: 49).

Bölgesel entegrasyonların oluşturulma amaçları şöyle sıralanmaktadır (Yeldan, 2012: 25);

- Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ve Avrupa Birliği'nde olduğu gibi, "coğrafi yakınlık ve ortak sınırların varlığı",
- Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) ve Avrupa Birliği'nde olduğu gibi, "ortak ekonomik ve politik çıkarlar",
- Amerika Serbest Ticaret Bölgesinde (FTAA) olduğu gibi, "benzer etnik ve kültürel geçmişler",
- Avrupa Birliği'nde olduğu gibi, "benzer ekonomik gelişmişlik düzeyleri",
- Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nda olduğu gibi, "serbest ticaretten karşılıklı fayda elde edilmesi",
- Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'nde olduğu gibi, "bölgesel politik ihtiyaçlar".

2.5. Ekonomik Entegrasyon Aşamaları

Ekonomik entegrasyon sürecinin değişik aşamaları vardır. Bu sürece katılan ekonomiler, farklı aşamalarda ve farklı koşullarda gelişme göstermişlerdir. Ekonomik bütünleşmenin aşamaları şunlardır (Karluk, 2012: 208);

- Serbest Ticaret Bölgeleri,
- Gümrük Birlikleri,
- Ortak Pazarlar,
- Ekonomik Birlikler ve Parasal birlik,
- Tam Ekonomik Bütünleşmeler (Siyasi Birlik),

Çizelge 1: Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Aşamaları

	Serbest Ticaret Bölgesi	Gümrük Birliği	Ortak Pazar	Ekonomik Birlik
Üye Ülkeler Arasında Gümrük Vergisi, Eş Etkili Vergiler ve Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması	X	X	X	X
Üçüncü Ükelere Yönelik Olarak Ortak Gümrük Tarifesi Uygulanması		X	X	X
Üye Ülkeler Arasında Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı			X	X
Üye Ülkeler Arasında Ortak Ticaret, Ekonomi, Para vb. Politikaların Uygulanması				X

Kaynak: kosgeb.gov.tr adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

2.5.1. Serbest Ticaret Bölgesi

Serbest Ticaret Bölgesi, üyeleri arasında ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife ve kotaların ortadan kaldırıldığı ekonomik entegrasyon şeklidir. Anlaşma, birkaç sektörle sınırlandırılabilir gibi ülkeler arası ticaretin tüm boyutlarını kapsayabilmektedir. Serbest ticaret bölgelerinde taraf ülkelerin, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulama zorunluluğu bulunmamaktadır. Her biri, anlaşma dışında kalan ülkelere karşı kendi bağımsız ticaret politikasını uygulama hakkına sahiptir (Yener, 2013: 88).

Serbest Ticaret Anlaşması; Serbest ticaret Bölgeleri'nde, üye ülkeler arasındaki gümrük vergilerinin kaldırılması ve anlaşmanın dışında kalan ülkelere karşı, her ülkenin önceden uyguladığı özel gümrük tarifesinin kullanılması esaslarına dayanmaktadır. Serbest ticaret Anlaşmaları'nda menşe kuralları uygulanmaktadır (Yiğit, 2012: 9).

Bu anlaşmaların temel hedefi, anlaşmalara taraf olan ülkeler arasındaki ticaretin, karşılıklı menfaatler korunarak artırılmasıdır. Buna göre, taraf ülkelerin firmaları, bu anlaşmaya taraf olmayan ülkelerin firmalarına göre daha avantajlı duruma gelmektedir. Bunun nedeni, serbest ticaret anlaşması imzalayan ülkelerin birbirlerine indirimli gümrük vergileri, kotaların azaltması veya kaldırması ve koruma duvarlarını aşağı çekmeleri gibi kolaylıklar sağlayacak uygulamalar getirmesidir. Bu anlaşmaların koşullarının ve sağlayabilecekleri menfaatlerin, ihracatçılar tarafından bilinmesi oldukça önemlidir (Erçakar, 2011: 17).

2.5.2. Gümrük Birliği (GB)

Gümrük Birliği (GB), taraflar arasındaki ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarıyla, her türlü eş etkili tedbirin kaldırıldığı bir oluşumdur (Küçükahmetoğlu, 2013: 43). Ayrıca, Birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da, ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir oluşumdur. Gümrük Birliği'nin sınırları içinde malların hiç bir engellemeyle karşılaşmadan serbest dolaşımı mümkün olup, ortak rekabet kuralları ile ortak ticaret politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak bu şartlarda, birlik üyeleri, serbest rekabet ortamında, eşit koşullarda üretim ve ticaret yapabileceklerdir. Bu nedenle, gümrük birlikleri, dünya ekonomisindeki gelişmelere paralel olarak, geniş anlamda ele alınmaktadır (Doğan, 2004: 1).

Gümrük Birlikleri, hem serbest ticareti arttırıcı hem de birlik dışında kalan ülkelere, daha fazla müdahalenin olduğu unsurları içermektedir. Çünkü üye ülkeler arasında daha fazla serbest ticaret oluşturulurken, birlik dışından gelecek rekabete karşı daha fazla koruma bulunmaktadır (Küçükahmetoğlu, 2013: 104).

Gümrük birliklerinin, tam entegrasyon aşamasına gelmek için önemli bir adım olduğu görülmektedir. 1871 yılında Alman devletleri arasında kurulan Alman Gümrük Birliği, Hansa şehirlerinin dışında tüm Alman ekonomilerini içine almıştır. Ayrıca o dönemde oluşturulan politik birliğe temel oluşturmuştur (Karluk, 2012: 478).

2.5.2.1. Gümrük Birliği Teorisi

Gümrük Birliği Teorisi, GB'nin birliğe katılan ölkeler üzerinde önemli iktisadi faydaları olacağını ileri sürmektedir (Yıldırım ve Dura, 2007: 142).

Gümrük Birliği Teorisi, Viner'in 1950 yılındaki çalışmalarına kadar, ayrı bir konu haline gelmemiştir. Dolayısıyla, bu teorinin 1950'li yıllardan itibaren geliştiğini söylemek mümkündür. Viner'den önce bağımsız bir gümrük birliği teorisinden bahsedebilmek mümkün olmamıştır. Fakat, Viner'den önce gümrük birliği konusunda bazı görüşler ileri sürölmüştür (Viner, 1950: 55).

2.5.2.1.1. Teoriye Viner Öncesi Katkılar

Adam Smith'in 1776 yılında yayınladığı 'Milletlerin Zenginliği' adlı kitabında; *"...Bir millet, bütün diğer yabancı memleketlerden girmesini yasak ettiği birtakım malların, bir yabancı memlekette girmesine müsaade etmeğe fakat, bir memleketin mallarını bütün diğer memleketlerinkini tabi tuttuğu resimlerden muaf kılmaya bir anlaşma ile kendini mecbur ederse, hiç değilse o memleket tacirleri ile sanayicilerin, anlaşmadan muhakkak büyük kazançlar sağlamaları gerekir. O tacirlerle sanayiciler, kendilerine bu kadar müsamahalı davranılan memlekette, bir nevi tekelden faydalanırlar. Mallar için, o memleket hem daha geniş hem daha kazançlı bir Pazar haline gelir..."* şeklinde ifade etmektedir (Smith, 2006: 84). Böylece ölkeler arasındaki gümrük birliğinin yararlarına değinmektedir.

Robert Torrens, karşılıklı ticaret müzakerelerini savunmaktadır. Çok taraflı tarife müzakerelerine ya da tek yanlı vergi indirimlerine karşı çıkmasının en önemli nedeni, gümrük vergilerinin düşük olmasının ithalat talebini artıracağı varsayımdır. Artan ithalat talebinin ise ithalat fiyatlarını artıracağı gerçeğidir. Diğer yandan, artan ithalatın bedelini ödemek için yapılması gereken ihracattan dolayı, ihracat fiyatları düşecektir. İhracat fiyatında azalma, ithalat fiyatındaki artışla birlikte dış ticaret miktarını dengesizleştirecektir. Torrens, bu düşüncesini ölkelerin en uygun tarife uygulayarak, ticarettten kazançlı çıkacakları varsayımıyla desteklemektedir (Dura ve Atik, 2003: 10).

2.5.2.1.2.Viner Teorisi

Gümrük Birliği Teorisi, Viner'in 1950'deki çalışmasından sonra gelişmiştir. Bu zamandan 1965'e kadar ekonomik entegrasyon teorisi, iki aşamadan geçmiştir. İlk aşamada, Gümrük Birliği'nin üretim üzerine olan etkisi incelenmiştir. İkinci evrede ise tüketim ve ticaret akışları incelenmiştir. Viner'in Gümrük Birliği Teorisi'ne göre, entegrasyonun ticaret yaratıcı veya ticaret saptırıcı etkisinin temel belirleyicisi, entegrasyona giren ülkelerin birbirine rakip veya birbirlerini tamamlayıcı karaktere sahip olmalarıdır (Viner, 1950: 55). Viner'e göre; aynı malları üreten rakip ekonomilerin gümrük birliği kurmaları durumunda, birliğin ticaret yaratıcı etkisi daha fazladır. Çünkü bu durumda, ticaretin yönü değişmemekte, birliğe katılan ülkelerin, birlik dışı ülkelere yaptıkları ithalat etkilenmemektedir. Emek yoğun mallar üreten bir ülke ile sermaye yoğun mallar üreten ülkeler yani tamamlayıcı ekonomiler arasında kurulan gümrük birliğinde ise eğer ithalat, düşük maliyetli birlik dışı ülkeden yüksek maliyetli birlik içi ülkeye yönelmişe, ticaret saptırıcı etki meydana gelecektir (Sabır, 2003: 97).

Gümrük Birliği'nin, yüksek maliyetli kaynakların düşük maliyetli dış kaynaklara ikamesine dayalı ithalata yol açabileceği beklenmiştir. Viner'in analizinde; iki mal, üç ülke, üretiminde sabit maliyetler, talep esnekliğinin sıfır olması ve sabit dış ticaret hadleri gibi varsayımlarda bulunmuştur (Aynagöz, 2002: 26). Üretilen miktar ne olursa olsun, ülkelerin üretim maliyetleri sabit varsayılmıştır. Viner analizinde, herhangi bir veri durumunda, ya ticaret saptırıcı ya da ticaret yaratıcı etkinin olabileceğini, ancak her ikisinin aynı zamanda bulunamayacağını ifade etmiş, ayrıca kaynak dağılımındaki değişimler ve üretim etkinliği üzerine yoğunlaşmıştır. Tüketimi analizine katmayan Viner, talep etkilerini ihmal ettiğinden, refah değişmelerinin tek kaynağını, üretim etkileri olarak görmüştür.

Viner modelinin varsayımlarının, gerçek dünyayı açıklamada yetersiz kalması ve sadece üretim etkilerini incelemesi eleştirilere neden olmuştur (Plummer, 2002: 7).

Cooper ve Massel, tek taraflı tarife indirimini gümrük birliği ile karşılaştırarak, bir ülke için tek taraflı tarife indiriminin gümrük birliğinden daha iyi olduğunu öne sürmüşlerdir. Johnson, Cooper ve Massel ile aynı varsayımlardan hareket ederek, endüstriyelleşme düzeyinin zayıf kaldığı az gelişmiş ülkelerde, karşılaştırmalı üstünlük yapılarına göre sanayileşmeyi artırmak için daha düşük maliyetli kamusal tüketimi sağlayacak bir gümrük birliğinin refahı arttıracığını belirtmiştir (Cooper ve Massel, 1965: 257).

Meade, 1979'da yayınladığı makalesinde, analizine tüketimi de katarak gelir ve ikame etkileriyle ticarete ortaya çıkan artışa, ticaret genişlemesi etkisi ismini vermiştir. Bu etki, birliğin kurulmasından sonra fiyatlarda oluşan bir değişikliğin, talepte yaratacağı etkiyle tüketime etkisidir. Böylece, Viner'in analizinde eksik kalan talep yönü analize dahil edilmiştir. Fakat tüketim etkisi dahil edilince, Gümrük Birliği'nin etkilerini belirlemek ve sınıflandırmak zorlaşmıştır.

Meade'nin analizi, şu varsayımlara dayanmaktadır (Meade, 1979: 782);

- Her bireyin mallardan sağladığı fayda kardinal olarak ölçülmektedir.
- Bireylerin fayda ve zararlarını mukayese mümkündür.
- Bireylerin faydalarının toplamı, sosyal fayda fonksiyonunu vermektedir.
- Gelirin marjinal faydası bütün bireyler için aynıdır.

Kısmi Denge Analizi, tek bir endüstriye odaklanmakta ve seçilen endüstride meydana gelecek değişme, ekonominin diğer kısımlarında ihmal edilebilir düzeyde etkiye sahip olmaktadır. Bu nedenle Gümrük Birliği'ne, Kısmi Denge Yaklaşımı eleştiri almıştır. Lipsey, kısmi denge analizinin tek bir malın gümrük vergisindeki bir değişme olduğunda, geçerli olabileceğini belirtmektedir. Ancak Gümrük Birliği Teorisi'nin, birçok malın gümrük vergilerindeki büyük değişimleri kapsadığını belirtmiştir. Bu doğrultuda toplumsal kayıtsızlık eğrilerini kullanarak teoriye katkı sağlamıştır (Lipsey, 1960: 502).

Vanek, 1965 yılında yayınladığı makalesinde üç ülke ve iki mal arasındaki denge koşullarını Marshall'ın teklif eğrileriyle açıklamıştır. Bu analiziyle, Gümrük Birliği'nin dış ticaret hacmindeki etkisini göstermiştir (Vanek, 1965: 251). Genel Denge Analizi, kapsamındaki çalışmalar, Gümrük Birliği Teorisi'ne yeni bir yön vermiştir. Özellikle daha önce incelenmeyen dış ticaret hacminin etkileri üzerinde durulmuştur.

2.5.2.2. Neo-Klasik Büyüme Teorisi

Neo-Klasik büyüme Teorisi'nin temeli, tam istihdama ulaşmada gerekli olan dinamik şartların oluşturulmasına dayanmaktadır. Bu teorinin temelini Solow ve Swan'ın çalışmaları oluşturmaktadır. Solow, 1956'da yayınladığı makalesinde, bu teoriyi şu varsayımlara dayandırılmıştır (Solow, 1956: 75):

- Ölçeğe göre getiriler sabittir.
- Sermayenin marjinal verimliliği azalmaktadır.
- Bağımsız bir yatırım fonksiyonu bulunmaktadır.
- Faktörler arası ikame olanaklıdır.
- Nüfus, dışsal olarak belirlenen, sabit bir hızla büyümektedir.
- Devlete, ekonomik hayatta sınırlı bir rol verilmiştir.

Bu varsayımlardan yola çıkılarak iki temel öngörüde bulunmaktadır (Atamtürk, 2007: 91).

Birincisi, modelde, tasarruf oranıyla durağan olan sermaye, işgücü ve kişi başına düşen gelir doğru orantılıdır. Yani, görece olarak daha çok tasarruf eden ülkeler, daha az tasarruf eden ülkelere oranla, durağan halde, sermaye yoğun ve daha zengin olacaktır. Ancak tasarruf oranındaki artış durağan haldeki büyüme hızına etki etmeyecektir. Model, durağan hale geldiğinde, ekonomik büyümeyi belirleyen unsur, teknolojik değişim ve nüfus artış hızıdır. Bu unsurlar, model içinde belirlenmemekte ve dışsal kabul edilmektedir.

İkincisi, uzun dönemde ülkelerin kişi başına düşen milli gelir düzeyleri birbirine yaklaşacağı ve gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkın kendiliğinden ortadan kalkacağıdır. Bu öngörü, "yakınsama teorisi" olarak

adlandırılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin zamanla gelişmiş ülkeleri yakalamaları “yakalama süreci” olarak belirtilmektedir (Demir, 2002: 2).

Abramovitz (1986: 390)'e göre yakınsama teorisi, “...*Belli koşullar altında, geride kalmak, başlangıçtaki liderden daha hızlı büyüme kabiliyeti ve üretkenliği yaratır...*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu görüş, yakınsama teorisinin temel iddiasıdır.

Teori'nin temelinde üç kaynak bulunmaktadır. Bunlar; Neo-Klasik Büyüme Teorisi, teknolojik yayılım ve küreselleşmedir. Teknolojik yayılım ile az gelişmiş ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasında, sermaye ve işgücü gibi kaynaklar daha verimli kullanılacaktır. Gelişmemiş ülkeler, gelişmişlik seviyesine yaklaşacaklardır. Küreselleşme ile dış ticaretin artması sonucunda gelişmemiş ülkelerin reel gelirleri artacaktır. Neo-Klasik Büyüme Teorisi'nde, kabul edilen varsayımlar nedeniyle ülkeler durağan durum gelir düzeyine yakınsama eğilimindedirler. Ayrıca sermaye ve emeğin uluslararası hareketliliği, kaynakları bol faktörlü alanlardan kıt faktörlü alanlara taşıyarak, yakınsama sürecini hızlandırmaktadır (Kalyoncu, 2001: 124).

Yakınsama hipotezinin test edildiği ilk çalışma Baumol tarafından yapılmıştır. Baumol (1986: 1075), 16 endüstrileşmiş ülkeye ait kişi başı reel gelir serilerini kullanarak, yatay kesit regresyon analiziyle, yakınsama hipotezini araştırmıştır. Araştırmanın sonucu; ele alınan ülkeler arasında, güçlü bir kişi başı reel gelir yakınsaması olduğudur. Baumol'a göre, yakınsama ampirik olarak iki şekilde incelenmektedir. Bunlar:

- Sigma (σ) yakınsaması,
- Beta (β) yakınsaması,

Sigma yakınsaması; Karşılaştırılan ülke ekonomileri arasındaki, kişi başına gelir dağılımının zamanla küçülmesi durumunda ortaya çıkmaktadır.

Beta yakınsaması; fakir olan ülke ekonomisi, zengin olan ülke ekonomisini, kişi başına gelir ve üretim kapasitesi düzeyinde yakalama eğiliminde olduğunda söz konusudur.

Ekonomiler arasında, kişi başına gelirin dağılımı zamanla düşme eğilimindeyse, sigma yakınsaması söz konusudur. Ancak kişi başına gelir ile büyüme oranı arasında negatif bir ilişki varsa, beta yakınsaması bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, fakir ülke ekonomileri, zengin ülke ekonomilerden daha hızlı büyüme eğilimindeyse, beta yakınsaması söz konusudur.

Smith, araştırmasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında olan dış ticaretin her ikisine de yarar sağlayacağına fakat gelir ıraksamasına yol açacağını belirtmiştir. Smith'in modelinde, imalat sanayisindeki verimlilik, tarım sektöründeki verimlilikten daha hızlı artacaktır. Gelişmiş ülkenin sanayi mallarının ihracatı, gelişmemiş ülkedeki imalat sanayisini zayıflatacaktır. Bu nedenle dış ticaret, gelir açığını arttıracaktır. Smith'in, uluslararası ticaretin gelişmemiş ülkelere etkisi konusundaki görüşü, 1950'den sonra birçok ekonomist tarafından ele alınmış ve birbirinden bağımsız yakınsama görüşleri ortaya çıkmıştır (Smith, 2006: 254).

Solow (1956: 71)'a göre, ülkeler arası büyüme sürekliliklerine ilişkin çalışmalar yapıldığında, temel varsayımlar ortaya çıkmıştır. Fakat her araştırmanın sonucu diğerlerinden değişik olmuştur. Bu da yakınsamanın farklı türlerini meydana getirmiştir. Başlıca yakınsama türleri şunlardır:

- Mikro yakınsama ve makro yakınsama,
- Yakalama ve yakınsama,
- Bir ekonomideki yakınsama ve ülkeler arası yakınsama,
- Büyüme oranlarında ve gelir düzeylerindeki yakınsama,
- Koşullu yakınsama ve koşulsuz yakınsama,
- Koşullu yakınsama ve kulüp yakınsaması,
- Gelir yakınsaması ve toplam faktör verimliliği yakınsaması,
- Deterministik yakınsama ve stokastik yakınsama,

Mikro yakınsama, ülkeler arasındaki özdeş faktör gelirinin eşitlenmesine doğru bir eğilimden bahsetmektedir. Faktör- Fiyat Eşitliği Teoremi, mikro yakınsama için önemli bir temel oluşturmaktadır. Mikro yakınsamada, ticari engeller kalktığı için dış ticaret yapan ülkelerde aynı

faktör gelirlerinin yakınsayacağı belirtilmiştir. Mikro yakınsama, 1980 yılından başlayarak önemli ölçüde dikkat çekmiştir. Makro yakınsama, kişi başına gelir, işçi başına çıktı ve büyüme oranları gibi makroekonomik değişkenleri ele almıştır. Ülkeler arasında, kişi başı gelirlerin nasıl yakınsayacağını ya da ıraksayacağını açıklamaktadır (Rassekh, 2010: 90).

Yakalama kavramı, yakınsama sürecinin tamamlanması halinde oluşabilecek bir durumu ifade etmektedir (Ünsal, 2009: 285). Yakınsama bir süreçtir ve tamamlandığında, ülkeler, belli parametreler açısından aynı düzeye geleceklerdir. 1986 yılında Baumol'un yaptığı çalışmayla, yakalama kavramı tekrar gündeme gelmiş ve bu süreç yakınsamayla ilişkili olarak incelenmiştir (Karagöz, 2010: 12).

Ülke içi yakınsamada, ülke içindeki bölgeler arasında gelir açıklarının zamanla ortadan kalkıp kalkmayacağı incelenmektedir. Ülkeler arası yakınsamada, ülkeler arasında, büyüme oranlarının ve gelir düzeylerinin yakınsayıp yakınsamayacağı araştırılmaktadır (Erlat,2012:251).

Büyüme oranlarında ve gelir düzeylerinde yakınsama; tüm ülkelerin aynı üretim fonksiyonuna sahip oldukları ve teknoloji sürecine eş zamanlı dahil oldukları varsayımında, tüm ülkeler aynı durağan durum ile büyüyeceklerdir. Böylece büyüme oranları yakınsayacaktır. Bütün ülkelerin aynı üretim fonksiyonlarına sahip olduğu varsayımında, gelir düzeyleri yakınsayacaktır (Abdioğlu ve Uysal, 2013: 127).

Koşullu ve koşulsuz yakınsama, üretim fonksiyonunun birinci dereceden homojen ve ölçeğe göre sabit getirili olması halinde, bir ülkenin durağan durum gelir düzeyi belirleyicileri; teknolojik büyüme oranı, teknoloji düzeyi, tasarruf oranı, nüfus artış hızı, aşınma oranı ve sermayenin üretimdeki payıdır. Koşulsuz yakınsamada incelenen ülkelere ait, durağan durumun belirleyici parametrelerinin aynı olması gerekmektedir. Ülkeler, aynı durağan durum gelir düzeyine yakınsamaktadır. Koşullu yakınsama, ülkeler arasında olası farklılıklar olacağını belirtmektedir. Ayrıca her ülke, kendi yapısal özelliklerine göre, durağan durum gelir düzeyine yakınsamaktadır (Özel, 2012: 67).

Koşullu yakınsama ve kulüp yakınsaması, birbiriyle ilişkilidir. Koşullu yakınsamada, denge farklılaşmakta ve her ülke kendi özelliklerine göre farklı dengelere ulaşmaktadır. Kulüp yakınsaması, çoklu denge üreten modellere dayanmaktadır. Bu farklı dengelerden hangisine ulaşılacağı, başlangıçtaki duruma ve diğer unsurlara bağlıdır. Eğer ülkeler, başlangıçta bazı aynı özelliklere sahipse ya da benzer davranışlarda bulunmuşlarsa, özel bir dengeye yakınsayacaklardır. Bu durumda, kulüp yakınsaması ortaya çıkmaktadır (Attar, 2005: 33).

Gelir yakınsaması ve toplam faktör verimliliği yakınsaması; gelir yakınsaması, teknolojik yakalama ve sermaye derinleşmesinin karşılıklı etkileşimiyle ortaya çıkmaktadır. Toplam faktör verimliliği, teknolojinin en yakın ölçüsü olduğu için bu iki yakınsama birlikte incelenmektedir. Gelir yakınsaması, başlangıçtaki toplam faktör verimliliği farklılıklarının dar ya da geniş olmasına göre hızlanacak ya da yavaşlayacaktır (Zeren ve Yılcı, 2011: 144).

Deterministik yakınsama ve stokastik yakınsama, yakınsama analizlerinde, zaman serilerinin kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Ülkeler, belli bir zamanda aynı çıktı değerine sahipse deterministik yakınsama, ülkeler belli bir zamanda aynı çıktı tahminlerine sahiplerse stokastik yakınsama bulunmaktadır (Nahar ve İnder, 2002: 2018).

2.5.3. Ortak Pazar

Ortak Pazar, Gümrük Birliği'nin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Gümrük Birliği ile üye ülkeler arasında emek, sermaye ve müteşebbis gibi üretim faktörlerinin serbestçe hareket edebilmesine olanak verilmiştir. Gümrük Birliği için gerekli şartların sürdürülmesi halinde, üye ülkeler arasında ortak pazar kurulmuş anlamına gelmektedir. Gerek mal ve hizmet piyasalarında, gerekse üretim faktörleri piyasalarında serbest dolaşımın sağlanması, ortak pazar içinde faktör fiyatlarının eşitlenmesini ve kaynakların etkin kullanılmasını sağlamaktadır (Karluk, 2012: 56).

Ortak Pazar Anlaşması, üye ülkeler arasında iç ticarete tüm tarifeleri ve diğer kısıtlamaları kaldırırken, ortak dış tarifeler koymaktadır. Üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, entegrasyonu, diğerlerinden ayırmaktadır. Avrupa Ekonomik Topluluğu, bu aşamaya örnek olarak gösterilmektedir. Ortak pazarın dinamik etkisi; gümrük birliği oluşturmuş ülkeleri, bu birlik kurallarına uymak için ek bazı faaliyetlere zorlamaktadır. Ortak pazar, her bir üye ülkenin iç pazarından oluşan ve genişletilmiş bir iç pazardır. İç pazarın temel prensipleri: vergi harmonizasyonu, iktisat politikalarının görece harmonizasyonu ve üretim faktörleri hareketliliğini sağlayarak sınır engellerinin kaldırılmasıdır. Sınırların kaldırılması ise üç anlamda ele alınmaktadır: birincisi fiziksel sınırların kalkması, yani kişiler, mallar için sınırların ortadan kaldırılması, diğeri teknik sınırların kalkması, üçüncüsü ise mali sınırların kalkması ve vergi uyum uygulamalarıdır (Güran, 1995: 12).

Avrupa Ortak Pazarı; Federal Alman Cumhuriyeti, Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda arasında 1957 yılında imzalanan ve 1958'de yürürlüğe giren bir antlaşma ile kurulmuştur. Ortak Pazar'a 1973'te İngiltere, İrlanda ve Danimarka katılmıştır. Türkiye ve Yunanistan, entegrasyona girmek üzere birer ortaklık antlaşması imzalamıştır. Ortak Pazar devletleri, aralarında gümrük engellerini kaldıracaklar, üye olmayan devletlere karşı ortak tarife uygulayacaklar, ortak bir tarım siyaseti izleyecekler ve daha başka ekonomik kararları yürürlüğe koyacaklardır. Planlanan bu uygulamalar, 1990'lı yıllarda aşamalı olarak yürürlüğe konulmuştur. Ortak Pazar'ın kurulmasıyla, ABD ve o dönemin Sovyetler Birliği arasında 250 milyon kişilik bir ekonomik güç oluşmuştur (Hitiris, 1997: 4).

2.5.4. Ekonomik Birlik ve Parasal Birlik

Ekonomik Birlik, malların ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımına ilave olarak, ulusal kanunların üretim faktörleri, mallar ve servislerin serbest dolaşımını sağlayacak şekilde uyumlaştırılmasına dayanmaktadır. Ülkeler arasında mali ve ekonomik politikalar, tarım, sosyal hizmetler, ulaşım, vergi sistemi, bölgesel kalkınma politikaları, rekabet, şirket birleşmeleri gibi konular uyumlu hale getirilmektedir. Ayrıca işlerlik kazanabilmesi için, ortak bir para birimi ve merkez bankasının oluşturulması gerekmektedir (Karluk,2012:214).

Ekonomik Birlik aşamasında, üye ülkeler arasında bulunan milli politikaları uyumlu hale getirilmiş ve ortak makroekonomik politikaların oluşturulması görevi çeşitli kurumlara devredilmiştir. Bu şekilde, tüm üye ülkelerin kabul edebileceği ortak para ve maliye politikaları oluşturulmuştur (Çak, 2007: 13).

Parasal Birlik, Ortak Pazar'ın oluşturulmasında tamamlayıcı ve zorunlu bir unsurdur. Parasal Birlik aşamasında, üye ülkeler arasında tek para birimi kabul edilerek, ortak para politikası, uluslar üstü bir Merkez Bankası tarafından yönetilmektedir.

Parasal Birliğin tamamlanması için gerekli aşamalar şöyle sıralanmaktadır (Mundell, 1961: 661):

- Döviz kuru birliği,
- Ortak fon mekanizması,
- Ekonomi politikalarının eşgüdümü,
- Ortak rezerv yönetimi,
- Tek para,

Para Sahası Teorisi, belli bir grup ülkenin ulusal para birimlerinin değerini, belirlenen kurlar ile birbirlerine sabitlemesi ve üye ülkelerin para birimlerinin değerinin, birliğe üye olmayan ülkelerin para birimleri karşısında serbest dalgalanmaya bırakılmasına dayanmaktadır (Yüceol, 2004: 3).

Para Sahası Teorisi, sabit döviz kuru sisteminin geçerli olduğu bir para sahasına dahil olan ülkelerde, parasal istikrarın koşullarını belirtmektedir. Parasal birliğin olumlu etkilerinin, olumsuz etkilerinden farkını maksimize edecek saha büyüklüğüne “para sahası” denilmektedir. Bir diğer tanıma göre, eğer ortak bir para sahası içerisinde, para ve maliye politikaları ve birlik dışındaki üçüncü ülkelere uygulanacak esnek döviz kuru sistemiyle, Birlik üyesi ülkelerde tam istihdam, ödemeler dengesi ve fiyat istikrarı sağlanıyorsa, söz konusu amaçların en düşük maliyetle gerçekleştirildiği bölge “Para Sahası” olacaktır (Tonus, 2000: 4).

Parasal Birlik Teorisi'nin temelinde, parasal birliğe girişten elde edilecek kazançlarla, dış dengede karşılaşılabilecek zararın nasıl dengeleneceği sorunu yatmaktadır. Bu teori, sabit kurun uygulanabileceği bir bölge olarak, para sahasının hangi koşullarda başarılı olarak gerçekleştirilebileceği üzerinde durmakta ve ortak para biriminin uygulanacağı alanın özelliklerinin ne olması gerektiğini incelemektedir (Aktan, 1983: 20).

2.5.5.Siyasi Birlik

Siyasal Birlik aşaması, ülkelerin para ve maliye politikalarını uyumlu hale getirmeleri ve tek elden idare etmelerine yol açacaktır. Ekonomik konularda birlikte hareket eden Birlik, güvenlik ve savunma gibi konularda da birlikte hareket edecektir. Bu aşamayı bir önceki aşamadan ayıran özellik, ulusal ekonomik bağımsızlığın büyük ölçüde kaldırılması ve bunun yerini bir uluslar üstü otoritenin almasıdır (http 11).

Bölgesel ekonomik entegrasyon sürecinin, siyasal birlik aşamasına ulaşabilmesi için, ekonomik birlikte olduğu gibi bazı koşulların bulunması gerekmektedir. Bunlar şöyle sıralanmaktadır (Çalışkan, 2009: 53):

- Ortak siyasal ve hukuksal değerler ile uygulamaların varlığı,
- Kültürel homojenlik,
- İşbirliğinin basit bir düzeyden başlatılması,
- İleriye yönelik ortak bir amaç,
- Ekonomik ve parasal birlik koşullarını düzenleyen ortak yapılar ve ortaklığı harekete geçirici mekanizmalar,
- Gelişen işbirliği sürecinin çoğunluk yararına olduğuna, ortaklıktan sağlanan yararların eşit ve karşılıklı, sorumlulukların da orantılı olduğuna inanılması,
- Karşılıklı olarak tüm faaliyet ve olaylardan haberdar olunmasını sağlayacak yapıların varlığı,

Ortak pazar, serbest ticaret anlaşması ve gümrük birliği gibi şekillerde yaşanan bölgesel küreselleşme, ekonomilerin makroekonomik göstergelerine olumlu yansımasıdır. Birbirlerine coğrafi olarak yakın olan

lkeler yaptıkları serbest ticaret anlaşmaları ile dış ticaretlerini arttırmış olup, coğrafi unsurların ortadan kalktığı serbest ticaret anlaşmaları amaçlarına ulaşmıştır (http 12).

Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlarla Kazanılanlar (Seyidoğlu, 2003: 128);

- Üye ülkelerde, karşılaştırmalı üstünlük yasasına uygun olarak uzmanlaşmanın artması sonucunda üretimde etkinlik artışı meydana gelmektedir.

- Piyasa hacminin genişlemesi, ölçek ekonomilerinin daha iyi kullanılmasını sağlayarak, üretim kapasitesini arttıracaktır. Uluslararası pazarlık gücündeki yükseliş dış ticareti arttıracaktır.

- Firmalar arası rekabet artışı, iktisadi etkinlikte yükselmeye yol açacaktır.

- Teknolojik ilerleme, üretim faktörlerinin nitelik ve niceliğinde değişmelere neden olacaktır.

- Üretim faktörlerinin ülkeler arasında serbestçe dolaşması, bu faktörlerden daha fazla gelir elde edilmesini kolaylaştıracaktır.

- Mali politikadaki koordinasyon, maliyet azalmasına yol açmaktadır.

2.6. Ekonomik Entegrasyonların Sosyal Boyutu

Birçok gelişmiş ekonomi için fırsat oluşturan az gelişmiş ülkeler, ucuz hammadde ve iş gücü sayesinde kalkınma sağlamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde yapılan teşvik amaçlı vergi indirimleri de olumlu sonuçlar sağlamıştır.

Bu çerçevede, ekonomik durumu daha kötü olan; Portekiz, İspanya, Yunanistan, İrlanda gibi ülkeler bu kaynaklardan yüksek tutarlarda pay almışlardır. Yunanistan'ın 1981 'den bu yana, İspanya'nın 1986'dan bu yana aldıkları hibe niteliğindeki mali yardımların toplam tutarı ayrı ayrı sırasıyla 84 ve 110 milyar doları bulmuştur. Bu lkeler, Avrupa Yatırım Bankası kaynaklarından da istedikleri tutarda kredi desteğinden yararlanabilmektedirler (Bilici, 2010: 43).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN EKONOMİK ENTEGRASYONLARA KATILIMI

Küreselleşme sürecinde ülkeler, ekonomik entegrasyonlara katılarak daha fazla söz sahibi olabilmektedir. Entegrasyonlar, üye ülkelere oluşturdukları imkanlar ile fayda sağlamaktadır. Amaçlar, her entegrasyonda çeşitlilik göstermektedir. Fakat temel amaç, ekonomik büyüme ve gelişme sağlamaktır. Türkiye’nin dahil olduğu ve öncülük ettiği entegrasyonlar Çizelge 2’de gösterilmektedir.

Çizelge 2: Türkiye’nin Dahil Olduğu Ekonomik Entegrasyonlar (Nisan 2015 İtibariyle Mevcut)

Türkiye’nin Dahil Olduğu Ekonomik Entegrasyonlar	Yürürlüğe Girdiği Tarih	Üye Sayısı
İktisadi İşbirliği Ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)	1948	34
İslami İşbirliği Teşkilatı (İSEDAK)	1981	57
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO)	1985	10
Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)	1992	12
Avrupa Birliği (AB)	1993	28
MIKTA	Görüşmeleri Sürmekte	5

Kaynak: ekonomi.gov.tr adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye 1948 yılında İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)’ye üye olduktan sonra ekonomik entegrasyon faaliyetlerini sürdürmüş olup, daha sonra 1981 yılında İslami İşbirliği Teşkilatı (İSEDAK)’a, 1985 yılında Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO)’ya ve 1992’de Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)’ye tam üye olmuştur. Türkiye’nin dahil olduğu ekonomik entegrasyonlar, bu bölümde incelenecektir.

3.1 İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)

İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), 1960’da Paris Anlaşması ile kurulmuştur. Ekonomik gelişme ve refahın sağlanması amacıyla kamu politikalarının birçok alanında teknik çalışmalar yürüten

hükümetler arası bir işbirliği teşkilatıdır. Bu teşkilatın temel hedefi, bahse konu alanlarda üyelerini en iyi politika seçenekleriyle donatmak ve küresel sorunlara gerekli çözümler üretmektir. Bu açıdan OECD, analitik kapasitesi yüksek bir düşünce kuruluşu olarak tanımlanmaktadır (http 13).

ABD'nin artan ödemeler bilançosu açığının ve ekonomilerin yavaş büyümesinin, yarattığı dengesizlik konusunda, uyarıda bulunan OECD, dünya ekonomisini, dengeli bir büyüme politikasına geri döndüreceği varsayılan önlemler listesini öne sürmüştür. ABD'nin tasarruflarını artırması ve ödemeler dengesi açığını azaltması gerekmektedir. Avrupa'nın büyümeyi desteklemesi ve Asya para birimlerinin, ABD doları karşısında değer kazanması beklenmiştir. Tedbirlerin başarısızlığı, ekonomik politikadan sorumlu olanların, bir cevap üretmediklerinin kabul edilmesine yol açmıştır. Birkaç yıl boyunca yapılması gerekenler, Avrupa'nın yapısal reformlar yapması, serbest piyasa önlemlerini benimsemesi, sosyal harcamaları azaltması ve daha esnek bir işgücü oluşturması şeklinde belirtilmekteydi. Ancak Avrupa Merkez Bankası üyelerine göre bu önlemler işe yaramamıştır.

OECD'nin amaçları şöyle özetlenmektedir (http 14):

- Ekonomik büyüme, mali istikrar, ticaret ve yatırım, teknoloji, yenilik, girişimcilik ve kalkınma alanlarında işbirliği yoluyla refahın sağlanması ve yoksullukla mücadele konularında hükümetlere yardımcı olmak.
- Ekonomik ve sosyal gelişme ile çevrenin korunması arasındaki dengeyi gözetmek.
- Herkes için iş imkânı yaratılması ve sosyal eşitlik ile etkin ve sağlıklı bir yönetim gerçekleştirilmesi.
- Yeni gelişme ve sorunları anlamak ve bunlara çözüm üretmek konularında hükümetlere tavsiyelerde bulunmak.

OECD'ye üye veya üyelik talebinde bulunan ülkeler, sosyal ve ekonomik yaşamda demokrasi, insan hakları ve yurttaş özgürlüğüne bağlılık ilkelerini temel değerler olarak benimsemişlerdir (Küçükahmetoğlu, 2013: 145). OECD, bir taraftan bu ilkelerin üye ülkelerde güçlendirilmesine katkı

sağlarken, diğer taraftan bu entegrasyona üye olmayan ülkelerde ilkelerinin tanıtımını yapmaktadır.

OECD'nin sahiplendiği değerleri gerçekleştirmede üstlendiği önemli görevlerin başında, küresel ekonominin gelişim aşamaları gelmektedir. OECD'nin üstlendiği görevler şöyle belirtilmektedir (Çalış, Akgün, ve Kutlu, 2006: 43);

- Planlanan politikaların geliştirilmesi için yürütülen faaliyetler,
- Sürdürülebilir ekonomik büyümenin ve istihdamın sağlanması için üye ülkelerin yaşam standartları yükseltilirken, mali istikrarın devam ettirilmesi ve dolayısıyla ekonomik küreselleşmenin geliştirilmesi,
- Ekonomik kalkınma sürecinde, üye ülkelerin ve diğer ülkelerin ekonomik genişlemelerine katkıda bulunulması,
- Dünya ticaretin gelişmesine çok taraflı, ayırım gözetmeyecek şekilde katkıda bulunulması,

OECD'nin bu görevleri gerçekleştirmedeki çalışma yöntemi ise, veri toplama ve analiz işlemleriyle başlayan bir süreçtir. Daha sonra, bu işlemlerin sonuçlarına bakılarak, gerekli politikaların tartışılmaktadır. Karşılıklı hükümet incelemeleri ve uluslararası bir gözetim, OECD'nin etkinliğinin ve belirleyiciliğinin temel nedenleridir. OECD'nin analizleri, teknolojik gelişmenin ekonomik gelişmeye katkısını ortaya koymaktadır (Bayraktutan, 2005: 645).

İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı, yapısı gereği birçok alanda görevlere sahiptir. Bu entegrasyonun üye ülkeler ve üye olmayan ülkelere yönelik sorumlulukları bulunmaktadır. Farklı alanlardaki sorumlulukları dolayısıyla, birden fazla kuruluşa ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda, şu organlardan oluşmaktadır (<http> 15);

Konsey: OECD'nin karar alma organıdır. Üye ülkelerin temsilcileri ve Avrupa Birliği temsilcisinden oluşmaktadır. Konsey, düzenli olarak Daimi Temsilciler düzeyinde toplanmaktadır. Ayrıca yılda bir kez, OECD çalışmalarının önceliklerini belirlemek ve güncel konuları ele almak üzere Bakanlar düzeyinde toplanmaktadır.

Komiteler: OECD kapsamında, 250'den fazla komite ve çalışma grubu bulunmaktadır. Üye ülkelerin yanında, davet edildikleri veya istekli olduklarında, üye olmayan ülkeler ve uluslararası kuruluşlar da gözlemci veya katılımcı statüsüyle toplantılarda yer almaktadır.

Sekretarya: Konsey tarafından gerçekleştirilmesi kararlaştırılan çalışmaları yürütmekte olup, 12 Direktörlük'den oluşmaktadır. Direktörlükler, Komitelere destek vermektedir.

3.2. İslami İşbirliği Teşkilatı (İSEDAK)

İslami İşbirliği Teşkilatı (İSEDAK), Rabat'ta toplanan ilk İslam Zirvesi sonrasında başlayan bir sürecin sonucunda kurulmuştur. 1967 tarihli Arap-İsrail Savaşı sonrasında, Müslümanlarca kutsal sayılan Kudüs şehri ve üç Arap ülkesinin topraklarının İsrail tarafından işgal edilmesi, Müslüman ülkelerin birbirleriyle yaklaşmasına neden olmuştur. Özellikle, İslam medeniyetinin uluslararası siyasette etkili olmasını amaçlayan Suudi Kralı, Filistin merkezli bu olumsuz gelişmeleri, İslami birlik için kullanmıştır. İslami İşbirliği Teşkilatı'nın kuruluşuna öncülük etmiştir (Küçükahmetoğlu, 2013: 282).

2000'lerde uluslararası siyasi değişimleri ve İslam dünyasındaki dengeleri etkileyen önemli gelişmelerin yaşanması ise, İslami İşbirliği Teşkilatı'nın amacı ve yapısı konusundaki tartışmaları arttırmaktadır. 2001'de yaşanan ikiz kule saldırıları, 2003'de gerçekleşen ABD'nin Irak'ı işgali, Afganistan meselesi, İran nükleer programı ve Arap Baharı meselelerinin aktörlerinin aynı zamanda teşkilatın üye ülkeleri olması, bu teşkilatı önemli uluslararası meselelerin merkezinde olan diplomatik bir platform haline getirmektedir (Ataman, 2006: 10).

Ancak bütün bunlar İslami İşbirliği Teşkilatı'na üye ülkeleri doğrudan ilgilendiren diplomatik meseleler olsa da, teşkilatın bu meselelerde yeterince etkin rol alamadığı gözlenmiştir. Bölgesel, uluslararası ve hukuksal söylemi dini görüşlerle sınırlanmıştır. Teşkilat olarak, dini söylem görüntüsü oluşturulmasına rağmen, üye ülkelerin ulusal çıkarları için teşkilatı platform olarak kullandıkları dikkat çekmektedir. Suudi Arabistan, Pakistan ve Mısır'ın teşkilat içi politikaları, İslam dünyasının ortak sorunlarına karşı ulusal

Çıkarların n plana çıkarıldığı bir siyaset izledikleri görülmektedir. ye lkeler arasında fikir birliği sağlanamaması, siyasal etkisizliğin en önemli sebebidir. Bu entegrasyonun, Birleşmiş Milletler (BM) ve diğer uluslararası entegrasyonlarla danışma ve işbirliği esaslı ilişkileri sürmektedir.

İslami İşbirliği Teşkilatı, İslam dünyasını yakından ilgilendiren siyasi konularda ortak bir duruş sergileme amacıyla 1969 yılında ortaya çıkmıştır. 1972 yılında onaylanan bu entegrasyon, ye ülkeler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi için ticaret, hukuk, bilim ve teknoloji, kültürel ve sosyal konular, yönetim-finans ve iletişim gibi alanlarda faaliyet göstermektedir (Demir, 2002: 18).

Asya ve Afrika kıtaları ile Ortadoğu bölgesindeki Müslüman nüfusa sahip ülkelerin büyük bölümü entegrasyona üyedir. Ayrıca, Avrupa kıtasından Arnavutluk ve Amerika kıtasından Surinam teşkilatın üyesidir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Bosna Hersek, Tayland Krallığı, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ise gözlemci ye konumundadır. İslami İşbirliği Teşkilatı'nın merkezi Cidde'de bulunmaktadır (Ağır, 2012: 349).

Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK); İslam İşbirliği Teşkilatı'nın, 1981 yılında Mekke ve Taif'de düzenlenen nc İslam Zirve Konferansı'nda kurulmuştur. nc İslam Zirvesi'nde kabul edilen karara göre İSEDAK'nın görevleri şunlardır (http 16):

- İslami İşbirliği Teşkilatı tarafından ekonomik ve ticari işbirliği alanında alınmış kararların işleyişini izlemek,
- ye lkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğini güçlendirebilecek tüm tedbirleri almak,
- ye ülkelerin ekonomik ve ticari alanlardaki kapasitelerini arttırmaya yönelik programlar hazırlamak,

İSEDAK, her yıl Bakanlar düzeyinde İstanbul'da toplanmaktadır. İSEDAK'ın Ekim-Kasım aylarında İstanbul'da yapılan yıllık toplantılarının açılış ve kapanış oturumlarına, T.C. Cumhurbaşkanı başkanlık etmektedir. Bakanlar oturumunun geri kalan bölümü, Kalkınma Bakanı başkanlığında yürütülmektedir (http 17).

İslami İşbirliği Teşkilatı'nın yapısı birkaç organdan oluşmaktadır. Bu organlar şöyle belirtilmektedir (Akgül, 2013: 15);

İslam Zirve Konferansı: Üye ülkelerin devlet başkanlarından oluşan İslam Zirve Konferansı, İslami İşbirliği Teşkilatı'nın en yüksek karar organıdır. Politika kararları almak, kuruluşun hedefleri doğrultusunda yol haritası oluşturmak ve İslami İşbirliği Teşkilatı'na üye ülkeleri ilgilendiren diğer meseleleri gözden geçirmek için üç yılda bir toplanmaktadır.

İslam Dışişleri Bakanları Konferansı: Geçmiş İslam Zirve Konferansları ve İslam Dışişleri Bakanları Konferansları'nda alınan stratejik kararların ve bu teşkilatın genel politikalarının uygulanmasına yönelik olarak her yıl yapılmaktadır.

Genel Sekreterlik: Zirve ve Dışişleri Bakanları Konferansları tarafından alınan kararların uygulanması ve icra organı olarak Teşkilat'ın yasa ve yönetmeliklerine uygun olarak faaliyetlerin yürütülmesiyle görevlendirilmiştir. 1970 yılında yapılan 1.İslam Dışişleri Bakanları Konferansı'nda kurulmuş olan Genel Sekreterliğe, görevlerini yürütürken, Teşkilat'ın bağlı ve ilgili kuruluşları yardım etmektedir.

Komiteler: İslam İşbirliği Teşkilatı'nın başlıca komiteleri şunlardır;

- Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi,
- Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi,
- Enformasyon ve Kültürel İşler Daimi Komitesi,
- Daimi Mali Komite,
- Kudüs Komitesi,
- Ekonomik, Kültürel ve Sosyal Sorunlar İslami Komitesi,

3.3. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO)

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), Türkiye, İran ve Pakistan tarafından 1985 yılında kurulmuştur. Üyeleri arasında ekonomik, teknik ve kültürel işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan bölgesel bir entegrasyondur.

Oluşumun temeli, 1964 yılında, Türkiye, İran ve Pakistan arasında daha önce kurulmuş olan, Bölgesel Kalkınma İşbirliği Örgütü'ne (Regional Cooperation for Development-RCD) dayanmaktadır. 1977'de İzmir'de yapılan RCD Zirvesi'nde alınan karar doğrultusunda hazırlanan İzmir Anlaşması, entegrasyonu kuran temel belge olarak, bir yıl sonra yürürlüğe girmiştir. Ancak, 1979 yılında İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi, İzmir Antlaşması'nın askıya alınmasına yol açmıştır. 1980'li yılların başlarında her üç üye ülkede yaşanan iç sorunlar yatışmış ve özellikle İran'da, yönetim istikrara kavuşmuştur. 1985 yılında İzmir Antlaşması'nda yapılan değişiklikle RCD'nin, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı adı altında yeniden faaliyete geçmesi sağlanmıştır (Seyidoğlu, 2003: 558).

Tarihsel ve sosyo/kültürel olarak yakın ilişkilere sahip ülkeler olan Türkiye, İran ve Pakistan öncülüğünde kurulmuş olan ECO, özellikle 1980'lerde meydana gelen gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan bir bölgesel işbirliği çabasını temsil etmektedir. Alternatif bölgesel kurumlar aracılığıyla, dışa açık gelişme modelini destekleme ve küresel krizlere karşı koyma amacı, diğer gelişmekte olan ülkelerle birlikte Türkiye, İran ve Pakistan için geçerli bir politik açılım olarak algılanmıştır. ECO, ihracat potansiyeli artan bu ülkeler için önemli bir araç olarak görülmüştür (Tutar, 2000: 57).

1992 yılına kadar üç üyesi olan ECO'na, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, 29 Kasım 1992 tarihinde İslamabad'da yapılan Bakanlar Konseyi olağanüstü toplantısında Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan üye olmuştur. Böylece teşkilatın üye sayısı 10'a yükselmiştir. Bunun yanında, aynı yıl Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne, gözlemci üye statüsü verilmiştir (Küçükahmetoğlu, Çeştepe, Tüylüoğlu, 2013: 422).

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın üzerinde durduğu temel konular; ulaştırma hizmetlerinde işbirliğinin geliştirilmesi, uluslararası bir havayolu şirketi kurulması, denizyolu taşımacılığında işbirliği yapılması, demiryolu ve karayolu bağlantılarının tamamlanmasıdır. Ticaret odaları arasında işbirliği, ortak ihracat imkânları, petrol ve enerji alanında ortak çalışma yürütülmesi, turizm anlaşmaları yapılması, üç ülke arasında vizelerin kaldırılması ve

kültürel işbirliğinin yürütülmesi gibi konularda çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca her devlete kendi dil ve uygarlığıyla ilgili çalışma imkanı verilmesi, bursların arttırılması, öğrenci öğretmen değişimi gibi konular ele alınmıştır (Seyidoğlu, 2003: 257).

ECO, üyeleri arasında mevcut işbirliği düzeyinin elverdiği ölçüde, aralarında siyasi sorunlar yaşayan ülkelerin bir araya gelerek iletişim kurmasını sağlama potansiyeline sahiptir. En üst düzey katılımın gerçekleştiği ECO zirveleri, ülkelerin devlet başkanları arasında doğrudan irtibat bakımından farklı olanaklar sunmaktadır. ECO Zirvelerinin, her yıl yapılacak olması, üye ülkelerin üst düzeylerde irtibatının devamlılığı açısından olumlu bir ortam sunmaktadır. Ayrıca, Zirveler çok taraflı görüşmelerin yanı sıra ikili veya üçlü görüşmelere olanak sağlamıştır. ECO'nun sağlayacağı iletişim ve irtibat ortamının, üyeler arasındaki siyasi sorunların ve güvenlik sorunlarının çözümünü kolaylaştırıcı ve arabulucu rollere imkan tanınması, bölgesel güvenlik ve istikrara hizmet edecektir (Doğan, 2004: 67).

İlk toplantıda üye ülkeler şu amaçlara ulaşmak için bir sekreteryaya ve planlama komitesi kurulması konusunda anlaşmıştır (Küçükahmetoğlu, 2013: 424):

- Serbest ticaretin desteklenmesi,
- Ticaret odaları arasında işbirliği yapılması,
- Üye ülkeler tarafından finanse edilen ortak projelerin gerçekleştirilmesi,
- Bölge çapında taşımacılık ve haberleşme ağlarının iyileştirilmesi,
- Ortak bir deniz taşımacılığı ağı kurulması,
- Bölgesel haberleşme maliyetlerinin azaltılması,
- Turizmin teşvik edilerek vize sınırlamalarının kaldırılması,

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın yapısı, birkaç kuruluştan oluşmakta olup, bu kuruluşlar şöyle belirtilmektedir:

- Bakanlar Konseyi,
- Daimi Temsilciler konseyi,
- Bölgesel Planlama Konseyi,
- Sekreteryaya,
- Teknik Komiteler,

Bakanlar Konseyi: Teşkilat'ın en üst karar alma organıdır. Üye ülkelerin Dışişleri Bakanları veya Bakanlık düzeyindeki diğer temsilcilerden oluşmaktadır. Bakanlar Konseyi, yılda en az bir kez dönüşümlü olarak bir ülkede toplanmaktadır (Güran, 1995: 316).

Daimi Temsilciler Konseyi: Üye ülkelerin Tahran Büyükelçilikleri ile İran Dışişleri Bakanlığı'ndan bir genel müdürden oluşmaktadır. Bakanlar Konseyi adına hareket edebilmekte ve konsey politikalarını uygulayan üye ülkelerce, gerekli kararların yürütülmesiyle ilgili çalışmaları yapmakla sorumlu daimi bir organdır (http 18).

Bölgesel Planlama Konseyi: Üye ülkelerin planlama organlarından veya bu görevi yürüten yetkililerden oluşmaktadır. Yılda en az bir defa Tahran'da toplanmaktadır. Görevi, ECO'nun amaçlarına uygun faaliyet programlarını değerlendirmek ve geliştirmektir (http 19).

Sekretarya: Merkezi Tahran'da olup, bir genel sekreter ve kurucu üç ülkeden atanan üç genel sekreter yardımcısından oluşmaktadır. Görev süresi dört yıl olup, üye ülkeler arasından dönüşümlü olarak atanmaktadır. Görevi, üye ülkeler arasında haberleşme ve koordinasyonu sağlamak ve üye ülkelere teklif edilecek faaliyet programlarını oluşturmaktır.

Teknik Komiteler: Gündemlerinde bulunan işbirliği konuları ile ilgili teknik seviyedeki çalışmalar ve yönlendirilen proje çalışmalarını sonuçlandırmakla görevlidirler. Bunlar, ekonomi ve ticaret, ulaştırma ve haberleşme, tarım, eğitim-bilim ve kültür, enerji, çevre ve sağlık, sınai ve teknik işbirliği komitesidir. Yılda bir kez toplanmaktadır.

Zirve: Zirve toplantılarında, ECO'nun gündeminde yer alan konuların yanı sıra önemli güncel, bölgesel ve küresel konular ele alınmaktadır. Zirve toplantısı bölgesel danışma, koordinasyon ve diyalog için siyasi forumu oluşturmaktadır.

ECO, üye ülkelerin refahını geliştirmek ve bölgenin istikrar ve barışına katkı sağlamak için iyi bir potansiyele sahiptir. Ancak kuruluşunda belirlenmiş hedeflerine ulaşması için, önünde uzun bir yolu olduğu

anlaşılmaktadır. Bu entegrasyonun başarısını tehdit eden nokta, gergin bir bölgede yer almasıdır. Darbe teşebbüsleri, devletlerarası çatışmalar ve jeopolitik rekabet, ECO'nun kuruluşundan bu yana hem beklenen başarısına, hem de bölge istikrarına zarar vermiştir. İkinci önemli nokta ise, ECO'nun kurucu üyeleri olan Türkiye-İran ve Pakistan ilişkilerinin istikrarlı bir gelişme gösterememesidir. Özellikle Türkiye ve İran'ın içinde buldukları farklı iç politik sistemler ve dış siyasi ilişkiler ağı, Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde, Soğuk Savaş sonrası oluşan karmaşık güç dengeleri, iki ülke ilişkilerinde dalgalanmalara sebep olmuştur. İkili ilişkilerdeki bu unsurlar, ECO'nun Orta Asya ülkelerini de kapsayacak bir etkinliğe kavuşmasını engellemiştir (Davutoğlu, 2013: 271). Diğer taraftan, Türkiye-Pakistan ilişkilerinin fazla iyimserliğe dayanması, kalıcı bir işbirliği çabasının ana unsurları olan rasyonellik ve süreklilik ilkelerine zarar vermiştir (Davutoğlu, 2013: 270).

3.4. Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasını izleyen yıllarda, gerek Balkan ülkelerinin, gerek Kafkas ülkelerinin, hızlı ve köklü bir değişim sürecine girdikleri bilinmektedir. Balkanların ve Kafkasya'nın nasıl bir çatışma ve gerilim bölgesi oldukları bilinmektedir. Bosna-Hersek ve Kosova bunalımları ve Ermenistan'ın, Azerbaycan topraklarını işgali dünyaca bilinmektedir. Balkan ve Kafkas ülkeleri, Türkiye'nin öncülüğünde ilk kez bir araya gelerek, bir entegrasyona katılmışlardır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), 1992'de İstanbul'da kurulmuştur. Üyeleri; Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan'dır. 11 üye ülkenin Devlet ve Hükümet Başkanlarının katılımı ile imzalanan Zirve Bildirisi'nde, Karadeniz bölgesinin barış, istikrar ve refah bölgesi olması öngörülmektedir. Bu amaca ulaşmak için seçilen araç ise ekonomik işbirliğidir (Güran ve Aktürk, 2001: 299).

Yalta'da, 5 Haziran 1998 tarihinde Devlet veya Hükümet Başkanları tarafından imzalanan KEİ Şartı'nın, 1 Mayıs 1999 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesiyle KEİ, bölgesel bir ekonomik entegrasyon olmuştur. KEİ'nin Uluslararası Daimi Yazmanlığı, İstanbul'da bulunmaktadır.

KEİ'nin, ticaret ve ekonomik kalkınma, bankacılık ve finans, ulaştırma, enerji, haberleşme, bilim ve teknoloji, KOBİ, çevre koruma, turizm ve doğal afetler olmak üzere çeşitli çalışma grupları faaliyet göstermektedir. Çalışma grubu faaliyetlerine etkinlik kazandırılması amacıyla, her üye ülke en çok iki yıllık dönemler halinde koordinatör ülke görevini üstlenmektedir (http 20).

KEİ'nin temel unsurlarından biri de, işbirliğine açık yapısıdır. Avusturya, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Mısır, Fransa, Almanya, İsrail, İtalya, Polonya, Slovakya, Tunus, ABD ve AB Komisyonu, KEİ toplantılarına gözlemci olarak katılmaktadır.

KEİ, birçok alanda faaliyet göstermektedir. Bu kapsamda, KEİ'nin yapısı birkaç organdan oluşmaktadır. Bu organlar şöyle sıralanmaktadır (http 21):

Dışişleri Bakanları Konseyi: KEİ'nin en önemli karar alma organı olup, altı ayda bir toplanır. Deklarasyonda belirlenen konularda iç tüzüğe göre KEİ'nin işleyişi, yeni alt organların oluşturulması ve iç tüzüğün değiştirilmesi gibi konularda kararlar almaktadır.

Parlamenteerler Asamblesi: Kararların tüm ülkelerde uygulanmasına yasal zemin hazırlamak, insan hakları ve temel özgürlüklere dayalı demokrasinin güçlenmesine katkıda bulunmak amacıyla, 26 Şubat 1993 tarihinde kurulmuştur. Daimi Komite ve Genel Kurul adında iki alt birimi bulunmaktadır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi: Deklarasyon amaçları doğrultusunda, kamu ve özel kesim işbirliği ve koordinasyonunu sağlamak amacıyla, 31 Ağustos 1992 tarihinde kurulmuştur. Kuruluş, özel sektörü temsil etmektedir. Farklı alanlarda projeler üretmekte ve bu projelerin

geliştirilmesi için çalışmaktadır. Başkanlık, Yönetim Kurulu, Sekretarya ve Çalışma gruplarından oluşan alt organları bulunmaktadır.

Hükümetler arası birimler, katılan devletlerin Dışişleri Bakanları Toplantısı'nı, alfabetik sıraya göre seçilen ve altı ayda bir değişen Dönem Başkanı'nı, Üst Düzey Görevliler Toplantısı'nı, Çalışma gruplarını ve uzmanlardan oluşan Geçici Özel Çalışma gruplarını içine almaktadır. Ayrıca bu gruplar, Dışişleri Bakanları Toplantıları'nda oluşturulan ve KEİ faaliyetlerini ilgilendiren konularda çalışmalar yürüten yan organlardır. Dışişleri Bakanları Toplantıları'nda, alınan kararla kurulan çalışma grupları şunlardır (Küçükahmetoğlu, 2013: 441):

Daimi Çalışma Grupları; Bilim Ve Teknoloji Konusunda İşbirliğine İlişkin Çalışma Grubu (ÇG), Bankacılık Ve Finans ÇG, İstatistik Veri Ve Ekonomik Bilgi Değişimi ÇG, Ulaştırma ÇG, Ticaret Ve Endüstriyel İşbirliği ÇG, İletişim ÇG, Çevre Koruma ÇG, Turizm Alanında İşbirliği ÇG, Tarım Ve Tarımsal Sanayi ÇG, Yasalara İlişkin Bilgi ÇG, Enerji ÇG, Suçla Mücadelede İşbirliğine İlişkin ÇG, Eğitim ÇG, Taşımacılık ÇG, Doğal Afetlerde Yardımlaşmaya İlişkin ÇG,

Geçici Çalışma Grupları; Yatırımların Teşviki ve Korunması Konusunda Uzmanlar ÇG, Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Uzmanlar ÇG, Ulaştırma Şebekesi Uzmanlar ÇG, İş Alemine Mensup Kişilerin Seyahatleri ile ilgili ÇG, Örgütsel Konularda Özel ÇG,

Karadeniz Ticaret Ve Kalkınma Bankası: Bu kuruluş, üye ülkeler arasında ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla oluşturulmuştur. Ortak projelerin finansmanına katkıda bulunan Bankacılık ve Finans çalışma grupları tarafından, 16 Ekim 1993 tarihinde başlatılan çalışmaların bir sonucu olarak kurulmuş ve 1999 yılında faaliyete geçmiştir.

Küreselleşme sürecinde, KEİ varlığını devam ettirmesine karşın, önemli bir gelişme gösterememiştir. KEİ'nin aktifleşememesinin sebepleri şöyle sıralanmaktadır (Davutoğlu, 2013: 276);

- KEİ üyesi ülkelerin, önceliklerini değiştirerek AB ile ilişkilerine yönelmeleri,
- KEİ'ye üye ülkelerle ekonomik bütünleşmenin sağlanamaması ve büyük bir pazarın oluşturulamaması,
- Türkiye'nin, KEİ'ye üye ülkelere uyguladığı Gümrük Birliği Antlaşması
- Küreselleşme içerisinde pazar oluşumunda, KEİ ülkeleri arasında bölgede etkinliğin sağlanamaması,
- KEİ ülkeleri, siyasi istikrarsızlık yaşamakta ve KEİ, üye ülkelerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir yapı olarak görülmemesi,
- Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye üye olması,
- Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde, AB'yi merkezine alması ve Gümrük Birliği Antlaşması'nı imzalaması sonrasında aday statüsü kazanması,
- Rusya'nın, G-8 çerçevesinde AB'nin lokomotif ülkeleri ile ayrı bir düzlemde ilişkiye girmesi,

KEİ'nin genişleme süreci, entegrasyonun başarısızlığına temel oluşturmuş, çünkü bu entegrasyon kademeli büyümeyi seçmemiştir. Ayrıca Balkanlar ve Kafkaslardaki çevre ülkelerin de bünyesine alınmasıyla, ortak bir siyasi irade oluşmasını engellemiş, ayrıca üye ülkelerin iç çelişkilerini entegrasyon yapısına taşımıştır. Bu çatı altında, aralarında çatışma olan ülkeler karşılıklı temas imkânı bulmuşsa da, bu temaslar diplomatik temel arayışı evresinden işbirliği evresine geçememiştir (Davutoglu, 2013: 278).

KEİ, üye ülkelerin coğrafi yakınlıkları, ekonomilerinin birbirlerini tamamlamaları, kültürel bağları, kurumsallaşmış yapısı, aralarında çatışmalı olan ülkeleri aynı oluşum içerisinde toplayabilmiş olması ile başarılı bir bölgesel entegrasyon olabileceğini göstermiştir (Şahin, 2012: 63).

KEİ çerçevesinde, bölgede ticaretin serbestleştirilmesi ve ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik çalışmalar, Ticaret ve Ekonomik Kalkınma Çalışma Grubu tarafından gerçekleştirilmektedir. Çalışma Grubunun ülke koordinatörlüğü görevi, 2007-2009 tarihleri arasında Türkiye tarafından üstlenilmiştir. Çalışma Grubu'nun, 2012'de İstanbul'da

gerçekleştirilen toplantısında, yapılacak projeler kabul edilmiş ve bu entegrasyonun öncelikleri şöyle belirlenmiştir (http 22):

- Bölge içi ticaret ve yatırım imkânlarının geliştirilmesi,
- Ticaret ve yatırımların artırılması amacıyla, insan kaynakları ve altyapı kapasitesinin artırılması,
- Ekonomik krizin bölgesel etkisi ve bölgesel önlemler,

Ayrıca, Türkiye tarafından KEİ çerçevesinde, bölgesel ticaretin kolaylaştırılması anlaşması yapılması teklif edilmiş olup, bu kapsamda gelişmeler sürmektedir.

3.5. Avrupa Birliği (AB)

Avrupa Birliği (AB), Avrupa halklarının ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda birbirleriyle kaynaşmasını öngören bir entegrasyondur. Avrupa devletlerinin bir araya gelerek oluşturduğu uluslar üstü bir yapıdır. Bu yapı, üye devletlerce imzalanan uluslararası antlaşmalarla kurulmuştur. Aynı şekilde antlaşmalarla bazı alanlarda karar alma ve düzenleme yetkisi, üye devletler tarafından AB'ye verilmiştir (Walther, 2002: 439). Böylelikle, dünyada bir benzeri daha olmayan, tüm üye devletleri ve vatandaşlarını aynı anda, aynı şekilde ve aynı ölçüde bağlayan bir hukuk sistemi meydana getirilmiştir. Bunun yanında kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin Avrupa Birliği sınırları içinde rahatça dolaşımının sağlanması için bir iç pazar kurulmuştur (http 23).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa'da kalıcı bir barış oluşturma çabaları hızlanmıştır. Robert Schuman, Eski Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Jean Monnet'in tasarısına dayanarak, 9 Mayıs 1950 tarihinde, Avrupa Devletlerini, kömür ve çelik üretiminde alınan kararları bağımsız bir kuruma devretmeye davet etmiştir. Schuman Planına göre, Avrupa'da bir barışın kurulabilmesi için Fransa ve Almanya arasında yüzyıllardır süren çekişmenin sonlanması gerekiyordu. Bunun yolu ise, mevcut kurumun gözetiminde, ortak kömür ve çelik üretimini sağlamak ve bu örgütlenmeyi tüm Avrupa devletlerinin katılımına açık tutmaktır (Güran ve Aktürk, 2001: 244).

Avrupa Topluluğu'nun çekirdeğini Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg'dan oluşan altı ülke oluşturmaktadır (Walther, 2002: 440). AKÇT, EURATOM ve AET, bu altı ülke arasında kurulmuştur (Baydarol ve Turan, 2014: 76). O zamanki adıyla buna "Altılar" denmekteydi. Fakat Altılar'ın birleşme konusunda gösterdikleri başarı, bu işe kuşkuyla bakan diğer Avrupa ülkelerinin ilgisini çekmiştir. Avrupa Topluluğu, üç genişleme dönemi geçirmiştir. Bu genişlemelerden birincisi; İngiltere, İrlanda ve Danimarka ile olmuştur. İkinci genişlemeyi, Yunanistan'la yaşamıştır. Türkiye ise ancak Nisan 1987'de tam üyelik için müracaat etmiştir. Topluluğun üçüncü genişlemesi, İspanya ve Portekiz'le olmuştur. Topluluğa, İspanya Temmuz 1977'de, Portekiz ise Mart 1977'de tam üye olmak için başvurmuştur (Ertürk, 2012: 91).

Batı Avrupa'da ilk Avrupa Topluluğu, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu olarak altı Avrupa ülkesi (Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda) tarafından 18 Nisan 1951 tarihli Paris Antlaşması ile kurulmuş ve 25 Eylül 1952 tarihinde resmen faaliyete geçmiştir (Karlık, 2012: 397). Böylece, savaşın önemli ham maddeleri olan kömür ve çelik, barışın araçları olmuştur. Dünya tarihinde ilk defa devletler kendi iradeleri ile egemenliklerinin bir kısmını, ulus üstü bir kuruma devretmiştir (Küçükahmetoğlu, 2013: 293).

Altı üye devlet, 1957'de işgücü, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına dayanan bir ekonomik topluluk kurmaya karar vermişlerdir. Böylece, kömür ve çeliğin yanı sıra, diğer sektörlerde de ekonomik birliği kurmak amacıyla, 1957'de Roma Antlaşması imzalanarak, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur. AET'nin amacı, malların, işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaştığı bir ortak pazarın kurulması ve siyasi bütünlüğe ulaşılmasıdır (Korkmaz, 1993: 85).

Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM), 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Antlaşması ile kurulmuştur. Topluluğun amacı, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla ve güvenli biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla, üye devletlerin araştırma programlarını koordine etmek olarak belirlenmiştir (Çınar, 2004: 70).

1965 yılında imzalan Füzyon Antlaşması (Birleşme Anlaşması) ile yukarıda adı geçen üç topluluk (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) için tek bir Konsey ve tek bir Komisyon oluşturulmuştur. Böylece bu topluluklar, Avrupa Toplulukları ismini almıştır.

Gümrük Birliği ile mamul mallarda gümrük vergileri, planlanandan önce 1 Temmuz 1968'de kaldırılmıştır. Özellikle tarım ve ticaret politikaları olmak üzere, ortak politikalar 1960'ların sonunda belirginleşmiştir.

Dünyadaki durgunluk ve mali yükün paylaşımı konusundaki iç çekişmeler 1980 başlarında bir Avrupa karamsarlığına neden olmuştur. Ancak, 1984'ten sonra, Topluluğun canlandırılması konusunda daha umutlu olunmuştur. Jacques Delors başkanlığındaki Komisyonun, 1985'te hazırladığı Beyaz Kitaba dayanarak, Topluluk 1 Ocak 1993'e kadar tek pazar oluşturmayı amaçlamıştır. Avrupa Tek Senedi, 17 Şubat 1986'da Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, Lüksemburg ve Portekiz tarafından, 28 Şubat 1986'da ise Danimarka, İtalya ve Yunanistan tarafından imzalanmıştır. 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile Avrupa Topluluklarını kuran Antlaşmalar değişikliğe uğramıştır (http 24).

AET, ekonomik rolünün yanında sosyal, çevresel ve bölgesel politikalar gibi sorumlulukları da üstlenmiştir. AET'nin yalnızca ekonomik bir topluluk olma özelliğini yitirmesinden dolayı dördüncü antlaşma kurumu "Avrupa Topluluğu" olarak tekrar isimlendirmiştir. AKTÇ Antlaşması, 2002'de geçerliliğinin yitirdiğinde, kömür ve çelik ile ilgili sorumluluklar kademeli olarak diğer anlaşmalara eklenmiştir.

Avrupa birliğine üye ülkeler, Maastricht Antlaşması'nda dış ilişkiler, güvenlik politikası, adalet ve içişleri gibi alanlarda beraber çalışmaya karar vermişlerdir. Maastricht Antlaşması, mevcut Topluluk sistemine hükümetler arası işbirliği eklemiştir. Böylece, ekonomik olduğu kadar politik de olan yeni bir yapı oluşturmuştur (http 25).

Çizelge 3: Avrupa Birliği Kuruluşları

Kuruluş Adı	Yer	Yürürlük Tarihi
Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması(Paris Antlaşması)	Paris	23.07.1952
Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu Antlaşması(Roma Antlaşması)	Roma	01.01.1958
Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması(Roma Antlaşması)	Roma	01.01.1958
Tek Konsey ve Tek Komisyonu Kuran Antlaşma(Birleştirme Antlaşması)	Lüksemburg	01.07.1967
Topluluk Kurumlarının ve İç Pazarın Kurulması Amacıyla Yapılan Antlaşma(Tek Avrupa Senedi)	Lüksemburg Lahey	01.07.1987
Avrupa Birliği Antlaşması(Maastricht Antlaşması)	Maastricht	01.11.1993
Topluluk Hukuki Yapısını Kuran Antlaşma(Amsterdam Antlaşması)	Amsterdam	01.05.1999
Topluluk Kurumlarını Düzenleyen ve Kurucu Antlaşmaları Birleştiren Antlaşma(Nice Antlaşması)	Nice	01.02.2003

Kaynak; ab.gov.tr, adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Avrupa Birliği'nin, sorumlulukları fazla ve karmaşık olduğu için birçok organdan oluşmuş olup, bunlar şöyle sınıflandırılmaktadır (<http> 26);

- Parlamento,
- Doruk,
- Konsey,
- Avrupa Devlet ve Hükümet Başkanları Doruğu,
- Komisyon,
- Adalet Divanı,
- Sayıştay,

Ayrıca ekonomik, sosyal ve bölgesel çıkar gruplarını temsil eden danışma kurulları bulunmaktadır. Avrupa Birliği'nin dengeli gelişimine katkıda bulunan projelerin finansmanını kolaylaştırmak amacıyla kurulmuş olan bir Avrupa Yatırım Bankası bulunmaktadır.

Parlamento: 1979'dan bu yana tek dereceli genel seçimle iş başına gelen Avrupa Parlamentosu, 626 üyeden oluşmaktadır. Parlamento genel kurulu Strasburg'da toplanmaktadır. Her ayın bir haftası genel kurul oturumlarına ayrılmıştır. Bazı kısmi oturumlar ile komisyon toplantıları, Brüksel'de yapılmaktadır. Sekretarya ise Lüksemburg'da bulunmaktadır. Avrupa Parlamentosu'ndaki siyasi gruplar, Birlik düzeyinde oluşmaktadır. Parlamento'nun başlıca görevi, siyasi güç olarak, Topluluk politikalarının hazırlanması için gereken çeşitli şartları oluşturmaktır.

Doruk: 1974'te kurulan Avrupa Doruğu, Devlet ve Hükümet Başkanları ile Komisyon Başkanı'ndan oluşmaktadır. Dış İşleri Bakanları ile Komisyonun bir üyesi, onlara yardımcı olmaktadır. Yılda iki kez toplanan doruk, gelecekte girişimler için destek sağlamakta ve faaliyetlerin ana hatlarını belirtmektedir.

Konsey: Her üye devletin kendi hükümetini taahhüt altına almasıyla yetkili bakanlar düzeyindeki temsilcilerinden oluşmaktadır. Gündemin içeriğine göre, toplantılara farklı bakanlar katılmaktadır (Güran ve Aktürk, 2001: 247).

Komisyon: Avrupa Komisyonu'nun yirmi üyesi bulunmaktadır. Fransa, Almanya, İtalya, İspanya ve Birleşik Krallık ikiye, diğer Topluluk üyeleri ise birer üyeyle temsil edilmektedirler. Komisyon'un görev süresi beş yıldır. Komisyon Başkanı, üye devletler tarafından Avrupa Parlamentosu'nun görüşü alındıktan sonra atanmaktadır. Komisyon'un tüm üyeleri, Parlamento tarafından onaylandıktan sonra göreve atanmış olmaktadır (Ertürk, 2012: 193).

Adalet Divanı ve Bidayet Mahkemesi: Adalet Divanı 15 yargıç ve yardımcı olan dokuz kanun sözcüsünden oluşmaktadır. Ayrıca 1989'da 15 yargıçtan oluşan bir Bidayet Mahkemesi kurulmuştur. Bu mahkemelerin üyeleri, Lüksemburg'da görev yapmaktadırlar. Üye devletlerin kararıyla altı yıllık bir süreyle atanırlar. Divan'ın görevi, Avrupa Antlaşmaları'nın hukuka uygun biçimde yorumlanması ve uygulanmasını sağlamaktır. Bidayet Mahkemesi, kişiler ve işletmeler tarafından açılan davalara bakmaktadır. Hukuk meseleleriyle ilgili başvurular, Avrupa Adalet Divanı tarafından karara bağlanmaktadır.

Sayıştay: 1975 yılında Brüksel Anlaşması ile kurulmuş olup 15 üyeden oluşmakta ve üyelerin görev süreleri altı yıl olarak belirtilmiştir. Sayıştay'ın görevi, AB'nin ve bağılı kuruluşların gelir ve harcamalarını incelemek, bunların yasalara uygun şekilde yürütülmesini sağlamaktır (Kutlu ve Demirci, 2011: 186).

3.6 MİKTA

Türk Dışışleri Bakanlığı'na göre, MİKTA girişimi "Meksika, Endonezya, Kore, Türkiye ve Avustralya arasında bir işbirliği platformu kurmak amacıyla, yürütülmektedir. MİKTA platformu uluslararası alanda önemli bir boşluğu dolduracak ve böylece küresel barış, istikrar ve refaha katkıda bulunacaktır. Ayrıca, önemli çağdaş sorunların çözümünü kolaylaştırmak amaçları arasındadır ([http 27](http://27)).

MİKTA kapsamında, Güney Kore Dışışleri Bakanlığı sözcüsü, ekonomik gelişim ve dünyadaki politik etki kapsamında birbirlerine benzer konumdaki beş devlet arasında, işbirliğinin kurulması için düzenli toplantıların yapılacağını açıklamıştır. MİKTA'nın, ilk toplantısının 2013'de Meksika'da yapılacağı belirtilmiştir ([http 28](http://28)).

20 Şubat 2012 tarihinde Los Cabos/Meksika'da gerçekleştirilen G-20 Dışışleri Bakanları Gayri Resmi Toplantısında, Avustralya'nın isteğı ile Türkiye, Avustralya, Meksika Dışışleri Bakanları ile Güney Kore Dışışleri Bakan Yardımcısının katıldıkları bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmede, Avustralya eski Dışışleri Bakanı Kevin Rudd, Avustralya, Türkiye, Meksika, Güney Kore ve Endonezya arasında uzun vadeli sorunlara çözümler üretilmesini sağlayacak, G-20 içinde G-8 ve BRICS ülkelerini dengeleyebilecek beşli bir istişare platformu oluşturulması önerisinde bulunmuştur ([http 29](http://29)).

Toplantıda, katılımcı Bakanlar, Avustralya'nın önerisine olumlu yaklaşmış ve her ülkenin görüşlerini yansıtacak dosyalar hazırlamaları kararlaştırılmıştır. Bu girişimin Los Cabos Liderler Zirvesine kadar gizlenmesi, 2013 yılında şekillendirilmesi kararlaştırılmıştır.

Toplantının ardından Kevin Rudd, Avustralya Dışışleri Bakanlığı görevinden istifa etmiş, yerine Bob Carr getirilmiştir. Canberra Büyükelçiliğince Avustralya Dışışleri Müsteşarı, Rudd'ın fikrinin yok olmadığını belirtmiş ancak yeni Bakanın, bu konuda biraz zamana ihtiyacı olduğunu bildirmiştir. Kevin Rudd, istifasının ardından yaptığı görüşmede beşli istişare mekanizması fikrini izlemeye devam edeceğini, G-20 Los Cabos Zirvesi sonrasında, bu konudaki görüşlerini açıklayan bir makale yazacağını belirtmiştir.

Türk Dış Temsilcilikleri ve Bakanlıklar ile ilgili birimlerin görüşleri derlenerek yapılan çalışma neticesinde, Avustralya, Türkiye, Meksika, Güney Kore ve Endonezya arasında, beşli bir istişare mekanizması kurulması konusundaki oluşturulan değerlendirmeler çerçevesinde;

G-20, gücünü ve etkinliğini Liderler seviyesindeki gayri resmi yapısına olduğu kadar farklı siyasi, ekonomik ve kültürel temellerden gelen, yüksek temsil gücüne sahip üye yapısından almaktadır. G-20, dünya ekonomisinin %90'nını, ticaretinin %80'ini, nüfusunun ise 2/3'ünü kapsamaktadır. Bu durum, G-20'yi öne çıkan bir platform haline getirmektedir. G-20, kendi içinde bütünlüğünü koruduğu ölçüde güçlenecek ve etkinliğini arttırabilecektir.

G-8'in geçmişten gelen işbirliği kültürü ve dayanışması içinde, G-20 gündemini zaman zaman yönlendirdiği görülebilmektedir. BRICS ülkeleri, son dönemde, kendi içlerinde daha sistematik bir işbirliğine gitme görüntüsü sergileyebilmektedirler. G-20 gündeminde yer alan her konuda, G-8 ülkelerinin ya da BRICS ülkelerinin aralarında tam bir görüş birliği içinde hareket ettikleri söylenemeyecektir. G-20 içinde keskin bir G-8/BRICS kutuplaşmasının bulunduğu belirtilemeyecektir. G-20 oluşturulduğundan bu yana ülkeler taahhütlerinde bulunmakta, ancak bunun somut sonuçlara dönüştürülmesi kolay olamamaktadır. G-8/BRICS kutuplaşmasından ziyade, ülkelerin farklı çıkarlarının ve önceliklerinin bulunmasının rol oynadığını belirtmek gerçekçi bir yaklaşım olacaktır (T.C. Dışışleri Bakanlığı, Arşiv Dosyaları, Cilt 5: 2014).

Güney Kore Dışışleri Bakanlığı sözcüsü, gelişmiş ölkelerin egemen olduğu koşullarda “orta seviyede gelişmiş” devletlerin, çıkarlarını dünyaya aktarma fırsatına sahip olması gerektiğini, yeni işbirliği kuruluşunun, bu amaçla kurulacağını açıklamıştır (http 30).

Uluslararası ekonomik entegrasyonların MİKTA girişiminin Dışışleri Bakanları düzeyinde yapılan ilk toplantısında, G-20 ve diğer önde gelen uluslararası kuruluşlarda daha yakın işbirliği ve eşgüdüm içinde bulunması amaçlanmıştır. Ayrıca, katılımcı beş öлке arasındaki ikili ilişkilerin geliştirilmesi ve girişim çerçevesinde işbirliğinin ilerletilebileceği alanların tespit edilerek, bunlar üzerinde çalışılması kararlaştırılmıştır.

MİKTA platformunun, uluslararası alanda önemli bir boşluğu doldurabileceği ve çözümleri kolaylaştırabileceği öngörölmüştür. Aynı yönde, küresel barış, istikrar ve refaha katkıda bulunabileceği beklenmektedir.

Rusya’dan ciddi tepkiler alan platform, bölgesel ve küresel sorunlara yapıcı çözümler üretmeyi hedeflemiştir. Küresel yönetişimin etkinleştirilmesi ve küresel yapılarda ihtiyaç duyulan reformların hayata geçirilmesine önemli katkılarda bulunabilecek potansiyele sahip olduğu düşünölmektedir (http 31).

Çok yeni bir birleşme olması ve farklı öлке medyalarından aldığı eleştiriler nedeniyle, MİKTA’nın siyasi ya da ekonomik bir oluşum olup olmadığı sorgulanmaktadır. Ayrıca MİKTA, buldukları bölgelerde yeterince söz sahibi olamayan ölkeler arasında oluşturulduğu için önemli bir ekonomik güç oluşturma ihtimaline sahiptir. Bütün üye ölkeler, coğrafi olarak birbirinden çok uzaktır. Bu nedenle MİKTA’nın üyeleri arasında amaç, tek yönlü bir ticaret ilişkisi kadar sade değildir. Erdoğan’ın açıklamasına göre ise kuruluşun asıl amacı; küreselleşen dünya piyasalarında söz sahibi olabilmektir. Gelişmekte olan bir öлке olan Türkiye, katıldığı birçok entegrasyonda yeterince etkin olamamıştır. Birçok nedene bağlı olan etkinlik sorunu, aynı ekonomik statüye sahip ölkeler arasındaki bir entegrasyon ile ortadan kaldırılabilecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE’NİN DAHİL OLDUĞU EKONOMİK ENTEGRASYONLAR İLE İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK ANALİZİ

1980’lerden sonra küresel ekonomiye hızla entegre olan Türkiye, birçok alanda bu süreçten etkilenmiştir. Ekonomik küreselleşmenin bileşenleri olan; ticaret, yatırım ve üretimin küreselleşmesi, ayrıca dış ticaret hacmindeki gelişmeler, ülke ekonomisini önemli ölçüde etkilemiştir (http 32).

4.1 Türkiye-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) İlişkilerinin Ekonomik Analizi

Türkiye, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı bölgesinde yüz ölçümü bakımından dördüncü, nüfus açısından ikinci, enflasyon oranları bakımından beşinci sıradadır. Türkiye, ECO bölgesinde öncü ülkeler arasındadır.

Çizelge 4: ECO Ülkelerinin Makroekonomik Göstergeleri (2012)

Ülkeler	Yüz ölçümü (km ²)	Nüfus	Yıllık Büyüme Oranı(%)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)
Afganistan	652.090	29.824.536	14,4	8,3	8,6
Azerbaycan	86.600	9.295.784	2,2	1,4	5,4
İran	1.648.196	76.424.443	3,0	5,9	13,1
Kazakistan	2.724.900	16.791.425	5,0	4,8	5,3
Kırgızistan	198.500	5.607.200	-0,1	8,6	8,4
Pakistan	796.095	179.160.111	4,0	5,6	5,1
Tacikistan	143.100	8.008.990	7,5	11,8	11,5
Türkiye	774.815	73.997.128	2,1	6,9	9,2
Türkmenistan	491.200	5.172.931	11,1	8,2	11,3
Özbekistan	448.900	29.774.500	8,2	14,9	11,3

Kaynak: worldbank.org adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

ECO üyesi ülkelerin 2012 yılına ait makroekonomik göstergeleri incelendiğinde, ECO üyelerinin benzer büyüme oranlarına sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca, bu entegrasyon içinde yer alan ülkelerin benzer düzeyde enflasyon ve işsizlik oranlarına sahip oldukları görülmektedir.

Çizelge 5 incelendiğinde, Türkiye'nin toplam ithalat ve ihracatında, ECO ülkelerinin payının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. 2009 yılında %5,8 olan Türkiye'nin toplam ihracatı içinde ECO ülkelerinin payı, 2010 yılında %6,7 seviyesine yükselmekte ve artış diğer yıllarda devam etmektedir. Aynı artış ithalatta da görülmektedir. Türkiye'nin toplam ithalatında ECO ülkelerinin payı, 2009 yılında %4,3'den 2010'da %6,3'e yükselmiştir. Türkiye, bölge içi ticarete en fazla ithalat ve ihracata sahip ülke konumunda olup ECO bölgesindeki ticaretinde payını arttırmak amacıyla ECOTA anlaşması kapsamında, gümrük tarifelerinin indirilmesini desteklemektedir (Vurdu; 2008: 99).

Çizelge 5: Türkiye'nin Toplam Dış Ticaretinde ECO Ülkelerinin Payı (%)

	2009	2010	2011	2012
İhracat	5,8	6,7	6,9	16,3
İthalat	4,3	6,3	7,2	5,6

Kaynak: tuik.gov.tr adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Çizelge 6 incelendiğinde, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın, çoğunlukla orta gelir düzeyine sahip ülkeler arasında kurulduğu görülmektedir. Benzer gelir düzeyine sahip ülkeler arasındaki bir entegrasyon, üyeleri için daha faydalı olmaktadır.

ECO bölgesindeki yıllık büyüme oranları ortalaması, 2007 yılından itibaren düşüş göstermekte olup, 2013 yılında %5,2 seviyesine kadar düşmektedir. Ortalama yıllık büyüme oranı, bu bölgede önemli ölçüde düşmektedir. Türkiye, bu ortalamanın altında bir büyüme oranına sahiptir.

Çizelge 6: ECO Ülkelerinin Makroekonomik Göstergelerinin Yıllara Göre Değişimi (2007-2013)

Ülkeler	Gelir Düzeyi	Yıllık Büyüme Oranları(%)			Yıllık Enflasyon Oranı(%)			İşsizlik Oranı(%)		
		2007	2012	2013	2007	2012	2013	2007	2012	2013
Afganistan	Düşük	13,7	14,4	1,9	8,4	7,2	7,6	8,6	8,6	8,0
Azerbaycan	Orta(Üst)	25,0	2,2	5,8	16,6	1,0	2,4	6,5	5,4	5,5
İran	Orta(Üst)	7,8	3,0	-5,8	17,2	27,3	39,3	10,6	13,1	13,2
Kazakistan	Orta(Üst)	8,9	5,0	6,0	10,7	5,1	5,8	7,3	5,3	5,2
Kırgızistan	Orta(Alt)	8,5	-0,0	10,5	10,1	2,6	6,6	8,2	8,4	8,0
Pakistan	Düşük	4,8	4,0	4,4	7,6	9,6	7,7	5,1	5,1	5,1
Tacikistan	Düşük	7,8	7,5	7,4	13,1	5,8	5,0	11,8	11,5	10,7
Türkiye	Orta(Üst)	4,6	2,1	4,1	8,7	8,8	7,5	10,3	9,2	10
Türkmenistan	Orta(Üst)	11,0	11,1	10,2	6,8	6,5	8,5	11,5	11,3	10,6
Özbekistan	Alt(Orta)	9,5	8,2	8,0	8,2	5,8	9,5	11,5	11,3	10,7
ECO Ortalaması		10,16	5,75	5,25	11,55	8,42	10,23	9,14	8,92	8,7

Kaynak: tuik.gov.tr adresindeki bilgilerden faydalanarak hazırlanmıştır.

ECO bölgesindeki yıllık enflasyon oranlarına bakıldığında, 2007 yılından itibaren yıllık enflasyon oranlarının ortalamasında düşüş görülmektedir. 2012 yılında bu düşüş, yerini yükselişe bırakmaktadır. 2007’de Türkiye, %8,8 seviyesindeki enflasyon oranıyla, bu ortalamanın altında bir enflasyon oranına sahiptir. 2013 yılında %7,5 enflasyon oranıyla Türkiye ECO bölgesinde, ortalamanın altında kalmaya devam etmektedir.

ECO bölgesindeki yıllık işsizlik oranları incelendiğinde, 2007’de ortalama %9,1 olan işsizlik oranının yıllar itibarıyla düştüğü görülmektedir. Türkiye 2007’de %10,3 işsizlik oranıyla, ECO ortalamasının üstünde bir işsizlik oranına sahip olup, işsizlik oranlarında düşüş görülmektedir.

4.2 Türkiye-Karadeniz İşbirliği Teşkilatı (KEİ) İlişkilerinin Analizi

KEİ, Balkanlardan Kafkaslara kadar uzanan 20 milyon kilometre karelik bir alanı kapsayan, petrol, doğalgaz, kömür, çeşitli mineraller ve ormancılık gibi doğal kaynaklar yönünden oldukça zengin olan, 350 milyondan fazla insanın yaşadığı bir coğrafyadır. Konumu itibarıyla Batı Avrupa ile Orta Asya ve Orta Doğu ülkelerine bir geçiş noktası teşkil etmektedir (DPT, 2007: 83).

KEİ bölgesinde, Türkiye, yüzölçümü bakımından en fazla yüzölçümüne sahip ülkedir. Nüfus verileri incelendiğinde, en fazla nüfusa sahip ikinci ülkedir. Yıllık büyüme oranlarına bakıldığında, 2011 yılında en fazla yıllık büyüme oranına sahip ülkedir. Enflasyon oranları ortalamanın altında bir düzeydedir. İşsizlik oranları açısından ise altıncı sıradadır. 2011 yılına ait makroekonomik göstergelere göre, Türkiye, bu bölgede etkin rol alabilen öncü ülkelerden biridir.

Çizelge 7: KEİ Ülkelerinin Makroekonomik Göstergeleri (2011)

Ülkeler	Yüzölçümü (km ²)	Nüfus	Yıllık Büyüme Oranı (%)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)
Arnavutluk	652.090	2.829.337	3,0	3,4	14,3
Ermenistan	86.600	2.964.120	4,7	7,6	18,4
Azerbaycan	1.648.196	9.173.082	0,0	7,8	5,4
Bulgaristan	2.724.900	7.348.328	1,8	4,2	11,3
Gürcistan	198.500	4.483.350	6,9	8,5	15,1
Yunanistan	796.095	11.123.213	-7,1	3,3	17,7
Moldova	143.100	3.559.986	6,8	7,6	6,7
Romanya	774.815	20.147.528	2,3	5,7	7,4
Rusya Fed.	491.200	142.956.460	4,2	8,4	6,5
Sırbistan	88.361	7.234.099	1,5	11,1	19,1
Türkiye	783.562	73.058.638	8,7	6,4	9,8
Ukrayna	603.628	45.706.100	5,2	7,9	7,9

Kaynak: worldbank.gov.tr adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Çizelge 7 incelendiğinde, KEİ üyesi ülkelerin çoğunun benzer seviyede yıllık büyüme oranlarına sahip oldukları görülmektedir. Sırbistan dışında tüm KEİ üyeleri, 2011 yılında tek haneli yıllık enflasyon oranlarına sahiptirler. Bu entegrasyona üye ülkelerde, birbirlerine yakın düzeyde işsizlik oranları görülmektedir.

Çizelge 8'e bakıldığında, KEİ'nin orta gelir düzeyine sahip ülkelerden oluştuğu görülmektedir. Üyeler, benzer gelir düzeyine sahip olup, bu durum entegrasyonun başarısını arttırmaktadır (Ertürk, 2012: 56).

Çizelge 8: KEİ Ülkelerinin Makroekonomik Verilerinin Yıllara Göre Değişimi (2007-2013)

Ülkeler	Gelir Düzeyi	Yıllık Büyüme Oranları(%) ortalama			Yıllık Enflasyon Oranları(%)			İşsizlik Oranları(%)		
		2007	2011	2013	2007	2011	2013	2007	2011	2013
Arnavutluk	Orta(Üst)	5,9	5,0	1,4	1,9	3,4	1,9	13,5	14,3	16,0
Ermenistan	Orta(Alt)	13,7	4,7	3,5	4,2	7,6	5,8	28,4	18,4	16,2
Azerbaycan	Orta(Üst)	25,0	0,0	5,8	20,9	7,8	2,4	6,1	5,4	5,5
Bulgaristan	Orta(Üst)	6,4	1,8	1,1	9,2	4,2	0,9	5,6	11,3	12,9
Gürcistan	Orta(Üst)	12,3	6,9	3,3	9,6	8,5	-0,5	16,5	15,1	14,3
Yunanistan	Yüksek	3,5	-7,1	-3,3	3,3	3,3	-0,9	7,7	17,7	27,3
Moldovya	Orta(Alt)	3,0	6,8	8,9	15,8	7,6	4,6	4,0	6,7	5,1
Romanya	Orta(Üst)	6,2	2,3	3,5	13,5	5,7	4,0	5,8	7,4	7,3
Rusya Fed.	Yüksek	8,5	4,2	1,3	13,8	8,4	6,8	6,0	6,5	5,6
Sırbistan	Orta(Alt)	5,4	1,5	2,6	10,1	11,1	7,7	18,1	19,1	22,2
Türkiye	Orta(Üst)	4,6	8,7	4,1	8,7	6,4	7,5	10,3	9,2	10,0
Ukrayna	Orta(Üst)	7,9	5,2	1,9	22,7	7,9	-0,3	6,4	7,9	7,9
KEİ Ortalaması		8,53	3,18	2,84	11,14	6,82	3,32	10,7	11,58	12,52

Kaynak: worldbank.gov.tr adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır

KEİ bölgesinde, ortalama yıllık büyüme oranları, 2007-2013 arasında düşmektedir. Bu durum, KEİ'nin 2007 ve sonrasındaki dönemde, küresel ekonomide aktif rol alamamasının bir nedeni olarak görülebilmektedir. Türkiye, 2007'de bölgedeki yıllık büyüme ortalamasının altında bir büyüme oranına sahipken, 2013 yılında, ortalamanın üzerinde bir orana sahip olduğu görülmüştür.

KEİ üyesi ülkelerde yıllık enflasyon oranı ortalaması, 2007 ve sonrası dönemde tek haneli rakamlara düşmüştür. Türkiye, 2007 yılında KEİ bölgesinde ortalama enflasyon oranının altında bir enflasyon oranına sahipken, 2013'de %7,5'lik oranıyla ortalama enflasyon oranının üzerindedir.

Bu bölgedeki işsizlik oranlarında, üye ülkelerde, dalgalanmalar görülmektedir. KEİ bölgesinde, 2007 yılı ortalama işsizlik oranı %10,7 seviyesinde olup, yıllar itibariyle artış görülmüştür. Türkiye, 2007 ve sonrasında ortalamanın altında işsizlik oranına sahiptir.

Çizelge 8 incelendiğinde, bölge genelinde, yıllık büyüme ve enflasyon oranları düşmüş, işsizlik oranları yükselmiştir. Bu durum, entegrasyonun, üye ülkelerin makroekonomik göstergelerine olumlu katkıda bulunmadığını göstermektedir.

Çizelge 9: Türkiye'nin KEİ Ülkeleriyle Toplam Ticareti (2008-2013)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	20.8	12.3	14.4	17.7	18.8	14.6
İthalat	45.6	28.2	33.5	39.8	42.8	10.4
Ticaret Hacmi (milyon USD)	66.4	40.6	48.0	57.6	61.5	15.1
Toplam Ticaret Hacmi İçindeki Payı (%)	19,91	16,71	16,04	15,34	15,83	15,78

Kaynak: worldbank.org adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Çizelge 9 incelendiğinde, Türkiye'nin KEİ üyesi ülkelerle yaptığı dış ticaretin toplam dış ticareti içindeki payının 2008-2013 arası dönemde azaldığı ve 2012'de %15,83 seviyesine düştüğü görülmüştür. Bu dönemde, ihracat ve ithalat verileri iniş çıkışlar göstermiştir. Türkiye'nin KEİ ülkeleriyle toplam ticaret hacmi, 2009 yılında 40.6 milyon dolara düşen toplam ticaret hacmi, 2012 yılında 61.5 milyon dolara yükselmiştir.

4.3 Türkiye-İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) İlişkilerinin Ekonomik Analizi

Türkiye, OECD bölgesinde nüfus bakımından beşinci en fazla nüfusa sahip ülkedir. Yüzölçümü verilerine bakıldığında, nüfus yoğunluğu yüksektir. Yıllık büyüme oranı, 2011'de Türkiye'de %8,7 seviyesinde olup en yüksek ikinci büyüme oranına sahip ülkedir. Türkiye'de yıllık enflasyon oranları, bu entegrasyonun ortalamasının üzerindedir. Türkiye, OECD bölgesinde işsizlik oranları bakımından ortalama bir düzeydedir. Türkiye, entegrasyon içinde etkin rol alabilecek ve söz sahibi ülkelerdendir.

Çizelge 10: OECD Ülkelerinin Makroekonomik Göstergeleri (2011)

Ülkeler	Yüz ölçümü (km ²)	Nüfus	Yıllık Büyüme Oranı(%)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)
Avustralya	7.741.220	22.340.000	2,2	3,3	5,1
Avusturya	83.879	8.406.187	2,8	3,2	4,1
Belçika	30.530	11.047.744	1,7	3,5	7,1
Kanada	9.984.670	34.342.780	2,5	2,9	7,4
Şili	756.096	17.308.449	5,8	3,3	7,1
Çek Cum.	78.870	10.496.088	1,8	1,9	6,7
Danimarka	43.090	5.570.572	1,0	2,7	7,6
Estonya	45.230	1.327.439	9,5	4,9	12,5
Finlandiya	338.420	5.388.272	2,8	3,4	7,7
Fransa	549.190	65.343.588	2,0	2,1	9,2
Almanya	357.127	81.797.673	3,3	2,0	5,9
Yunanistan	131.960	11.123.213	-7,1	3,3	17,7
Macaristan	93.030	9.971.727	1,6	3,9	10,9
İzlanda	103.000	319.014	2,6	4,0	7,1
İrlanda	70.280	4.576.794	2,1	2,5	14,6
İsrail	22.070	7.765.800	4,5	3,4	5,6
İtalya	301.340	59.379.449	0,4	2,7	8,4
Japonya	377.955	127.817.277	-0,4	-0,2	4,5
Güney Kore	100.210	49.779.440	3,6	4,0	3,4
Lüksemburg	2.586	518.347	1,9	3,4	4,9
Meksika	1.964.380	119.361.233	4,0	3,4	5,3
Hollanda	41.540	16.693.074	0,9	2,3	4,4
Yeni Zellanda	267.710	4.405.200	2,4	4,4	6,5
Norveç	323.790	4.953.088	1,3	1,3	3,3
Polonya	312.680	38.534.157	4,4	4,2	9,6
Portekiz	92.090	10.557.560	-1,2	3,6	12,7
Slovakya	49.036	5.398.384	3,0	3,9	13,5
Slovenya	20.270	2.052.843	0,7	1,8	8,2
İspanya	505.600	46.742.697	0,0	3,2	21,8
İsveç	450.300	9.449.213	2,9	2,9	7,8
İsviçre	41.280	7.912.398	1,7	0,2	4,0
Türkiye	783.560	73.058.638	8,7	6,4	9,8
Birleşik Krallık	243.610	63.258.918	1,1	4,4	7,9
ABD	9.831.510	311.582.564	1,8	3,1	9,0

Kaynak: oecd.org adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

OECD üyesi ülkelerin 2011 yılına ait makroekonomik verileri incelendiğinde, üyelerin birbirlerine yakın düzeyde yıllık büyüme oranlarına sahip oldukları görülmüştür. Türkiye dışında tüm üyelerin yıllık enflasyon oranları yüzde beşin altındadır. Bu bölgedeki yıllık işsizlik oranları üyelerin çoğunda birbirlerine yakın seviyededir.

Çizelge 11 incelendiğinde, OECD'nin, benzer gelir düzeyine sahip ülkeler arasında kurulduğu görülmektedir. Orta gelir düzeyinin üst basamağında bulunan Türkiye ve Meksika dışında tüm üyelerin yüksek gelirli olması entegrasyonun olumlu özelliğidir. Çünkü benzer gelir düzeyine sahip ülkeler arasındaki bir entegrasyon, üyeleri için daha faydalı olmaktadır.

Çizelge 11: OECD Ülkelerinin Makroekonomik Verilerinin Yıllara Göre Değişimi (2007-2013)

Ülkeler	Gelişmişlik	Yıllık Büyüme Oranları(%)			Yıllık Enflasyon Oranları(%)			İşsizlik Oranları(%)		
		2007	2012	2013	2007	2012	2013	2007	2012	2013
Avustralya	Yüksek	3,7	3,6	2,5	2,3	1,8	2,4	4,4	5,2	5,7
Avusturya	Yüksek	3,7	0,8	0,2	2,1	2,5	2,0	4,4	4,3	4,9
Belçika	Yüksek	2,8	-0,1	0,3	1,8	2,8	1,1	7,5	7,5	8,4
Kanada	Yüksek	2,0	1,7	2,0	2,1	1,5	0,9	6,0	7,2	7,1
Şili	Yüksek	5,1	5,3	4,1	3,1	3,0	1,8	7,1	6,4	6,0
Çek Cumh.	Yüksek	5,7	-1,0	-0,7	2,9	3,3	1,4	5,3	7,0	6,9
Danimarka	Yüksek	1,5	-0,3	-0,5	1,7	2,4	0,8	3,8	7,5	7,0
Estonya	Yüksek	7,4	3,9	1,6	6,6	3,9	2,8	4,7	10,1	8,8
Finlandiya	Yüksek	5,3	-1,0	-1,2	2,5	2,8	1,5	6,8	7,6	8,2
Fransa	Yüksek	2,2	0,0	0,3	1,4	1,9	0,9	8,0	9,9	10,4
Almanya	Yüksek	3,2	0,6	0,1	2,3	2,0	1,5	8,6	5,4	5,3
Yunanistan	Yüksek	3,5	-6,9	-3,3	2,9	1,5	-0,9	8,3	24,2	27,3
Macaristan	Yüksek	0,1	-1,7	1,5	7,9	5,7	1,7	7,4	10,9	10,2
İzlanda	Yüksek	5,9	1,4	3,5	5,0	5,1	3,9	2,3	6,0	5,6
İrlanda	Yüksek	4,9	0,1	0,2	4,8	1,6	0,5	4,6	14,7	13,1
İsrail	Yüksek	6,9	3,3	3,2	0,5	1,7	1,5	7,3	6,9	6,3
İtalya	Yüksek	1,6	-2,3	-1,9	1,8	3,0	1,2	6,1	10,7	12,2
Japonya	Yüksek	2,1	1,4	1,6	0,0	-0,0	0,4	3,9	4,3	4,0
Güney Kore	Yüksek	5,4	2,2	3	2,5	2,1	1,3	3,2	3,2	3,1
Lüksemburg	Yüksek	6,5	-0,1	2,0	2,3	2,6	1,7	4,1	5,1	5,9
Meksika	Orta(Üst)	3,1	3,9	1,1	3,9	4,1	3,8	3,4	4,9	4,9
Hollanda	Yüksek	3,9	-1,2	-0,7	1,6	2,4	2,5	3,2	5,3	6,7
Yeni Zellanda	Yüksek	2,8	2,3	2,5	2,3	0,8	1,3	3,7	6,9	6,2
Norveç	Yüksek	2,6	2,9	0,6	0,7	0,7	2,1	2,5	3,2	3,5
Polonya	Yüksek	6,7	1,9	1,7	2,3	3,7	1,0	9,6	10,1	10,4
Portekiz	Yüksek	2,3	-3,2	-1,4	2,8	2,7	0,3	8,0	15,6	16,6
Slovakya	Yüksek	10,4	1,8	1,4	2,7	3,6	1,4	11	13,9	14,2
Slovenya	Yüksek	6,8	-2,5	-1,0	3,6	2,6	1,8	4,8	8,8	10,2
İspanya	Yüksek	3,4	-1,6	-1,2	2,7	2,4	1,4	8,4	25,2	26,6
İsveç	Yüksek	3,3	0,9	1,5	2,2	0,8	-0,0	6,2	8,0	8,1
İsviçre	Yüksek	3,8	1,0	1,9	0,7	-0,6	-0,2	3,6	4,2	4,4
Türkiye	Orta(Üst)	4,6	2,1	4,1	8,7	6,4	7,5	10,3	9,2	10,0
Birleşik Krallık	Yüksek	3,4	0,2	1,7	2,3	2,8	2,6	5,4	7,9	7,5
ABD	Yüksek	1,7	2,7	2,2	2,8	2,0	1,5	4,7	8,1	7,4
OECD Ortalaması		4,0	0,6	0,9	2,8	2,5	1,6	5,8	8,6	8,9

Kaynak: oecd.org adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

OECD bölgesinde, 2007’de yıllık büyüme oranlarına bakıldığında, ortalamanın %4 olduğu görülmektedir. 2007 sonrası dönemde, yıllık büyüme oranlarının ortalamasında düşüş görülmekte olup 2013’de %0,9 seviyesine kadar düşmüştür. Türkiye’nin yıllık büyüme oranlarına bakıldığında, bu dönemde düşüş yaşanmıştır. Aynı yıllarda hemen hemen bütün OECD ülkelerinin yıllık büyüme oranlarında düşüş yaşanmıştır. Fakat Türkiye’deki iniş ve çıkışlar arasındaki farklar çok fazla değildir. OECD bölgesinde, diğer ülkelere bakıldığında, aynı yıllarda yaşanan düşüşlerin daha fazla olduğu görülmüştür. Slovakya, 2007’de %10,4 yıllık büyüme oranına sahipken 2013’de %1,4 seviyesine gerilemiştir. Slovenya, Hollanda ve Çek Cumhuriyeti gibi OECD üyesi birçok ülkede önemli ölçüde düşüşler görülmüştür. Kısaca, bu yıllarda OECD ülkelerinin çoğunda görülen istikrarsız büyüme dikkat çekmektedir.

2007’de, OECD bölgesinde, yıllık ortalama enflasyon oranı %2,8’den 2011 yılında %2,5 seviyesine gerilemiştir. Bu düşüş, 2013 yılında devam etmektedir. Türkiye’nin yıllık enflasyon oranlarına bakıldığında, 2007 yılında %8,7’den 2013’de %7,5 seviyesine kadar düştüğü görülmektedir. Bu dönemde Türkiye, OECD ortalamasının üstünde bir enflasyon oranına sahiptir. OECD içinde Türkiye’nin, “faydalanan ülke” olarak nitelendirilmesinin bir nedeni olarak Türkiye’nin yüksek enflasyon oranı gösterilmektedir (Ertürk, 2012: 56).

OECD’nin ortalama işsizlik oranı, 2007’de %5,8 düzeyindedir. 2007 sonrasında bölgedeki ortalama işsizlik oranı artmıştır. Bu yıllarda OECD ülkeleri çok yüksek işsizlik oranlarıyla karşılaşmışlardır. 2013 yılında işsizlik oranları, Yunanistan’da %27,3 seviyesine, İspanya’da %26,6 seviyesine, Portekiz’de %16,6 ve Slovakya’da %14,2 seviyesine kadar yükselmiştir. Fakat Türkiye’de, işsizlik oranları aynı yıllarda düşmüştür. Bölge içinde, Türkiye, bu entegrasyondan olumlu etkilenmiştir.

Çizelge 12: Türkiye'nin Toplam Dış Ticaretinde OECD Ülkelerinin Payı (%), (2004-2013)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	45,2	43,5	49,7	50,4	51,1	50,3	57,5	60,9	62,4	66,3
İthalat	49,4	48,1	50,4	50,7	51,8	49,0	51,9	53,5	57,6	62,1

Kaynak: oecd.org adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

OECD ülkeleriyle yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı, 2004'de %45,2'den 2007 yılında %50,4 seviyesine yükselmiştir. OECD ülkeleriyle ihracatın, Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı 2013 yılında %66,3 seviyesine ulaşmıştır

Türkiye'nin toplam ithalatında OECD ülkelerinin payı, 2006 ve sonrasında artmıştır. 2006'da %50,4 olan toplam ithalat içinde OECD'nin payı, 2013 yılında %62,1 seviyesine yükselmiştir.

Türkiye, OECD Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC)'a davet edilmiştir. Zenginler kulübü olarak bilinen DAC, Türkiye'nin diğer ülkelere yaptığı yardımları izlemiş ve OECD içinde Türkiye'nin saygınlığı artmıştır (http 33).

4.4 Türkiye-İslami İşbirliği Teşkilatı (İSEDAK) İlişkilerinin Ekonomik Analizi

Türkiye, İslami İşbirliği Teşkilatı bölgesinde, yüzölçümü genişliği fazla ve nüfusu en kalabalık ülkelerdendir. Türkiye, %8,7 yıllık büyüme oranı ile 2011 yılında bu bölgede en yüksek üçüncü yıllık büyüme oranına sahip ülke konumundadır. Enflasyon oranları incelendiğinde, %6,4 enflasyon oranı ile Türkiye'nin ortalama bir seviyede olduğu görülmektedir. Türkiye, bu entegrasyon içinde ortalama bir işsizlik oranına sahiptir. Çizelge 13'e göre Türkiye, İslami İşbirliği Teşkilatı bölgesinde öncü ülkelerdendir. Bu durum, Türkiye'yi İslami İşbirliği Teşkilatı içinde söz sahibi ülke konumuna getirmektedir.

Çizelge 13: İslami İşbirliği Teşkilatı Makroekonomik Göstergeleri (2012)

Ülkeler	Yüzölçümü (km ²)	Nüfus	Yıllık Büyüme Oranı (%)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)
Afganistan	652.864	29.105.480	6,1	10,2	8,5
Arnavutluk	28.748	2.829.337	3,1	3,4	14,3
Karadağ	13.812	37.762.962	2,8	4,5	9,9
Azerbaycan	86.600	9.173.082	0,0	7,8	5,4
Bahreyn	765	1.292.764	2,1	-0,3	7,4
Bangladeş	147.570	152.862.431	6,7	10,7	4,5
Benin	114.763	9.779.795	3,5	2,7	1,0
Brunei Darussalam	5.765	406.512	3,4	2,0	3,7
Burkina Faso	274.200	15.995.313	4,2	2,7	3,3
Kamerun	475.442	21.156.272	4,1	2,9	3,8
Çad	1.284.000	12.080.037	0,0	-3,7	7,8
KoteDolevire	24.325	19.389.954	-4,7	4,9	4,0
Dijiboti	23.200	846.646	5,3	5,0	10,3
Mısır	1 002.450	79.392.466	1,7	10,0	12,0
Gabon	267.667	1.594.034	7,1	1,2	20,4
Gambiya	10.689	1.734.966	-4,3	4,8	7,9
Gana	238.535	11.161.530	3,9	21,3	3,1
Gana-Bissau	36.125	1.624.228	5,3	5,0	7,4
Guyana	214.970	790.882	5,4	4,9	21,0
Endonezya	1.904.569	243.801.639	6,4	5,3	6,6
İran	1.648.195	75.424.285	3,0	20,6	13,3
İrak	437.072	31.760.020	9,6	5,8	15,2
Jordan	89.342	6.181.000	2,5	4,4	12,9
Kazakistan	2.724.900	16.556.600	7,5	8,3	5,4
Kuveyt	17.820	3.124.705	6,3	4,9	1,6
Kırgızistan	199.951	551.4600	5,9	16,5	8,6
Lübnan	10.452	4.382.790	2,0	5,1	8,9
Libya	1.759.541	6.103.233	-62,0	15,5	8,1
Malezya	329.849	28.758.968	5,1	3,2	3,1
Maldivler	298	331.964	6,4	12,8	11,5
Mali	1.240.092	14.416.737	2,7	2,8	8,1
Mauritania	1.030.700	3.702.763	4,0	5,6	31,0
Morocco	446.550	32.059.424	4,9	0,9	8,9
Mozambik	801.590	24.581.367	7,3	10,3	7,5
Nijer	1.267.000	16.511.462	2,3	2,9	5,1
Nijerya	923.768	164.192.925	4,6	10,8	7,6
Oman	309.501	3.024.774	4,4	4,0	8,2
Pakistan	796.095	176.166.353	2,7	11,9	5,1
Katar	11.427	1.910.902	14,7	1,9	0,6
Suudi Arb.	2.149.690	27.761.728	8,5	5,8	4,4
Senegal	196.722	13.330.737	2,0	3,3	9,9
Sierra Leone	71.740	5.865.491	6,0	16,1	3,4
Somali	637.657	9.907.903	3,1	3,5	7,6
Sudan	1.886.086	36.430.923	-3,2	22,1	14,8
Surinam	163.821	529.761	5,2	17,7	12,7
Suriye	185.180	21.961.676	0,8	4,7	8,4
Tacikistan	143.100	7.814.850	7,4	12,4	11,6
Togo	56.785	6.472.304	4,8	3,5	7,6
Tunus	163.610	10.673.800	-0,2	3,6	12,9
Türkiye	783.562	73.058.638	8,7	6,4	9,8
Türkmenistan	491.210	5.106.668	14,7	10,5	11,5
Uganda	241.038	35148.064	6,6	18,6	4,2
Birleşik Arap Emr.	83.600	8.925.096	3,8	0,8	4,0
Özbekistan	448.978	29.339.400	8,3	8,7	11,4
Yemen	527.829	23.304.206	-15,0	16,3	17,7

Kaynak: tuik.gov.tr adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Çizelge 13 incelendiğinde, İSEDAK üyelerinin 2012 yılına ait büyüme oranlarının benzer seviyede olmadığı görülmektedir. 2012 yılında Yemen’de %-15 olan yıllık büyüme oranı, Türkmenistan’da %14,7 ve Nijerya’da %4,6 seviyesindedir.

İSEDAK üyesi ülkelerin 2012 yılına ait enflasyon oranları incelendiğinde, üyelerin benzer düzeyde enflasyon oranlarına sahip olmadıkları görülmektedir. 2012 yılında İran’da %20,6 olan yıllık enflasyon oranı Katar’da %1,9 ve Mısır’da %10 seviyesindedir.

Bu bölgedeki 2012 yılına ait işsizlik oranlarına bakıldığında, üyelerin yıllık işsizlik oranlarının benzer olmadığı görülmüştür. İSEDAK entegrasyonuna ait makroekonomik göstergelerin birbirlerine yaklaşık olmamasının en önemli nedeni entegrasyonun çok geniş bir coğrafyaya *sahip* olmasıdır.

İSEDAK, geniş bir coğrafyaya yayılmış üye ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılığı ve farklı yönetim biçimleri, alınan kararların bağlayıcı olmayışı, yeterli mali kaynak ve disipline sahip olamaması gibi nedenlerle istenen etkinliğe ulaşamamıştır. Bu entegrasyon içinde yeterli işbirliği projesinin üretilmemesi, bunların finansman imkanlarıyla desteklenememesi ve hazırlanan anlaşmaların yeterli sayıda üye ülke tarafından onaylanıp zamanında uygulanamaması temel sorunlardır (DPT, 2007: 82).

İSEDAK üyesi ülkelerin 2007-2013 yılları arasındaki makroekonomik verilerine bakıldığında, üyelerin yıllar büyüme, enflasyon ve işsizlik oranlarında yıllar itibarıyla önemli ölçüde dalgalanmalar görülmüştür.

Çizelge 14: İSEDAK Makroekonomik Göstergelerinin Yıllara Göre Değişimi (2007-2013)

Ülkeler	Gelir Düzeyi	Yıllık Büyüme Oranları(%)			Yıllık Enflasyon Oranları(%)			İşsizlik Oranları(%)		
		2007	2011	2013	2007	2011	2013	2007	2011	2013
Afganistan	Düşük	13,7	6,1	1,9	8,4	10,2	7,6	8,6	8,5	8,0
Arnavutluk	Orta(Alt)	5,9	3,1	1,4	2,9	3,4	1,9	13,5	14,3	16,0
Karadağ	Orta(Alt)	3,4	2,8	2,5	3,6	4,5	3,3	13,8	9,9	9,8
Azerbaycan	Orta(Alt)	25,0	0,0	5,8	16,6	7,8	2,4	6,5	5,4	5,5
Bahreyn	Yüksek	8,2	2,1	5,3	3,2	-0,3	3,2	8,2	7,4	7,4
Bangladeş	Düşük	6,4	6,7	6,0	9,1	10,7	7,5	4,3	4,5	4,3
Benin	Düşük	4,6	3,5	5,6	1,3	2,7	1,0	1,1	1,0	1,0
Brunei D.	Yüksek	0,1	3,4	-1,8	0,9	2,0	0,4	3,2	3,7	3,8
Burkina Faso	Düşük	3,6	4,2	6,5	-0,2	2,7	0,5	3,3	3,3	3,1
Kamerun	Orta(Alt)	2,8	4,1	5,6	0,9	2,9	1,9	4,0	3,8	4,0
Çad	Orta(Alt)	3,2	0,0	4,0	-8,9	-3,7	0,1	7,8	7,8	7,0
KoteDolevire	Orta(Alt)	1,7	-4,7	8,7	1,8	4,9	2,6	4,1	4,0	4,0
Dijiboti	Orta(Alt)	5,1	5,3	5,0	4,9	5,0	2,4	5,6	4,3	7,5
Mısır	Orta(Alt)	7,0	1,7	2,1	9,3	10,0	9,5	8,9	12,0	12,7
Gabon	Orta(Alt)	5,5	7,1	5,9	5,0	1,2	0,5	18,3	20,4	19,6
Gambiya	Düşük	3,6	-4,3	4,8	5,3	4,8	5,7	7,8	7,9	7,0
Gana	Düşük	1,7	3,9	7,6	22,8	21,3	11,6	3,1	3,1	4,6
Gana-Bissau	Düşük	6,0	5,3	0,3	4,6	5,0	0,7	7,5	7,4	7,1
Guyana	Orta(Üst)	-3,6	5,4	5,2	12,3	4,9	1,8	21,4	21,0	11,1
Endonezya	Orta(Üst)	6,3	6,4	5,8	6,4	5,3	6,4	8,4	6,6	6,3
İran	Orta(Üst)	7,8	3,0	-5,8	17,2	20,6	39,3	10,5	13,3	13,2
Irak	Orta(Üst)	1,3	9,6	4,2	-10	5,8	1,9	15,3	15,2	16,0
Jordan	Orta(Üst)	8,1	2,5	2,8	5,3	4,4	5,5	12,7	12,9	12,6
Kazakistan	Orta(Üst)	8,9	7,5	6,0	10,7	8,3	5,8	6,6	5,4	5,2
Kuveyt	Yüksek	5,9	6,3	4,5	5,4	4,9	2,7	1,6	1,6	3,1
Kırgızistan	Orta(Üst)	8,5	5,9	10,5	10,1	16,5	6,6	8,2	8,6	8,0
Lübnan	Orta(Üst)	9,4	2,0	0,9	1,5	6,5	7,5	9,3	8,9	6,5
Libya	Yüksek	6	-62,0	-10,9	6,2	15,5	2,6	8,9	8,1	19,6
Malezya	Orta(Alt)	6,3	5,1	4,7	2,0	3,2	2,1	3,2	3,1	3,2
Maldivler	Orta(Alt)	10,5	6,4	3,7	7,3	12,8	2,3	12,6	11,5	11,6
Mali	Düşük	4,3	2,7	2,1	1,4	2,8	-0,6	8,5	8,1	8,2
Moritanya	Orta(Alt)	1,6	4,0	6,7	7,2	5,6	4,1	31,3	31	31,0
Morocco	Orta(Alt)	2,7	4,9	4,4	2,0	0,9	1,9	9,7	8,9	9,2
Mozambik	Düşük	7,2	7,3	7,4	8,1	10,3	4,2	7,5	7,5	8,3
Nijer	Düşük	3,1	2,3	4,1	0,0	2,9	2,3	5,0	5,1	5,1
Nijerya	Orta(Alt)	6,8	4,6	5,4	5,3	10,8	8,5	7,6	7,6	7,5
Oman	Yüksek	6,8	4,4	4,6	5,9	4,0	1,2	8,5	8,2	7,9
Pakistan	Alt(Orta)	4,8	2,7	4,4	7,6	11,9	7,7	5,1	5,1	5,1
Katar	Yüksek	17,9	14,7	6,3	13,7	1,9	3,1	0,5	0,6	0,5
Suudi Arab.	Yüksek	5,9	8,5	4,0	4,1	5,8	3,5	5,7	4,4	5,7
Senegal	Orta(Alt)	4,9	2,0	2,8	5,8	3,3	0,7	10,0	9,9	10,3
Sierra Leone	Düşük	8,0	6,0	5,5	11,6	16,1	10,3	3,4	3,4	3,2
Somali	Düşük	1,2	1,5	2,6	3,0	5,2	7,0	7,6	7,6	6,9
Sudan	Orta(Alt)	11,5	-3,2	-6,0	7,9	22,1	30,0	14,9	14,8	15,2
Surinam	Orta(Üst)	5,1	5,2	2,9	6,4	17,7	1,9	12,8	12,7	7,8
Suriye	Düşük	1,1	2,6	2,8	3,9	4,7	5,2	8,4	8,4	10,8
Tacikistan	Düşük	7,8	7,4	7,4	13,1	12,4	5,0	11,8	11,6	10,7
Togo	Düşük	2,2	4,8	5,1	0,9	3,5	1,8	7,8	7,6	6,9
Tunus	Orta(Üst)	6,2	-0,2	2,5	3,4	3,6	6,1	12,4	12,9	13,3
Türkiye	Orta(Üst)	5,2	8,7	4,1	8,7	6,4	7,5	10,3	9,8	10,0
Türkmenistan	Orta(Üst)	11,0	14,7	10,2	10,1	10,3	10,5	11,5	11,5	10,6
Uganda	Düşük	8,4	6,6	6,0	6,1	18,6	5,5	2,1	4,2	3,8
Birleşik Arap.	Yüksek	3,1	3,8	5,2	4,0	0,8	1,1	3,4	4,2	3,8
Özbekistan	Orta(Alt)	9,5	8,3	8,0	7,8	8,5	8,9	11,5	11,4	10,7
Yemen	Orta(Alt)	3,3	-15,0	4,2	7,9	16,3	11,0	15,3	17,7	17,4
İSEDAK Ortalaması		12,1	2,8	4,0	5,9	7,4	5,1	8,8	8,7	8,7

Kaynak: oic-oci.org adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Çizelge 14 incelendiğinde, İslami İşbirliği Teşkilatı bölgesinde, ortalama yıllık büyüme oranı 2007-2013 arasında %4 seviyesine kadar düştüğü görülmektedir. Bu dönemde, Türkiye'nin yıllık büyüme oranları artarken, bu entegrasyonun yıllık büyüme oranlarının ortalamasının düşmüştür. İslami İşbirliği Teşkilatı'nın üyeleri arasında otorite oluşturma tartışmaları sürmesine rağmen, Türkiye konusunda ortak bir uzlaşma söz konusudur. Dolayısıyla, bu entegrasyona üye ülkelerin, Türkiye ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeleri, Türkiye'nin büyüme oranlarına olumlu yansımıştır. Türkiye, 2007 yılında %5,2 yıllık büyüme oranına sahipken 2011'de yıllık büyüme oranının %8,7'ye yükseldiği görülmüştür. Diğer ülkelerin yıllık büyüme oranlarında, bazı yıllarda önemli ölçüde dalgalanmalar görülmüştür. Yemen'de 2007'de %3,3 olan yıllık büyüme oranı 2011 yılında %-15'e düşmüştür. Sudan'da 2007'de %11,5 olan yıllık büyüme oranı 2013 yılında %-6'ya düşmüştür.

İslami İşbirliği Teşkilatı bölgesinde, 2007-2013 arasında yıllık enflasyon oranları ortalaması 2011'de yükselmiş, ardından 2013'de %5,1 seviyesine düşmüştür. Türkiye'nin yıllık enflasyon oranları, bu dönemde İSEDAK bölgesinin ortalamasının üzerindedir.

2007-2013 arasında, işsizlik oranları ortalaması, bu entegrasyon bölgesinde düşüş göstermiştir. 2013'de, İSEDAK bölgesinde yıllık işsizlik oranları %8,7 seviyesine kadar gerilemiştir. Bu dönemde Türkiye'nin işsizlik oranları, bu bölgenin ortalama işsizlik oranının üstünde seyretmiştir.

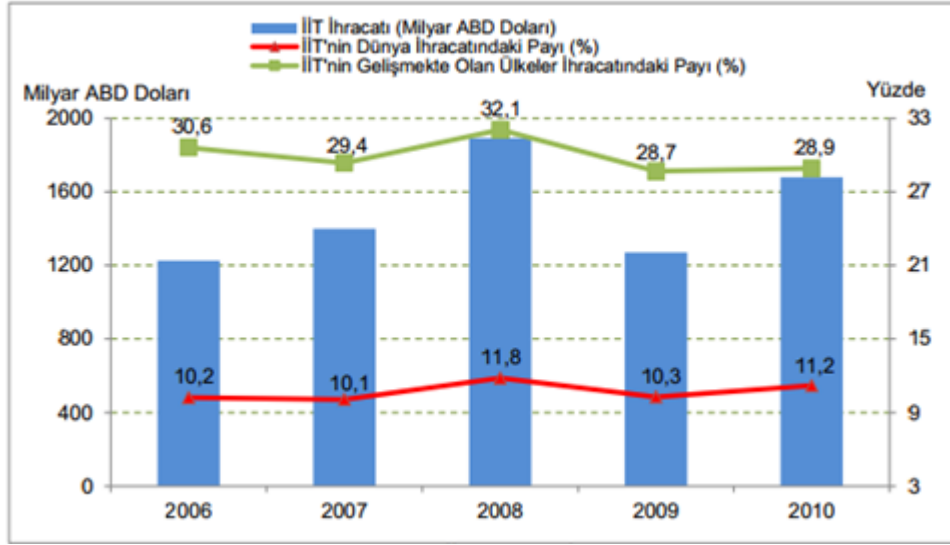
Çizelge 15: Türkiye'nin Toplam Dış Ticaretinde İSEDAK Ülkelerinin Payı (2011-2012)

	Yıllık(Milyar USD)		İSEDAK – Dış Ticareti (%)	
	2011	2012	2011	2012
İSEDAK'a İhracat	7,3	10,1	%5	%16
Toplam İhracat	134,9	63,1		
İSEDAK'a İthalat	8,5	10,6	%12	%11
Toplam İthalat	69,3	97,5		

Kaynak: worldbank.org adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

2011-2012 arası dönemde Türkiye toplam dış ticareti içinde, İslami İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin payı artmıştır. 2011 yılında 7.3 milyar dolar olan İSEDAK ülkeleriyle yapılan ihracat, 2012 yılında 10.1 milyar dolara yükselmiştir. İSEDAK ülkeleriyle yapılan ithalat bu dönemde artmış ve 2012 yılında 10.6 milyar dolara kadar yükselmiştir.

Şekil 1: İslami İşbirliği Teşkilatı'nın İhracat Göstergeleri

Kaynak: worldbank.org adresinden alınmıştır.

Şekil 1 incelendiğinde, İslami İşbirliği Teşkilatı üyeleri arasındaki ihracatın 2006-2010 arasındaki dönemde arttığı görülmektedir. İSEDAK toplam ihracatının, dünya ihracatı içindeki payı, 2006'da %10,2'den 2010 yılında %11,2'ye yükselmektedir. Toplam ihracat artışına bakıldığında, İSEDAK üyesi ülkeler, ihracatlarının çoğunu gelişmekte olan ülkelerle yapmaktadırlar. Çünkü bu entegrasyonun içinde ortak vergi indirimleri, ticareti kısıtlayıcı engellerin kaldırılması ve ticareti teşvik amaçlı kurallar oluşturulamamıştır.

Bu entegrasyonun dış ticaretinin gelişmesinde çeşitli engeller bulunmaktadır. Öncelikle, üye ülkelerin çoğu, gelir düzeyi düşük ülkelerdir. Dünya Bankası'nın sınıflandırmasına göre İslami İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkelerin 2 tanesi, Fakir Ve Ağır Borçlu Ülkeler kategorisindedir. 18 tanesi de En Az Gelişmiş Ülkeler kategorisindedir. İSEDAK toplantılarında, üye ülkeler arasında yaşanan öne çıkma yarışı ve gerginlikler kuruluşa zarar

vermektedir. Üye ülkeler, yapılan tüm zirvelerde yeni bir girişime dair karar alamamış ve üyelerin önyargılı tutumları nedeniyle ciddi bir gelişme görülmemektedir (http 34).

4.5 Ekonomik Entegrasyonlar Kapsamında Türkiye'nin Değerlendirmesi

Türkiye, ekonomik entegrasyonlara dahil olmaya başladıktan sonra düzenli olarak ihracatı ve ithalatının arttığı gözlenmiştir. Çizelge 16'da Türkiye'nin, 2008-2013 arasında AB, İSEDAK ve KEİ ülkeleriyle olan dış ticaretinde ihracatın ithalatı karşılama oranı gösterilmektedir.

Çizelge 16: Ülke Gruplarına Göre İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)

	AB Ülkeleri	İSEDAK Ülkeleri	KEİ Ülkeleri
2008	85,51	147	46,30
2009	83,41	214	44,32
2010	73,12	146	43,83
2011	68,44	118	45,82
2012	67,76	174	45,26
2013	68,18	153	49,35

Kaynak: tuik.gov.tr adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Çizelge 16 incelendiğinde, AB ile yapılan dış ticarete, ihracatın ithalatı karşılama oranının 2008-2013 arasında azaldığı görülmektedir. AB ile yapılan dış ticarete, 2008'de %85,51 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 2013 yılında %68,18 seviyesine düşmüştür. İSEDAK üyesi ülkelerle yapılan dış ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranı, bu dönem içindeki her yılda %100 den fazladır. 2009'da İSEDAK ülkeleriyle olan dış ticarete, ihracatın ithalatı karşılama oranı % 214 seviyesine kadar yükselmiştir. KEİ üyesi ülkelerle yapılan dış ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranı, 2008-2013 arasındaki dönemde 2009'da %44,32 seviyesine düşmüş olup, 2013 yılında %49,35'e yükselmiştir.

Ekonomik entegrasyonların Türkiye için etkileri şöyledir; Türkiye-AB dış ticaret ödemeler bilançosunu olumsuz etkilemiştir. Ödemeler bilançosu

açıkları artmıştır. Çünkü Türkiye AB ülkeleriyle sürekli artan ithalatına rağmen bu ülkelere ihracatını aynı oranda arttıramamıştır. Fakat kriz dönemlerinde AB'den yapılan ithalat düşmektedir. Bu dönemlerde ödemeler bilançosu açıkları azalmaktadır. Türkiye'nin dahil olduğu diğer entegrasyonlarda da kriz dönemlerinde ihracatın ithalatı karşılama oranı daha istikrarlı olmuştur (Küçükahmetoğlu, 2013: 255).

Türkiye-KEİ dış ticareti, ödemeler bilançosunu olumlu etkilemektedir. KEİ ile yapılan dış ticarete, ihracatın ithalatı karşılama oranı sürekli artmıştır. Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı üyeleriyle yaptığı ticaret ödemeler bilançosunu olumlu etkilemiştir. Bu bölgede, ihracatın ithalatı karşılama oranı artış göstermiştir.

Türkiye-KEİ dış ticaretinde hedeflenen rakamlara ulaşılmamıştır. Fakat KEİ ile yapılan dış ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranı artmıştır. Diğer entegrasyonlara üye ülkelerle yapılan dış ticarete aynı oranda bir olumlu etki görülmemiştir. KEİ-Türkiye dış ticaretini arttırma amacıyla yapılan anlaşmalar ve entegrasyonların geliştirilmesi hem Türkiye hem de KEİ Bölgesi için faydalı olması beklenmektedir (Yeldan, 2012: 22).

Çizelge 17: Ülke gruplarına Göre İhracat ve İthalatın, Türkiye'nin Toplam Dış Ticareti İçindeki Payı (%)

Ülke Grupları	2005		2010		2013	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
Avrupa Birliği	56,5	45,2	46,5	39	41,5	36,7
OECD Ülkeleri	62,4	57,6	50,4	50,7	45,2	49,4
EFTA Ülkeleri	1,1	3,8	2,1	2,2	1,1	0,2
KEİ Ülkeleri	11,7	17,5	12,7	17,8	13,4	16,4
ECO Ülkeleri	3,6	4,3	6,7	6,3	7,8	5,9
İslam Ülkeleri	17,8	8,3	28,5	12	32,5	12,7

Kaynak: tuik.gov.tr adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye'nin, 2005 yılından itibaren ülke gruplarına göre ihracat ve ithalat verileri incelendiğinde, bu dönemde AB üyesi ülkelerle yapılan ithalat ve ihracatın, Türkiye'nin toplam ithalat ve ihracatı içindeki payının önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. Bu durumun en önemli nedenleri arasında,

Türkiye'nin, AB üyeliğine giriş sürecinde sürekli uzayan ve çıkmaza giren müzakere süreci gösterilmektedir (Küçükahmetoğlu, 2013: 255).

Türkiye'nin OECD üyesi ülkelere yaptığı ithalatın, Türkiye'nin toplam ithalatı içindeki payı, 2005'de %57,6 seviyesinden 2013'de %49,4 seviyesine kadar düşmüştür. OECD ile yapılan ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı, 2005'de %62,4'den 2013'de %45,2 seviyesine kadar düşmüştür. EFTA üyesi ülkelerle yapılan ihracat ve ithalatın toplam ihracat ve ithalatındaki payı aynı yıllarda azalmıştır.

ECO üyesi ülkelerle yapılan ihracatın, toplam ihracat içindeki payının 2005 sonrasında arttığı görülmektedir. 2005 yılında ECO üyesi ülkelerle yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı %3,6 dan 2010 yılında %6,7 seviyesine yükselmekte ve bu artış 2013'e kadar sürmektedir. ECO üyesi ülkelerle yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı bu dönemde artış göstermektedir.

KEİ ülkeleriyle yapılan ihracatın, Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı, 2005'de %11,7'den 2013'de %13,4'e yükselmektedir. 2013'de KEİ ülkeleriyle yapılan ithalatın, Türkiye'nin toplam ithalatı içindeki payının düştüğü görülmüştür.

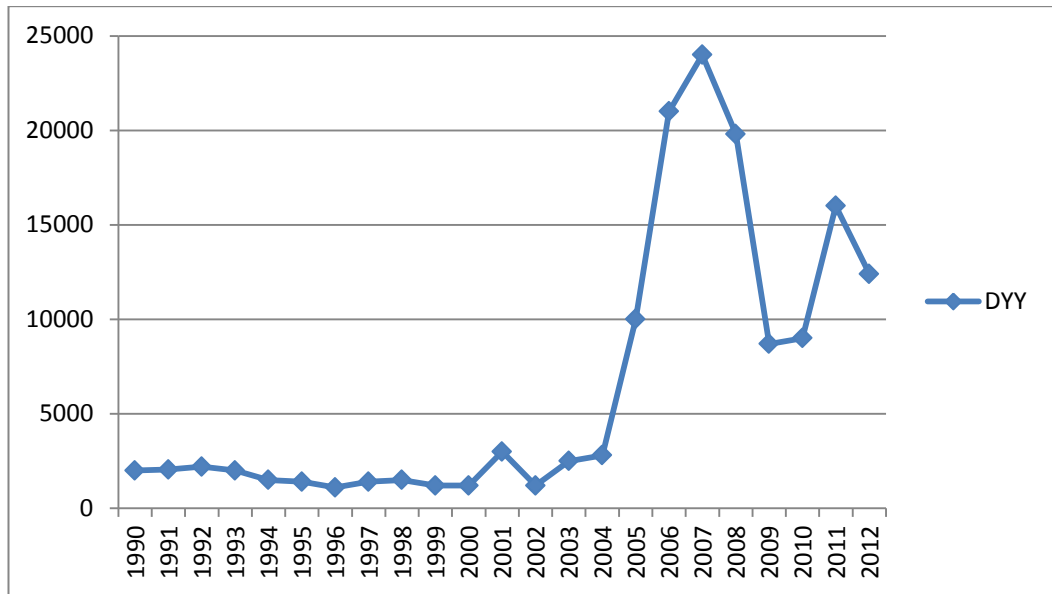
Çizelge 17 incelendiğinde, Türkiye'nin toplam dış ticareti içindeki payı en fazla artan entegrasyonun İslami İşbirliği Teşkilatı olduğu görülmektedir. İslami İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkelerle yapılan ithalat ve ihracatın, Türkiye'nin toplam ithalat ve ihracatında payı 2005-2013 arasındaki dönemde önemli ölçüde artış göstermiştir. 2005 yılında bu entegrasyona üye ülkelerle yapılan ihracatın, Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı %17,8'den 2013'de %32,5 seviyesine yükselmiştir. İslami İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkelerle yapılan ithalatın Türkiye'nin toplam ithalatı içindeki payı 2005-2013 arasındaki dönemde artmıştır.

4.6 Türkiye-AB Arasındaki Gümrük Birliği İlişkilerinin Ekonomik Analizi

Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği'yle tarife ve kotalar ortadan kalktığında, yerli üreticiler dış rekabete açılma fırsatı bulmaktadır. Düşük verimle çalışan kalitesiz ürünleri pahalı satan firmalar, bu sorunu çözmek ya da sektörü terk etmek durumunda kalmaktadırlar. Gümrük Birliği'ne üye ülkeler, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları alanda üretim yapmaktadır. Türkiye, en verimli üretim yaptığı mal gruplarına yönelmektedir. Bu koşullarda, üretim artmakta ve üretim kalitesi Avrupa standartlarına ulaşılmaktadır. Gümrük Birliği, Türkiye sanayisinde zihniyet değişimine neden olmakta ve sanayinin çağdaş ekonomik sistemlerle bütünleşmesine katkı sağlamaktadır (Yıldırım, 2004: 145).

Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliği ile birlik içi piyasaların genişlemesi sonucunda, artan talebi karşılamak için firmaların üretimlerini arttırmaları gerekmektedir. Firmalar, yeterli imkanları varsa üretim kapasitelerini arttırmakta ve daha az maliyetle üretmekte, yeterli kapasiteleri yoksa kapasite arttırıcı yatırımlar yapmaktadırlar. Bu şekilde, Türkiye hem üretim kapasitesini hem de kazancını arttırmaktadır (Tunçer, 2002: 87).

Şekil 2: Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri

Kaynak: tcmb.gov.tr, adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

1990'lı yıllarda görülen düşük seviyedeki Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım girişleri, Gümrük Birliği'nin imzalandığı ilk yıllarda durgun bir seyir izlemektedir. Bunun nedeni, o yıllarda görülen siyasi ve ekonomik istikrarsızlıktır (Erçakar ve Karagöl, 2011: 17). Gümrük Birliği imzalandıktan sonra ekonomi birçok yönüyle olumlu etkilenmekte ve Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım girişleri, 2000 yılından itibaren artmaktadır. 2005'de görülen önemli ölçüdeki artış 2007'de yerini düşüşe bırakmaktadır. 2007'den itibaren yıllık dalgalanmalar görülmektedir.

Gümrük birliği içinde ticaretin serbestleşip pazarın büyümesi, bir yandan birlik içindeki sermayenin daha karlı olan üye ülkelere diğer yandan, Gümrük Birliği dışında kalan sermayenin birlik içine yönelmesine neden olmaktadır (Çeştepe ve Mıstıraçoğlu, 2012: 137).

4.7 STA'ların Türkiye Dış Ticaretinde Yeri Ve Önemi

Serbest Ticaret Anlaşmaları, hem gelişmiş ülkeler arasında, hem de kuzey-güney ve güney-güney ekonomik ilişkilerinde yaygınlaşmaktadır. Ülkeler arasındaki STA ağının genişlemesiyle, birçok ülke dış ticaretinin çoğunu STA imzaladığı ülkelerle yapmaktadır. Bu nedenle, ülkeler STA sayılarını arttırmaktadır. Aynı doğrultuda, Türkiye dış ticaretinde STA ağını oluşturmak amacıyla ve Gümrük Birliği kapsamında, AB'nin STA imzaladığı ülkelerle karşılıklı fayda sağlamak amacıyla Serbest Ticaret Anlaşmaları imzalamaktadır (http 35).

Çizelge 18: Türkiye'nin İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları

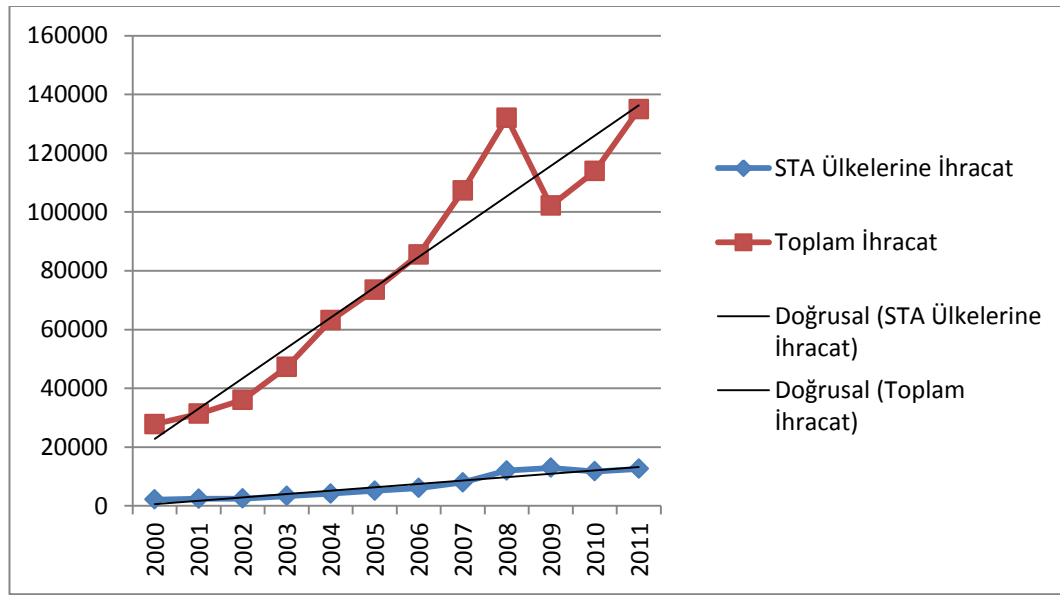
	Yürürlüğe Girdiği Tarih	Taraflar	Bölge	Kapsam	DTÖ Üyeliği
ECO	17.02.1992	İran-Pakistan-Türkiye	Orta Doğu, Batı Asya, Avrupa	Ürünler	Var
EFTA	01.04.1992	İzlanda-Lihenştayn-Norveç-İsviçre-Türkiye	Avrupa	Ürünler	Var
Mısır-Türkiye	01.03.2007	Mısır-Türkiye	Afrika-Avrupa	Ürünler	Var
AB-Türkiye	01.01.1996	AB-Türkiye	Avrupa	Ürünler	Var
Kore Cumhuriyeti-Türkiye	01.05.2013	Güney Kore-Türkiye	Doğu Asya-Avrupa	Ürünler	Var
Ticaret Müzakereleri Protokolü	11.02.1973	Bangladeş-Brezilya-Şili-Mısır-İsrail-Kore-Meksika-Pakistan-Paraguay-Peru-Filipinler-Sırbistan-Tunus-Türkiye-Uruguay	Batı Asya-Güney Amerika-Afrika-Ortadoğu-Doğu Asya-Kuzey Amerika-Avrupa	Ürünler	Yok
Türkiye-Arnavutluk	01.05.2008	Arnavutluk-Türkiye	Avrupa	Ürünler	Var
Türkiye-Bosna-Hersek	01.07.2003	Bosna Hersek-Türkiye	Avrupa	Ürünler	Yok
Türkiye-Şili	01.03.2011	Şili-Türkiye	Güney Amerika-Avrupa	Ürünler	Var
Türkiye-Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti	01.09.2000	Makedonya-Türkiye	Avrupa	Ürünler	Var
Türkiye-Gürcistan	01.10.2008	Gürcistan-Türkiye	BDT-Avrupa	Ürünler	Var
Türkiye-İsrail	01.05.1997	İsrail-Türkiye	Orta Doğu-Avrupa	Ürünler	Var
Türkiye-Ürdün	01.03.2011	Ürdün-Türkiye	Orta Doğu-Avrupa	Ürünler	Var
Türkiye-Mauritius	01.06.2013	Mauritius-Türkiye	Afrika-Avrupa	Ürünler	Var
Türkiye-Karadağ	01.03.2010	Karadağ-Türkiye	Avrupa	Ürünler	Var
Türkiye-Fas	01.01.2006	Fas-Türkiye	Afrika-Avrupa	Ürünler	Var
Türkiye-Filistin Otoritesi	01.06.2005	Filistin-Türkiye	Orta Doğu-Avrupa	Ürünler	Yok
Türkiye-Sırbistan	01.09.2010	Sırbistan-Türkiye	Avrupa	Ürünler	Yok
Türkiye-Suriye	01.01.2007	Suriye-Türkiye	Orta Doğu-Avrupa	Ürünler	Yok
Türkiye-Tunus	01.01.2005	Tunus-Türkiye	Afrika-Avrupa	Ürünler	Var

Kaynak: wto.orgadresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 3'de Türkiye'nin 2000-2011 arasındaki dönemde, toplam ihracatı ve STA imzaladığı ülkelerle toplam ihracatı görülmektedir. Şekil 3 incelendiğinde, Türkiye'nin, Serbest Ticaret Anlaşması imzaladığı ülkelerin

tamamıyla dış ticaretini arttırdığı görülmektedir. Türkiye'nin, STA imzaladığı ülkelere yaptığı ihracatın serbestleştirilmesi için kademeli bir geçiş dönemi öngörülmekte ve belli ürün gruplarında vergi indirimleri gerçekleştirilmektedir. Suriye ve Mısır gibi ülkelerle tekstil, gıda gibi birçok alanda rekabet halinde olunmasına rağmen Serbest Ticaret Anlaşmaları imzalandıktan sonra, dış ticaret 2002 yılından itibaren sürekli artmıştır. 2000 yılından itibaren Türkiye, STA imzaladığı ülkelerle ihracatı toplam ihracattan daha fazla artmıştır.

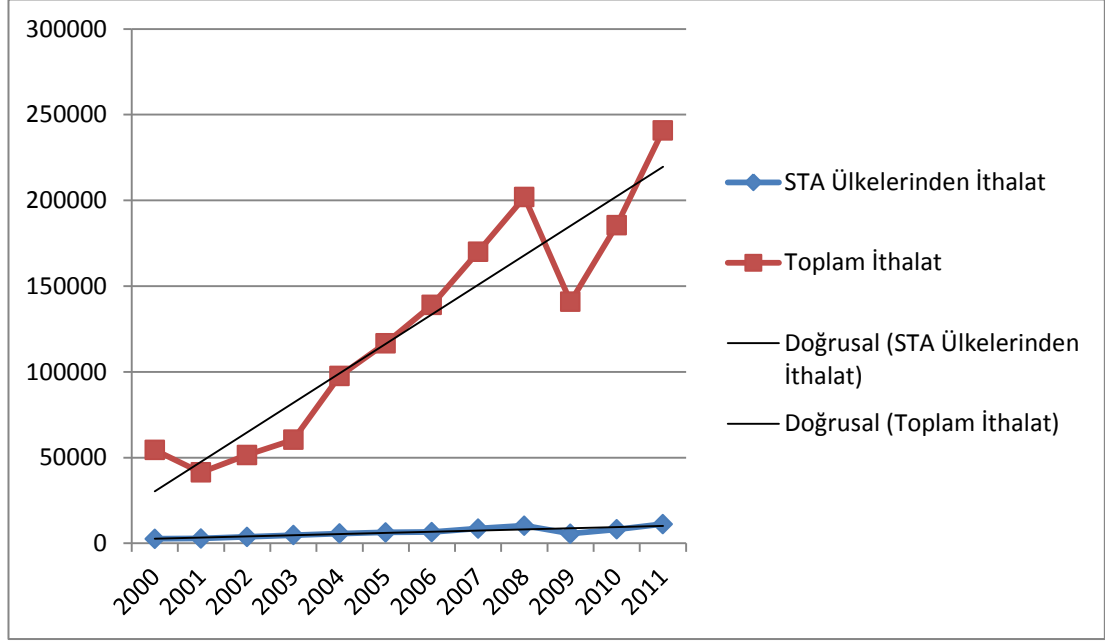
Şekil 3: Türkiye'nin STA İmzaladığı Ülkelere İhracatı Ve Toplam İhracatının Karşılaştırılması

Kaynak: tuik.gov.tr adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 4 incelendiğinde, Türkiye'nin STA imzaladığı ülkelerle ihracatının önemli ölçüde arttığı görülmüştür. Türkiye'nin toplam ithalatındaki artıştan daha fazla bir artış, STA imzalanan ülkelerle yapılan ithalatta görülmüştür. Türkiye, bu ülkelerle yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmaları ile toplam ticaretini arttırmakta ve Serbest Ticaret Anlaşmaları ticareti yaratıcı etki oluşturmuştur.

Şekil 4: Türkiye'nin STA İmzaladığı Ülkelerle Yaptığı İthalat Ve Toplam İthalatının Karşılaştırılması

Kaynak: tuik.gov.tr adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye, imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları konusunda bazı sorunlar yaşamaktadır. AB ile STA imzalayan ve henüz Türkiye ile STA imzalamamış olan ülkelerin, AB içinde serbest dolaşıma soktukları mallarını herhangi bir AB ülkesi üzerinden Türkiye pazarına gümrüksüz girme olanağına sahip olmaları bu sorunlardandır. Türkiye aynı şartlara ancak üçüncü bir ülkeyle STA imzalaması durumunda sahip olabilmektedir. Ayrıca söz konusu ülkeler, Türkiye ile STA imzalama konusunda isteksiz davranmaktadırlar. Bu sorun, AB Komisyonu'nun anlaşma şartlarına Türkiye ile ilgili bir madde eklenerek çözülebilecektir. Fakat somut bir gelişme bulunmamaktadır (Arı, 2006: 55).

4.8 Tercihli Ticaret Antlaşmaları

Tercihli Ticaret Anlaşmaları, anlaşmaya katılan ülkeler arasında tek taraflı ya da karşılıklı olarak belli mal gruplarında gümrük tarifelerinde indirimde bulunmaları esasına dayanan, en dar kapsamlı ekonomik entegrasyon şeklidir (http 36). Tercihli Ticaret Anlaşmalarının en önemli özelliği anlaşmaya katılan ülkeler arasında ayrıcalıklı ticari ilişkiler kurarken, üçüncü ülkeleri ayrıcalıkların dışında bırakmalarıdır.

Çizelge 19: Türkiye'nin İmzaladığı Tercihli Ticaret Anlaşmaları

Taraflar	Yürürlüğe Giriş Tarihi	Ülke Gelişmişlik Düzeyi
Türkiye-Avustralya	01.01.1974	Gelişmiş Ülke
Türkiye-Kanada	01.07.1974	Gelişmiş Ülke
Türkiye-Japonya	01.08.1971	Gelişmiş Ülke
Türkiye-Yeni Zellanda	01.01.1972	Gelişmiş Ülke
Türkiye-Rusya Federasyonu-Belarus-Kazakistan	01.01.2010	Az Gelişmiş Ülkeler
Türkiye-ABD	01.01.1976	Gelişmiş Ülke

Kaynak: wto.org adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye, Avrupa Birliği ile imzaladığı Gümrük Birliği Anlaşması gereğince aralarında ECO, D-8 ve İSEDAK üyesi ülkelerin de bulunduğu üçüncü ülkelere 1996'dan itibaren gümrük vergilerinde önemli ölçüde indirimler uygulamaktadır. Fakat ECO, D-8 ve İSEDAK üyesi ülkelerin uyguladığı gümrük vergileri oldukça yüksektir. Bu ülkelerle yapılacak Tercihli Ticaret Antlaşmaları ile dengesizlik kısmen giderilmektedir. Ancak söz konusu ülkeler yapılacak Tercihli Ticaret Anlaşmaları³'na karşılık daha fazla taviz istemektedirler. Türkiye, ya sanayi ürünlerindeki zaten düşük olan tarifeleri daha da düşürecek, ya da tarım pazarını bölge ülkelerin rekabetine açmak zorunda kalacaktır (<http> 37).

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. TÜRKİYE’NİN KÜRESEL EKONOMİK ENTEGRASYONLARA KATILIMI: OLASI SENARYOLAR

Türkiye, son on yılda çok yönlü bir dış politika izlemekte ve birçok küresel ekonomik entegrasyona üyelik için girişimlerde bulunmaktadır (http 38). Bu bölümde, Türkiye’nin Transatlantik Ekonomi Konseyi (TEC), Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Avrupa Birliği (AB) ve MİKTA’ya katılımıyla ilgili olası senaryolar incelenecektir.

5.1 Transatlantik Ekonomi Konseyi (TEC) ve Türkiye’ye Etkileri

2007’de AB ve ABD arasında “Transatlantik Ekonomi Konseyi” adında, hükümetler arası bir işbirliği mekanizması oluşturulmuş ve taraflar arasında ekonomik ortaklığa gidilmesi amaçlanmıştır. Gelişen ülke ekonomilerine, özellikle Çin’e karşı bir ortaklık ihtiyacı, bu entegrasyona temel oluşturmuştur. 2008’de görülen kriz ve krizin sonucunda, Euro bölgesindeki ekonomik durgunluk süreci hızlandırmıştır. Ayrıca, Euro bölgesindeki krizin ABD’yi önemli ölçüde etkilemesi, karşılıklı bağımlılığın arttığını göstermiştir. AB ve ABD’nin işsizliğe ve ekonomik durgunluğa ortak çözümler araması gerektiği ortaya çıkmıştır (http 39).

AB ve ABD’nin, gelişen ekonomiler ve özellikle de Çin ile olan dış ticaretleri giderek artmaktadır. Son on yılda, AB ve ABD’nin Çin ile dış ticareti %25 oranında artmıştır. Çin, nüfusu ve ekonomik büyümesiyle diğer ülkeler için fırsat yaratmaktadır. Ayrıca Çin, dünya ekonomisi ve dünya siyasetinde önemli bir konuma gelmiş ve hammadde ihracatına kısıtlama getirerek, AB ve ABD’nin ham maddeye erişimini zorlaştırmış ve farklı uygulamalarla, diğer ülkelerin rekabet gücünü zayıflatmıştır. Brezilya, Arjantin, Rusya gibi birçok ülke aynı şekilde korumacı politikalar uygulamışlardır. AB ve ABD’nin ihraç ettiği ürünlerin çoğunu, Çin ihraç etmeye başlamış ve dünya piyasalarında bu ülkelerin payı azalmıştır. AB’nin, Çin dışındaki tüm ülkelerle Serbest Ticaret Anlaşması yada ortaklık anlaşmaları yapması süreci hızlandırmıştır. ABD de benzer girişimlerde bulunmuştur. 12 Kasım 2011’de, Avustralya, Brunei

Darussalam, Şili, Malezya, Peru, Yeni Zelanda, Singapur, Vietnam ve ABD'den oluşan 9 ülke, bir araya gelerek Trans-Pasifik Ortaklığı (TPO) Anlaşması'nın ana hatlarını açıklamışlardır. 2014'de ABD'nin, Asya Pasifik Bölgesi'nde yer alan tüm ülkelere mal ihracatı, ABD'nin toplam mal ihracatının % 61'ini oluşturmuştur. Böylece TPO bölgesi, ABD'nin en büyük dördüncü ihracat pazarını oluşturmaktadır. ABD, bu bölgeye yatırım ve ticaretini arttırarak, büyüme ve istihdam sağlamayı amaçlamaktadır (http 40).

Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) sürecinde, hızla ilerleyen ve yeni gelişen sektörlerde standartların belirlenmesi açısından önemli adımlar atılmış olduğundan Türkiye, bu süreci göz ardı etmeyecektir.

Türkiye ile Gümrük Birliği Anlaşması olan AB'nin, dış ticaret potansiyeli yüksek olan ABD ile ekonomik işbirliği içine girmesi, Türkiye'yi birkaç yönden kaygılandırmaktadır. ABD ürünlerinin, AB üzerinden Türkiye'ye gümrüksüz girebilecek olması, buna karşın Türkiye'nin ihracatına ABD'nin tarife gibi uygulamaları, kaygıların temelini oluşturmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin dış ticaretine zarar verecektir. Diğer bir endişe ise; Türk ihraç ürünlerinin ABD pazarında, AB menşeli ürünlerle aynı koşullarda rekabet avantajına sahip olmamasıdır. ABD ve Türkiye arasında STA bulunmadığından, Türk ihraç ürünlerine karşı korumacılığa devam edeceklerdir. Ayrıca Trans-Pasifik Ortaklığı Anlaşması'nın, AB menşeli ürünlere uygulanan, benzer uygulamaları kaldırılacak olması Türkiye'nin, AB karşısında haksız rekabete uğramasına neden olacaktır (Akman, 2014: 11).

AB ve ABD'nin ortak kurallar ile hareket etmesi, dünyanın geri kalanı için belirleyici olacak küresel norm ve standartlar getirecektir. Transatlantik ilişkisi, bu iki ülkenin küresel kural koyucu duruma gelmesine neden olacaktır. Türkiye, bu normlara uygun bir üretim süreci, sanayi ve ticaret politikası belirlemek ve kendi iç düzenlemelerini bu ülkelerle uyumlu hale getirmek zorunda kalacaktır. Bu uyum, Türkiye'nin ihracatı açısından, AB ve ABD pazarlarının genişliği düşünüldüğünde, olumlu bir belirlilik sağlayacaktır. Fakat sağlık, tüketici hakları, teknik standartlar gibi birçok alanda maliyetli bir dönüşüm sürecini beraberinde getirecektir. Ekonomik boyutunun yanı sıra, sadece bir ticaret anlaşmasına indirgenemeyecek olan, ayrıca kurulan yeni

dengenin Batı cephesini de temsil eden bir anlaşma olarak TTİP'nin, Türkiye'yi tamamen dışarıda bırakması, siyasi olarak Batı'nın ve Türkiye'nin çıkarları ile uyuşmayacaktır (Öztrak ve Duvan, 2014: 16).

Türkiye'nin, TTIP sürecinde yer alması; gerek yeni oluşmakta olan küresel ticaret sisteminde, merkezi konumda yer alacak ülkeler arasına girebilmesi, gerekse AB ile ilişkilerinin daha istikrarlı bir düzeye yükselmesi açısından önemlidir (Çelebi, 2013: 227).

AB'nin, ABD ile serbest ticaret alanı oluşturması ve Türkiye'nin bu alanın dışında kalması durumunda, ABD mallarının, Türkiye'ye gümrüksüz girebilmesi, buna karşın Türk mallarının ABD'ye girerken gümrüğe tabi olması gibi olumsuz bir durumun ortaya çıkması söz konusu olacaktır. ABD ve AB arasında yapılacak STA'nın müzakere sürecinde, Türkiye'nin devre dışı bırakılması ile Türkiye'nin en az 20 milyar dolar kayba uğrayacağı, milli gelirinde %2,5 seviyesinde kayıp yaşanacağı hesaplanmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin, eş zamanlı olarak ABD ile serbest ticaret anlaşması müzakerelerine başlaması gerekmektedir. Bu konuda Türkiye, gerek meslek kuruluşları ve sektör temsilcileri ile gerekse, ABD'de bulunan sivil toplum kuruluşları ile görüşmeye başlamış ve onların görüşlerini almıştır. Ayrıca Ekonomi Bakanlığı, AB-ABD Serbest Ticaret Anlaşması'nın Türkiye'ye olası etkilerinin ne olacağı üzerinde kapsamlı bir çalışma yapmaktadır.

Türkiye, ABD ile bir STA imzalama isteğini, özellikle tekstil kotalarının kaldırılması ve Türkiye'ye tanınan tercihli ticaret imkanlarının geliştirilmesi yönündeki taleplerini çeşitli platformlarda belirtmiştir. Türk tekstil sektörü, ABD'nin uyguladığı yaptırımların kaldırılmasını bekledikleri bir STA için girişimlerde bulunmaktadır (Kirişçi, 2013: 56).

Türkiye'nin toplam ihracatında ABD'nin payı 2014'de %5 seviyesindedir. Türkiye ile en çok ihracat ve ithalat yapılan 20 ülke arasındaki sıralama dikkate alındığında, 2014 yılı itibariyle Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler arasında 9. sırada yer alan ABD, Türkiye'nin ithalat yaptığı ülkeler arasında 4. sıraya yükselmektedir (http 41). 2004 yılına kadar ABD ile dış ticaretinde fazla veren Türkiye, 2012'de ihracatının üç katı kadar ithalat

yapmıştır. 2000 yılından itibaren, ABD'nin ihracatı ve Türkiye'nin ihracatı düzenli olarak artış göstermiştir. Fakat iki taraf arasındaki dış ticaret, beklenen düzeyin altında olup, yapılacak bir STA, Türkiye'nin dış ticaretini ve ABD pazarında Türkiye'nin payını arttıracaktır. Ayrıca bu alandaki girişimler, Türkiye'nin dış ticaret politikası dahilinde bulunan Gümrük Birliği ve diğer ülkelerle yapılan Serbest Ticaret Anlaşmaları ile uyumlu yürütülmelidir (Karakaş, 2002: 1).

5.2 Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve Dünya Ekonomisine Etkileri

Şangay Beşlisi, 1996 yılında Çin'in öncülüğünde, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında oluşturulan bir yapıdır. Şangay Beşlisi'ne, 2001 yılında Özbekistan'ın katılmasıyla Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) kurulmuştur. 2012'de Türkiye, ŞİÖ'ne "diyalog ortağı" olarak dahil olmuştur (Yener, 2013: 74).

Üye ülkelerin zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklara, belli düzeyde teknolojiye ve nitelikli insan kaynağına sahip olması dolayısıyla entegrasyon, ekonomik üretim, tüketim ve enerji alanında birbirini tamamlayıcı özelliklere sahip ülkelere olmaktadır. Rusya ve Çin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi iki üyesi olup, ŞİÖ bünyesinde bulunmaktadır. Çin, ekonomi alanında Rusya ise güvenlik alanında öncü ülkelerdir. Bu nedenle uluslararası sistemde, etki alanı mücadelesi sürmektedir. ŞİÖ'nün, ekonomi ve güvenlik alanında işbirliğini sağlaması beklenmektedir (Oğan, 2007: 57).

Şangay İşbirliği Örgütü'nün amacı; üye ülkeler arasında, iyi ilişkilerin kurulması ve karşılıklı güvenin oluşturulması, siyaset, ekonomi, bilim, kültür, eğitim, teknoloji gibi birçok alanda işbirliğinin sağlanmasıdır (Çalış, Akgün, ve Kutlu, 2006: 154).

ŞİÖ'nün önemli kuruluş amaçlarından biri olan güvenlik alanında, büyük bir tehdit olarak görülen terörist gruplar ile ilgili üye ülkelerin görüşlerini paylaştığı bir platform "Teröre Karşı Yapı" oluşturulmuştur. ŞİÖ'nün diğer oluşturulma nedeni, bölgesel ekonomik işbirliğinin ve bütünleşmelerin sağlanmasıdır. Bu kapsamda, ŞİÖ, üye ülkelerin enerji ve ulaşım alt yapısını yenilemeyi amaçlamıştır. Ayrıca, bünyesinde İş Konseyi ve İnterbank Birliği

kurulmuştur. Bu kuruluşlar, bölgesel alt yapı çalışmalarının finansmanını sağlamaktadır (http 42).

Çin, ŞİÖ sayesinde Avrasya coğrafyasında etkin olmayı, küresel politikaları belirlemeyi, Orta Asya ve Orta Doğu'da enerji güvenliğini sağlamayı, askeri caydırıcılığını arttırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca komşularıyla arasındaki gerginliği azaltmayı, Çin malları için yeni pazar sağlamayı ve ABD'nin bölgedeki etkinliğini azaltmayı hedeflemektedir (Özdaşlı, 2012: 117).

Türkiye, uzun yıllardır yönünü Batı'ya çevirmiştir. Ancak AB'ye yönelik beklentiler azalmaktadır. Fasılların açılmaması, vize muafiyetinin uygulanmaması gibi sorunlar AB'ye olan ilgiyi azaltmıştır. AB'ye üyelik için gerekli her şeyin yapıldığı, fakat sonuç alınmadığı düşünülen bir süreçte olduğu düşünülmektedir. AB'ye alternatifler arasında, Şangay İşbirliği Örgütü düşünülmektedir (Yiğit, 2012: 54).

Türkiye, 2012 yılının Haziran ayında, Şangay İşbirliği Örgütü'ne "Diyalog Ortağı" olarak dahil olmuştur. Ardından, Türkiye'nin Pekin Büyükelçisi Esenli, terörle mücadele ve ticaret alanında işbirliğinin görüşüleceğini açıklamıştır. Bu adımların, Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini arttıracığı beklenmektedir. Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamada, Türkiye'nin diyalog ortaklığı ile güvenliğinin bir bütün olduğu yaklaşımından yola çıkılarak, terörizm, ayrılıkçılık, uyuşturucu kaçakçılığı, insan ticareti ile mücadele ve hudut güvenliği gibi konularda ŞİÖ'ne katkıda bulunulacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin "Gözlemci Üye" olarak ŞİÖ'ne dahil olmak istediği ve imkanları dahilinde işbirliğini geliştireceği belirtilmiştir (Kartal ve Sofyalıoğlu, 2011: 25).

2014 yılında Türkiye, Rusya ile yoğun ticari ilişkiler içindedir. Türkiye, doğalgaz ithalatının yarısından fazlasını ve petrol ithalatının %12'sini Rusya ile gerçekleştirmiştir. Ayrıca, Rusya ile Türkiye arasında nükleer enerji konusunda işbirliği yapılmaktadır. Ayrıca, Çin ile ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (http 43).

ŞİÖ, kendi içindeki yapısal sorunlar ve farklı dinamikleri nedeniyle AB'ye alternatif olabilecek konumda olup, Türkiye'nin merkez ülke olma amacına katkıda bulunabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle Türkiye, ŞİÖ'ne tam üye olmanın yollarını aramaktadır. Ayrıca, AB ile tam üyelik sürecinin durma noktasına gelmesi, ŞİÖ'ne olan ilginin temel nedenlerindedir (Yardımcıoğlu ve Koçarlan, 2012: 166). Türkiye'nin ŞİÖ ile iktisadi, siyasi ve kültürel ilişkileri gelişirse bu durum, hem Türkiye-AB, hem de Türkiye-ABD ilişkilerinin daha sağlıklı bir zeminde seyretmesine katkı sağlayacaktır. Türkiye'nin tek yanlı bağımlılıkları azalacaktır.

Türkiye'nin jeopolitik olarak önemli konumda olduğu birçok ülke tarafından kabul edilmektedir. Bu durumun korunması ve ülke lehine kullanması amacıyla, tutarlı, siyasi, tarihi ve kültürel yapıya uygun çok yönlü politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Orta Asya'daki enerji kaynaklarının, Batılı ülkelere sorunsuz aktarılması için, Türkiye daima önemli bir enerji koridoru olmaya devam edecektir. Bölge ülkeleri ile olan tarihi, kültürel ve diğer bağları bulunması ŞİÖ'ne üye olma isteğinin bir diğer nedenidir. NATO üyesi olan ve AB ile tam üyelik müzakerelerini yürüten Türkiye'nin, Batı ile olan bu ilişkilerini bozmadan Avrasya seçeneğini de değerlendirmesi gerekmektedir. Çünkü bu bölgede akraba toplulukları, Türk Cumhuriyetleri ve İslam ülkeleri bulunmaktadır. Ancak bazı zorluklar Türkiye'nin, Şangay İşbirliği Örgütü'ne üyeliğini engellemektedir. Türkiye'nin Batı cephesinde görünmesi ve NATO üyesi olması, Batı ile siyasi ve güvenlik alanında sorun yaşanan Çin ve Rusya'yı kaygılandırmaktadır (Çomak ve Gökalp, 2008: 344).

Çizelge 20: Türkiye'nin ŞİÖ Üyesi Ülkelerle 2005 Yılı İtibariyle İhracatı

Ülkeler	Hacim(Milyon USD)						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Rusya F.	21.0	28.2	37.8	22.6	26.2	29.9	33.3
Çin	10.3	14.2	17.0	14.2	19.4	24.1	24.1
Tacikistan	0.1	0.1	0.3	0.2	0.4	0.4	0.5
Kazakistan	1.6	2.3	3.2	1.9	3.2	3.9	3.1
Özbekistan	0.5	0.8	0.9	0.6	1.1	1.2	1.2
Kırgızistan	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1	0.2	0.3

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Çizelge 20 incelendiğinde, 2006-2012 yılları arasında Türkiye ve ŞİÖ üyesi ülkeler arasında gerçekleşen ihracat miktarları görülmektedir. Bu dönemde ihracat sürekli artmaktadır. Rusya'ya yapılan ihracat, 2006'da 21.044 milyon dolarken 2012'de 33.303 milyon dolara yükselmiştir. Çin ile yapılan ihracat, iki katına kadar yükselmiştir. Aynı şekilde Türkiye'nin, ŞİÖ üyesi diğer ülkelerle ihracatı önemli ölçüde artış göstermiştir.

5.3 AB ve Türkiye'ye Etkileri

AB, 2004'de önemli bir genişleme gerçekleştirerek, küresel ölçekte bir güce dönüşme yolunda ilerleme kaydetmiştir. Ancak bu olumlu gelişmeler, beraberinde bir takım sorunlar getirmiştir. Bu sorunların başında, 2008 yılında Euro bölgesinde yaşanan kriz görülmektedir. Euro bölgesinde yaşanan krizin birçok boyutu olmasına rağmen, AB'nin borç buhranı içinde olması en önemli yönüdür (http 44).

2007'de ABD'nin finans sektörünün bir alt dalında kriz yaşandığında, kriz diğerleri gibi düşünülmüş ve küresel ekonomik sistem üzerinde yaratacağı yıkım tahmin edilememiştir. Kriz, ilk yıllarında likidite sıkışması olarak görülmüştür. Daha sonra ABD'nin dördüncü büyük yatırım bankasının iflasına neden olan kriz, küresel sistem üzerindeki etkisini göstermiştir. Bankalar ve finans kuruluşlarının ardı ardına iflası kısa sürede gelişmiş ülkelerin ekonomilerini de etkilemiştir. 2008'de Euro bölgesi, krizden en çok etkilenen bölge olup, %5,4 ile tarihindeki en büyük daralmayı yaşamıştır (Susam ve Bakkal, 2008: 73).

2010'da yavaş büyümenin yanında, üye ülkelerin yaşadığı büyük borç krizleri ve İspanya, İrlanda ve Yunanistan'ın iflas riskleriyle mücadele etmek zorunda kalması, Euro bölgesinde yaşanan krizin sonuçları arasındadır. Ayrıca borç yükü artmaya devam etmiş ve bazı üye ülkelerin borçları yönetilemez miktarlara ulaşmıştır. 2010'da IMF'den alınan destek artmış, fakat bu geçici bir çözüm olmuştur. Krizin temelinde para ve maliye politikalarının uyumsuzluğu ve finansal sistemin yapısındaki zafiyetler bulunmaktadır. Bu sorunlar, ancak ciddi reformlarla çözülebilecektir. Euro bölgesinde yapısal sorunlar çözülemezse, Euro'nun bir geleceği olamayacağı

yaşanan küresel kriz ile ortaya çıkmıştır. Bu durum, AB entegrasyonunun geleceğini ve AB'nin küresel sistemdeki yerini değiştirecek, ayrıca AB'ye üye olmak isteyen Türkiye'yi de ilgilendirecektir. Euro bölgesinin geleceğiyle ilgili üç temel senaryo bulunmaktadır (Uçkan Dağdemir, 2001: 30).

Birinci senaryo, AB'nin dağılmasıdır. Euro'nun yapısından kaynaklanan sorunların çözülememesi ve üyelerin Euro'nun hayatta kalması için gerekli işbirliği ve özveriyi gösterememeleri durumunda ortaya çıkabilecek bu senaryoya göre; üye ülkeler kendi para birimlerine geri dönecekler ve üyeler arasında parite dalgalanmaya bırakılacaktır (Balkır, 2010: 126).

İkinci senaryo, AB'nin yeniden yapılanmasıdır. Bu senaryoya göre; Euro bölgesinin, optimum para bölgesi olmasını engelleyen yapısal sorunların ortadan kaldırılması amacıyla kapsamlı bir yeniden yapılanma sürecine girilmesi ve bu sürecin kısa bir süre içinde gerçekleşmesi gerekecektir. Öncelikle para ve maliye politikaları arasındaki uyumsuzluğun giderilmesi, mali alanda daha merkezi bir yönetim sistemine geçilmesi, "Avrupa Para Fonu" gibi mekanizmaların tesis edilerek, finansal sistemin daha entegre bir biçimde yönetilmesini sağlanması olasıdır (Erçin, 2002: 13).

Üçüncü senaryo, AB'nin yeniden şekillenmesi olup, birinci ve ikinci senaryo arasında yer almaktadır. Tamamen dağılma ve yeniden kurulma senaryolarına alternatif oluşturmaktadır. Üyelerin, bölgenin tamamen dağılmasını istememeleri, fakat tüm üyeleri bir arada tutacak reformların uygulanmasında başarısız olunması halinde, Euro bölgesinin yeniden şekillenmesi gündeme gelmektedir. Bu senaryoya göre; üye ülkelerin içinden ekonomileri zayıf olanlar AB'den ayrılacak ve homojen ekonomik yapılara sahip olanlar, yeniden şekillenen Euro bölgesinin üyesi olarak kalacaklardır (Kutlay, 2012: 42).

5.3.1 Avrupa'da Yaşanan Ekonomik Krizin Türkiye-AB İlişkilerine Etkisi

2007'de Avrupa'da yaşanan ekonomik kriz, AB için yeni bir kurumsal yapının oluşabileceğini göstermektedir. AB'nin krizden çıkış stratejisi olarak

en olası seçenek “AB’nin yeniden şekillenmesi” olacaktır. AB’de yaşanacak bu değişim, Türkiye-AB ilişkilerini etkileyecektir. Türkiye-AB ilişkilerini durma noktasına getiren asıl nedenler yapısal sorunlardan kaynaklanmakta ve AB’nin yapısından etkilenmedir. Bu nedenle, AB’nin mevcut yapısı değişmedikçe, Türkiye-AB ilişkilerinde de bir gelişmenin olmayacağı beklenmektedir. Ayrıca bu ilişki, 2008 krizinin neden olduğu sorunların çözümünde esnekliği arttırmayı sağlaması açısından daha fonksiyonel bir işlev kazanabilecektir (Berberoğlu, 2011: 108).

Yeniden şekillenmenin, AB açısından yapısal güç dengelerine ilişkin kaygıları ortadan kaldıracak olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, Türkiye açısından iki nedenden dolayı tercih edilebilir bir seçenektir. İlk neden, Türkiye-AB ilişkilerinde, tam üyelik şartı aranmadan, işbirliği alanları geliştirilebilecektir. Örneğin; tam üyelik şartı aranmadan enerji konusunda ortak hareket edilmesi mümkün olabilecektir. Ayrıca ticari ve ekonomik ilişkiler daha üst düzeye çıkarılabilecek ve Gümrük Birliği, siyaseten asimetrik olan yapısından kurtarılarak, Türkiye için daha dengeli bir ticari ortaklığa dönüştürülebilecektir. Ayrıca durma seviyesinde olan Türkiye’nin, AB ile olan müzakere sürecinden kaynaklanan dış politika, güvenlik ve savunma alanlarında daha hızlı ve sonuç odaklı ortaklıklar kurmak mümkün olabilecektir. İkinci neden, yeniden şekillenme senaryosuna entegre olan Türkiye, dış politikada bölgesel bir aktörün sahip olması gereken siyasi otoritenin yanında, tek başına hareket etmenin getireceği maddi ve ideolojik ikilemlerin önünü alabilecektir. Son on yıllık süreçte, küresel ekonominin ağırlık merkezinin Atlantik’ten Pasifik’e kayma sürecine girmesi, Türkiye’nin dış politikasında, Batı ile olan ilişkilerini de yeniden tanımlamasına neden olmuştur. Bu bağlamda Batı, Türkiye için her durumda müttefiklik ilişkisi geliştirilecek bir aktör olmaktan çıkmış, siyasi kar-zarar analizinde merkezi nokta ve büyük ölçüde bölgesel dinamikler haline gelmiştir. Ancak yaşanan bu dönüşüm, Türkiye açısından ikilemler yaratabilmektedir. Türkiye, bir taraftan değişen güç dengelerine göre pozisyonunu belirlemeye çalışmakta, diğer taraftan Batı’dan kopmadığını göstermeye gayret etmektedir. AB ile ilişkilerin kopmasının Türkiye’nin reform süreci üzerinde yaratacağı negatif dışsallıklar, yeni gerilim unsurları oluşturabilmektedir. Türkiye gibi çoklu-kriz alanlarında, çoklu-ittifak sistemleri

geliştirmek zorunda olan bir ülke için AB ile ilişkilerini, yeniden şekillenme senaryosunun ortaya koyduğu esneklik çerçevesinde yürütmek, söz konusu gerilimleri aşma açısından uygun bir kurumsal yapılanma sağlayabilecektir (Oğuz, 2012: 64).

5.3.2. AB’de Yaşanan Ekonomik Krizin Türkiye’ye Etkisi

AB’ye yapılan ihracat, 2011’de Türkiye toplam ihracatının %39’unu oluşturmuş ve 2012’de AB ülkelerine yapılan ihracat yavaşlamıştır. 2014 yılının ilk altı ayında AB’ye yapılan ihracatın toplam içindeki payı % 9 seviyesine düşmüştür. Türkiye dış ticaretinde yeni pazarlar aramak zorunda kalmış ve AB’ye alternatif hazırlamaya başlamıştır (Karluk, 2012: 54).

AB’deki ekonomik kriz, Türkiye turizmini olumsuz etkileyecektir. 2014 yılında Türkiye’ye gelen turistlere bakıldığında, başta Almanya olmak üzere AB’den gelen turistlerin yerini, Arap ve Rus turistler almaktadır (Öztürk ve Gövdere, 2010: 391).

AB’nin, Türkiye’ye tepkisi ve dışlaması artacaktır. Krizden etkilenen AB’nin taşıyıcı ülkeleri, Türkiye ile olan ilişkilerini azaltacak ve Türkiye’nin, Rusya ve Ukrayna gibi ayrıcalıklı ülke konumuna gelmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır (Kutlu ve Demirci, 2011: 130).

AB’den Türkiye’ye göçün hızlanması ve bunun iki şekilde gerçekleşmesi beklenmektedir. Birincisi, 2014’den itibaren AB’nin birçok ülkesinden Türkiye’ye iş aramaya gelen AB vatandaşlarının sayısı artacaktır. İkincisi ise, Avrupa’da yaşayan Türk göçmenlerinin kalifiye olanlarının Türkiye’ye dönüşü hızlanacaktır (Baydarol ve Turan, 2014: 17).

2015’de Türkiye, başta Çin olmak üzere ithalatında, ihracatında ve turizm gelirlerinde AB dışındaki ülkelere yönelecektir. Birkaç yıl içinde Hindistan’dan Antalya’ya turist getirilmesi planlanmaktadır.

AB üyesi ülkelere, Türkiye’ye büyük ölçüde yatırım gelmeyeceği beklenmektedir. Bu nedenle Türkiye, AB’deki krizden dolayı olarak etkilenen ve sorunları artan bir ekonomi haline gelecektir. Ayrıca AB ve ABD’de yaşanan ekonomik gelişmeler, Türkiye’de etkisini gösterecektir (Yıldırım, 2010: 49).

5.3.3. AB'nin Geleceği

AB'nin geleceği ile ilgili sorulara kesin cevaplar vermek m¼mk¼n değildir. Fakat, bu entegrasyonun mevcut durumu, geleceğine ilişkin stratejik perspektifi ve uluslararası konjonkt¼r incelendiğinde, geleceğe y¼nelik senaryolar oluşturulabilmektedir. AB'nin geleceği ile ilgili ¼ç temel senaryo bulunmaktadır. Bunlar;

- Seğmeli Avrupa,
- Çok vitesli Avrupa,
- Değişken Geometrilili Avrupa,

Seğmeli Avrupa; AB ¼yesi devletlerin, istedikleri politika, program ve amaçları kabul etmelerini, sorumlu olacakları entegrasyonun d¼zeyini, sınırlarını ve y¼k¼ml¼l¼klerini kendilerinin belirlemesini ¼ng¼rmektedir. AB'nin, başlangığta liberal g¼r¼nen bu senaryoyu, normal koşullarda uygulamaya aktarması m¼mk¼n değildir. ¼yelerin, katılacakları ve sorumlu olacakları ortak programları kendileri seğmeleri, asgari işbirliği d¼zeyi, ortak pazar ve g¼mr¼k birliği olsa bile uygulanabilir nitelikte değildir (Karakaş, 2012: 9).

Çok Vitesli Avrupa; kavram olarak 1970'li yıllarda eski Almanya Başkanı Brandt, tarafından kullanılmıştır. 1975 tarihli Tindermans Raporu'nda, y¼k¼ml¼l¼klerini erken yerine getiren ¼lkelerin daha ileri bir entegrasyon seviyesine ulaşmaları ¼ng¼r¼lm¼řt¼r. Entegrasyonun belirlenen ortak hedeflerine, ¼yelerin farklı tarihlerde ulaşmaları ¼ng¼r¼lm¼řt¼r. ¼yelerin, geliştirilen program ve politikaları, eş zamanlı uygulamaya aktarması zorunlu olmamakla birlikte, çoğu zaman m¼mk¼n de değildir. ¼yelerin, kendi kapasitelerine g¼re hareket etmeleri gerekmektedir. Ayrıca, ¼yelerin ortak bir entegrasyon seviyesine ulaşmaları zorunludur. ¼ye devletler, ¼ng¼r¼len hedeflere birbirinden farklı zamanlarda ulaşabilmektedir. Yavaş hareket eden ¼yelerin entegrasyonun bazı politikalarına uymaktan kağınmaları m¼mk¼n değildir. Tek Avrupa Senedi ile ¼ng¼r¼len ortak pazara ilişkin d¼zenlemelerde, bazı ¼ye ¼lkelere geçici muafiyetler tanınması, yeni katılan ¼lkelere bazı alanlarda geğiş s¼resi ve korunma ¼nlemleri ¼ng¼r¼lmesi, çok Vitesli Avrupa'ya ¼rnektir (¼lger, 2014: 124).

Değişken Geometrilik Avrupa; üye ülkeleri, merkez ve çevre ülke şeklinde iki kategoriye ayırmaktadır. Bu modelde önemli olan, üyelerin mevcut entegrasyonda buldukları yerdir. Merkez kategorisindeki ülkelerin entegrasyon seviyesi, çevre ülkelere göre ileri düzeydedir. Merkez kategorisindeki ülkeler, birbirlerine yakın entegrasyon seviyesindedirler. Çevre ülke kategorisinde yer alan üyelerin entegrasyon düzeyleri farklılık göstermektedir. Merkez ülkelerin entegrasyon seviyelerine çevre ülkelere göre geçişler, gerekli koşulların yerine getirilmesine bağlıdır. Yükümlülüklerini yerine getiren çevre ülkeler, kendi içinde daha yüksek bir entegrasyon seviyesine ulaşacak ve tüm şartları yerine getirdiklerinde merkez ülke kategorisine ulaşacaklardır. Bu modelde, ortak bir entegrasyon düzeyi zorunludur. Bunun alt sınırı, ortak pazar yada gümrük birliği aşaması olabilecektir. Merkez üyelerin arasındaki entegrasyon seviyesi, daha ileri düzeyde olan ekonomik birlik, parasal birlik ve siyasi birlik olarak kendini gösterecektir. Bu modele, AB örnek oluşturmaktadır. AB, bazı ülkeler için ortak pazar, bazı ülkeler için gümrük birliği, bazı ülkeler için daha ileri entegrasyon seviyelerini ifade etmektedir. Ayrıca bu modelin öngördüğü entegrasyon, ulus üstü veya hükümetler arası olabilecektir.

AB'nin 2030 yılındaki durumu, birçok değişkene bağlı olup, bu durumun öngörüsünü yapmak zordur. Ancak mevcut durumda, AB genişlemesinin artacağı öngörülmektedir. Batı, Balkanlarda Sırbistan, Karadağ, Bosna Hersek, Makedonya, Arnavutluk, Moldova ve hatta Ukrayna'nın ve Monaco gibi devletlerin tam üye olarak AB'ye katılacaklarını öngörmek mümkündür. Tam üyelik müzakerelerinde sıkıntı yaşayan Türkiye'nin, gelecek on yıl içerisinde, AB konusundaki görüşlerinin netleşireceği ve Norveç gibi AB dışında kalma yönünde tercih yapacağı öngörülmektedir. Nüfus artış hızının düşmesi nedeniyle, AB bünyesinde gelecekte işgücü açığının artacağı ve çözüm olarak Türkiye gibi ülkelerin vatandaşlarına tam üye olmadan serbest dolaşım hakkı tanınacağı, güçlü bir ihtimaldir. AB içerisinde Polonya gibi ülkelerin de etki alanı ve nüfuzunun artması beklenmektedir. Mevcut durumda, geleceğin AB'nde askeri ve güvenlik konularında NATO dışı konvansiyonel bir yapılanma gerçekleşmeyecektir. AB'nin federasyon veya Birleşik Devletler şeklinde bir

siyasi yapılanmaya gidip gitmeyeceği de belirsizdir. En güçlü ihtimal, mevcut yapılanmanın kısmi değişikliklerle devam etmesi olup, Çok Vitesli Avrupa modeline yakın bir entegrasyon öngörülmektedir. Oysa mevcut durum, entegrasyon düzeyleri ve yükümlülükleri açısından farklılaşmış devletlerin birliği şeklinde ve Değişken Geometrilik Avrupa modeline uygun görünmektedir (Kutlay, 2012: 205).

5.4 MİKTA

MİKTA, Türkiye'nin öncülük ettiği siyasi bir istişare platformudur. Benzer gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler arasındaki bu girişim hakkında muhtemel senaryolar şöyle belirtilmektedir.

Türkiye, 2000'li yıllardan itibaren çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamıştır. AB'ne tam üye olmak için girişimlerde bulunurken, diğer taraftan Transatlantik Ticaret Ve Yatırım Ortaklığı ve Şangay İşbirliği Örgütü ile görüşmelerine devam etmektedir. Ayrıca KEİ, İSEDAK, OECD gibi dahil olduğu ekonomik entegrasyonlarda etkinliğini artırma konusunda çalışmalarını sürdürmektedir. MİKTA ise Türkiye'nin, mevcut küresel ekonomik düzen içinde daha fazla söz sahibi olabilmek amacıyla katıldığı bir istişare platformu olarak çok yönlü dış politikanın bir parçası olması en olası senaryodur. Gelişmekte olan ülkelere oluşan MİKTA, üyeleri aralarında bir entegrasyon kurulduğunda, Türkiye için olumlu sonuçlar oluşturacaktır.

Türkiye'nin, AB'ne üyelik sürecinde çıkmaza girilen son on yılda bu entegrasyona dair beklentileri giderek azalmaktadır. Türkiye'nin AB'ne üyelik sürecindeki bu olumsuz durumun 2015 sonrasında devam etmesi halinde, Türkiye kendisi gibi gelişmekte olan ülkelere, söz sahibi olabileceği bir entegrasyona yönelecektir. Bu kapsamda MİKTA, görüşmeleri süren bir istişare platformu olmakla birlikte önümüzdeki dönemde Türkiye'nin öncülük ettiği alternatif bir entegrasyona dönüşebilecektir.

Türkiye'nin Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'na katılımıyla ilgili görüşmeleri sürerken, ABD ile bir STA imzalamaması durumunda, bu entegrasyondan olumlu sonuçlar alamayacaktır. Bu durumda MİKTA, bir alternatif oluşturacaktır. Çünkü Türkiye, daha çok gelişmiş ülkelere oluşan

entegrasyonlara dahil olarak olumlu etkilenemeyeceğini varsayarak, kendi gelişmişlik düzeyindeki ülkelerle bir entegrasyon sürecine katılmayı uygun görebilecektir.

ŞİÖ üyesi ülkeler, bu entegrasyonun üçüncü bir güce veya ülkeye karşı gelişmediğinin altını çizseler de, asil ve gözlemci statüdeki üyelere bakıldığında, üyelerin yarısının ABD'nin "kara listeye" aldığı ülkelerden oluştuğu görülmektedir. ŞİÖ'ne asil üye olan Rusya, Çin, Özbekistan ve gözlemci statüdeki İran, bu ülkelerin başında gelmektedir. Batı tarafından "Avrupa'nın diktatörlükle yönetilen ülkesi" olarak nitelendirilen Beyaz Rusya'nın da bu entegrasyona gözlemci statüde üye olması ŞİÖ'nün amaçları konusundaki şüpheleri arttırmaktadır (http 45). Türkiye'nin, böyle bir entegrasyona ne kadar ihtiyacı olduğu tartışma konusudur. Rusya ile Çin'in, Türkiye'nin üyelik başvurusunu nasıl karşılayacağı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Şangay İşbirliği Örgütü'ne üye olmak istediğini katıldığı platformlarda belirten Türkiye, bu entegrasyondan olumlu sonuçlar alamadığı takdirde, AB'nin tepkisini çekmekle kalmış olacaktır. Önümüzdeki yirmi yılda böyle bir senaryo ile karşılaşılırsa Türkiye, MİKTA'ya yönelik çalışmalarına hız kazandıracaktır.

SONUÇ

Küreselleşme sürecinin ve bu süreçte, Türkiye'nin ekonomik entegrasyonlara katılımının incelendiği bu çalışmada, ülkelerin ekonomik entegrasyonlara katılmalarının, ekonomilerine olumlu yansıdığı açıkça belirtilmiştir. Araştırmanın temeli, Türkiye'nin bu süreçte ekonomik entegrasyonlara katılımının sonuçlarının değerlendirilmesine dayanmaktadır. Türkiye, bu süreç içinde birçok ekonomik entegrasyona üye olarak, oluşan yeni ekonomik dengelerin dışında kalmamaya çalışmaktadır.

Ekonomik entegrasyonlara üye ülkeler oluşturdukları birliklerle, ekonomik olarak birbirlerine yaklaşmayı amaçlamaktadır. Hatta bazı ekonomik entegrasyonlar, yasalar yoluyla hukuki birlik sağlamayı amaçlamakta olup, buna Avrupa Birliği örnek olarak gösterilebilmektedir. Ayrıca MİKTA örneğinde olduğu gibi, kurulan ekonomik entegrasyonlarla küresel sistemde yeterince yer bulamadığını düşünen ülkeler, bu amaçlarına ulaşmayı hedeflemektedir. İslami İşbirliği Teşkilatı, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nde üye ülkeler kurulan ekonomik blokların dışında kalmamayı ve ekonomilerine katkı sağlamayı amaçlamışlardır. Dolayısıyla, ekonomik entegrasyonların, çeşitli şekillerde ülkeleri birbirine yakınlaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu şekilde oluşan yeni ekonomik düzenin dışında kalmayan Türkiye'nin, dahil olduğu ekonomik entegrasyonların üyeleriyle dış ticaretini arttırdığı sonucuna varılmıştır. İslami İşbirliği Teşkilatı üyeleriyle yapılan ihracat ve ithalatın önemli ölçüde artışı, ulaşılan çıkarımlar arasındadır

2010'dan itibaren Türkiye'de çok kutuplu ve çok yönlü bir dış politika benimsenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye, AB ile tam üyelik için görüşmeleri sürerken, Şangay Ekonomik İşbirliği ve Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'na üyelik için girişimlerde bulunmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin öncülük ettiği ekonomik entegrasyonlardan aldığı olumlu sonuçlarında incelendiği bu çalışmadan, Türkiye'nin 2010'dan sonra izlediği dış politikadan başarılı sonuçlar aldığı söylenebilmektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde çıkmaza girdiği 2010 sonrası döneme dair olası senaryoların incelendiği son bölümde, Türkiye'nin gelecek yirmi yılda, birçok ekonomik entegrasyona eş zamanlı olarak dahil olma girişimlerinin süreceği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- ABDİOĞLU, Z. ve UYSAL T. (2013). Türkiye’de Bölgeler Arası Yakınsama: Panel Birim Kök Analizi. Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi. Cilt 27, Sayı 3, 125-143.
- ABRAMOWITZ, M. (1986), "Catching Up, Forging Ahead and Falling Behind", journal of Economic History, 46(2): 385-406.
- AKGÜL, S. (2013, Mart). Türkiye’nin İslami İşbirliği Teşkilatı İle İlişkileri Çekim Modeli Yaklaşımı. Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- AKMAN, M.S. (2014). AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi. Cilt: 13, No: 1, 1-29.
- AKTAN, O. (1983).Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi. Ankara. H.Ü İİBF Yayınları.No:4.
- AKTAN, C.C. (1994). Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat. İzmir: Takav Matbaası.
- AR, K.N. (2007). Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Ücretlerin Gelişimi. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- ASLAN, R. (2000). Türkiye-Avrupa Birliği: Sancılı Gelişen İlişki Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 55, Sayı:3, 9-28.
- ATAMAN, M. (2006) İKÖ: Müslüman Ülkelerin Birleşmiş Milletleri. içinde ÇALIŞ, Ş.H., AKGÜN, B. ve KUTLU, Ö. Uluslararası Örgütler ve Türkiye. (Birinci Baskı) Konya: Çizgi Kitabevi.
- ATAMTÜRK, B. (2007). Büyüme Teorileri ve IMF Politikaları. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi. Cilt: 22, Sayı: 1, 89-103.
- ATTAR, A. (2005). Uluslararası Gelir Dağılımı Ve Yakınsama Kulüpleri Üzerine Görgül Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- AYNAGÖZ, Ö. (2002). Gümrük Birliği Teorisinin Gelişimi. Ekonomik Yaklaşım, Cilt 13, Sayı:44, 23-39.
- BALCI, Y. (Ağustos-Ekim 1995). "Bilgi Teknolojisi ve İstihdam" Çerçeve Dergisi, Sayı 15, 78-81
- BALKIR, C. (2010). Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama, AB ve Dünya Örnekleri, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- BAUMOL, W.J. (1986). Productivity Growth, Convergence, and Welfare: What the Long-Run Data Show. *American Economic Review*, 76(5), 1072-1085.
- BAYAR, F. (2009). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı 32, 25-34.
Web:
<http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/firatbayar.pdf> adresinden 12 Nisan 2015'de alınmıştır.
- BAYDAROL, C., ve TURAN, A. (2014, Ekim). Avrupa'nın İçinde Bulunduğu Sosyo-Ekonomik Kriz ve Türkiye ile İlişkiler. Ankara: BİLGESAM Yayınları.
- BAYRAKTUTAN, Y. (2005). Coğrafi Unsurlar Işığında Küreselleşme, Bölgeselleşme ve Orta Asya. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. Sayı 49, 643-658.
- BERBEROĞLU, B. (2011). 2008 Global Krizinin, Türkiye ve Avrupa Birliği'ndeki Etkilerinin Kümeleme Analizi ile İncelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 11, Sayı 1, 105-130.
- BİLİCİ, N. (2010). Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri (Temel bilgiler, İktisadi-Mali Konular). (Dördüncü Baskı) Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- BORATAV, K. (1993). Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985. (Dördüncü Baskı). İstanbul. Gerçek Yayınevi.
- CHOMSKY, N. (2003). Dünya Düzeni: Eskisi Yenisi. (İkinci Baskı). (Çev. T. BİRKAN, A. ÇAKIROĞLU) İstanbul: Metis Yayınları.
- ÇAK, D., ve ÇAK, M. (2007). Gümrük Birliğinin Getirdikleri ve Götürdükleri; Dış Ticaret Vergileri ve İhracat Gelirleri Analizi (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- ÇALIŞ, Ş.H., AKGÜN, B. ve KUTLU, Ö. (2006). Uluslararası Örgütler ve Türkiye. (Birinci Baskı) Konya: Çizgi Kitabevi.
- ÇALIŞKAN, Ö. (2009). "Türkiye-AB Ticaretinde Endüstri-İç Ticaret ve Gümrük Birliği Sonrası Gelişmeler. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÇELEBİ, İ. (2013). AB ve ABD'nin Yeni Ekonomik İşbirliği Stratejileri ve Türkiye'ye Etkileri. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 21, Sayı: 2, 217-229.
- ÇEŞTEPE, H., ve MİSTAÇOĞLU, T. (2012). Gümrük Birliğinin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi Avrupa Birliği'nin Yeni Üyeleri ve Türkiye Üzerine Bir Panel Veri Analizi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*. Cilt 32, Sayı 1, 123-140.

- ÇINAR, S. (2004). Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye'nin Dış Ticaretinde Meydana Gelen Yapısal Değişmeler. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum
- ÇOMAK, H., ve GÖKALP, A. (22-24 Ekim 2008) 2010'lu Yıllarda Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Türkiye, II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresinde Sunuldu, Bişkek, Kırgızistan.
- COOPER, C.A. ve MASSEL, B.F., (1965). Toward A General Theory of Customs Unions for Developing Countries', Journal of Political Economy. 256-283.
- ÇUFADAR, Ü. (2010). Türkiye'deki Döviz Piyasasının Katılımcıları ve Katılımcıların Piyasadan Beklentileri. Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KUTLU, Ö. (2003). Kamu Yönetiminde Küreselleşme içinde ÇUKURÇAYIR, M.A. Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi. Konya: Çizgi Kitabevi
- DAVUTOĞLU, A. (2013) Stratejik Derinlik. İstanbul: Küre Yayınları.
- DEMİR, O. (2002). Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt: 3, Sayı: 1, 1-16.
- DEMİRCAN, E. (2008). Yeni Ekonomik Düzendeki Küreselleşme Yerelleşme Bağlamında Belediyelerde Yeni Mali Yönetim Anlayışı. Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi. Sayı: 30, 99-128.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). 2007-2013 Dokuzuncu Kalkınma Planı / Dış Ekonomik İlişkiler / Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara.
- DOĞAN, N. (2004) On Yıllık Dönemde Gümrük Birliğinin Etkileri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. Mevzuat Dergisi, Yıl: 7, Sayı 79. Web: <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/07a/02.htm> adresinden 12 Nisan 2015'de alınmıştır.
- DURA, C., ve ATİK, H. (2003). Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye. (İkinci Baskı) Ankara: Nobel Yayınları
- ERÇİN, E. (2002) Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.
- ERLAT, H. (2012) Bölgesel Gelişme Stratejileri Ve Akdeniz Ekonomisi. Ankara : TEK Yayınları.
- ERTÜRK, E. (2012) Ekonomik Entegrasyonlar ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar, (Birinci Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- FUKUYAMA, F. (1992). Tarihin Sonu ve Son İnsan (Birinci Baskı) (Çev. Z. Dicleli). İstanbul: Gün Yayıncılık.

- GIDDENS, A. (2005). Elimizden Kaçıp Giden Dünya - Küreselleşme Nasıl Hayatımızı Yeniden Şekillendiriyor. (Çev. O. AKINHAY). Ankara: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- GIERING, C. 'Vertiefung durch Differenzierung: Flexibilisierungskonzepte in der aktuellen Reformdebatte', *Integration*, Sayı: 2/1997, s. 72-83.
- GRABITZ, E. *Abgestufte Integration: Eine Alternative zum herkömmlichen Integrationskonzept*, (Kehl/Straßburg: Engel Verlag, 1984).
- GÜRAN, N. (1995). Uluslararası İktisadi Kuruluşlar. (İkinci Baskı). İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- GÜRAN, N. ve AKTÜRK, İ. (2001). Uluslararası İktisadi Kuruluşlar. (Beşinci Baskı). Isparta Tuğra.
- HITIRIS, T. (1997). Health Care Expenditure and Integration in The Countries of The European Union. *Applied Economics*, 29, 1-6.
- HATJE, A., 'Grenzen der Flexibilität einer erweiterten Europäischen Union', *Europarecht*, Cilt: 40, Sayı: 2/2005, s. 148-161.
- KALYONCU, H. (2001). Yakınsama Analizine Neoklasik Yaklaşım: Türkiye'nin 67 İlinin Gelir Yakınsaması Üzerine Bir Uygulama. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt: 8, Sayı:8, 122-147.
- KARACA, N. (2003). GATT'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne. *Maliye Dergisi*, Sayı:144, 84-99.
- KARAGÖZ, K. (2010). Determining Factors of Private Investments: An Empirical Analysis for Turkey. *Hacettepe Üniversitesi Sosyoekonomi Dergisi*. Cilt: 11, Sayı: 11, 7-25.
- KARAKAŞ, C. (2012). Türkiye'nin AB Üyeliği Tartışması: AB-Türkiye İlişkilerinde Aşamalı Entegrasyon. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*. Cilt 3, Sayı 9, 1-15.
- KARAKAŞ, O. (2002, Kasım). Türkiye ile ABD Arasında Olası Bir Serbest Ticaret Anlaşmasının, Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği Çerçevesindeki Yükümlülüklerimiz Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*. Sayı: 7. Web: http://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-ekonomik-sorunlar__kasim-2002_.tr.mfa adresinden 12 Nisan 2015'de alınmıştır.
- KARLUK, R. (2012). Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar. (İkinci Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- KARLUK, R. (2012). Uluslararası Kuruluşlar. (Altıncı Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

- KARTAL, B., SOFYALIOĞLU, Ç. (2011). Türkiye'deki Gençliğin Şanghay İşbirliği Örgütüne Yönelik Tutumuna Pazarlama Perspektifiyle Bakış. International Conference on Eurasian Economies 2011. 24-29.
- KAZGAN, G. (2002). Küreselleşme ve Ulus Devlet / Yeni Ekonomik Düzen. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KİRİŞÇİ, K. (2013). Turkey and the Transatlantic Trade and Investment Partnership – Boosting the Model Partnership with the United States. The Center on the United States and Europe at Brookings. Turkey Project Policy Paper. Number: 2
- KORKMAZ, T. (1993). Avrupa Topluluğu, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi ve Türk Cumhuriyetleri. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Araştırmalar Cilt: XIII, Yayın No: 1993/322, 83-110.
- KUTLU, H.A., ve DEMİRCİ, N.S. (2011) Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum. Muhasebe ve Finansman Dergisi. Sayı: 52, 121-135.
- KUTAY, N. (2014). Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler ve Yoksulluk Olgusu. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KÜÇÜKAHMETOĞLU, O., ÇEŞTEPE, H., ve TÜYLÜOĞLU, Ş. (2013). Ekonomik Entegrasyonlar – Küresel ve Bölgesel Yaklaşım. (Üçüncü Baskı) Bursa: Ekin Yayınevi.
- KÜRKÇÜ, D. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication. Cilt: 3, Sayı: 2, 1-11.
- LİPSEY, R. G. (1960). The Theory of Customs Unions: A General Survey. The Economic Journal, 70 (279), 496-513
- MEADE. J.E. (1979). The Adjustment Processes of Labour Co-operatives with Constant Returns to Scale and Perfect Competition. Economic Journal, Royal Economic Society, 89 (356), 781-788.
- MUNDELL, R.(1961) "A Theory of Optimum Currency Areas". American Economic Review. Volume 51. 657-665.
- NAHAR, S., İNDER, B. (2002), "Testing Convergence in Economic Growth for OECD Countries", Applied Economics, 34: 2011-2022.

- OĞAN, G. (2007, Kasım). Üye Devletlerin Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü. Stratejik Analiz Dergisi. Sayı 91.
- OĞUZ, G. (2012). Avrupa Birliği'nin Genişleme Yorgunluğu Sürecinde AB-Türkiye İlişkileri. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt 8, Sayı 1, 49-73.
- ÖZDAŞLI, E. (2012). Çin ve Rusya Federasyonu'nun Perspektifinden Şangay İşbirliği Örgütü. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Yıl: 4, Sayı: 6, 108-122.
- ÖZDEMİR, S. (2007). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti. (İkinci Baskı) İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- ÖZEL, H.A. (2012). Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri. Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi. Cilt: 2, Sayı: 1, 63-72.
- ÖZTRAK, F., ve DUVAN, O. (2014). AB-ABD Arasında Gerçekleştirilecek Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması: Türkiye Ekonomisi Üzerine Olası Etkileri. Toplumcu Düşünce Enstitüsü Değerlendirme Raporu.
- ÖZTÜRK, S., ve GÖVDERE, B. (2010). Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi. Cilt: 15, Sayı 1, 377-397.
- RASSEKH, F. (1998), "The Convergence Hypothesis: History, Theory, and Evidence", Open Economies Review, 9: 85-105.
- ROBERTSON, R. (1999). Küreselleşme / Toplum Kuramı ve Küresel Kültür. (Birinci Baskı). (Çev. Ü.H. YOLSAL) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- RODRİK, D.,(2011). Akıllı Küreselleşme. (Çev. B. AKSU) Efil Yayınevi, Ankara
- SABIR, H. (2002). Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: MERCOSUR Örneği. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 25, 1-9.
- SABIR, H. (2003). Atatürk'ün İktisadi Zihniyeti. Dış Ticaret Dergisi, Sayı:28 77-92
- SCHOLTE, J.A. (1997). Globalization: A Critical Introduction. New York: St. Martin's Press.
- SEYİDOĞLU, H. (2003) Uluslararası İktisat. (Dördüncü Baskı) İstanbul: Güzem Yayınları.
- SMİTH, A. (2006). Milletlerin Zenginliği, (Birinci Baskı). (Çev. H.A. YÜCEL). İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- SOLOW, R.M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. Quarterly Journal of Economics, 70, 65-94.
- STİGLİTZ, J.E. (2011) Küreselleşme - Büyük Hayal Kırıklığı. (Dördüncü Baskı) (Çev. A. TAŞÇIOĞLU ve D. VURAL) İstanbul: Plan B Yayıncılık.
- STUBB, A. (1996) A Categorisation of Differentiated Integration. Journal of Common Market Studies, Cilt: 34, Sayı: 2, 283-295.
- SUSAM, N., ve BAKKAL, U. (2008). Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek. Maliye Dergisi. Sayı: 155, 72-88.
- ŞAHİN, S. (2012). Türkiye'nin Öncülük Ettiği İktisadi Birleşmeler KEİ, ECO ve D-8 Örnekleri. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- ŞANLI, F.B. (2008). Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt: 22, Sayı:1, 13-30.
- TONUS, Ö. (2000). Avrupa Birliği'nde Parasal Birlik ve Birlik Üyesi Ülkeler ile Türkiye Arasında Reel Döviz Kurlarının Analizi. Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- TURGUT, Ş. (2006). Finansal Entegrasyon ve Finansal Krizler: Türkiye Örneği, 1994, 2000 ve 2004 Krizleri. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.
- TUTAR, H. (2000). Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi. (Birinci Baskı) İstanbul: Hayat Yayınları.
- UÇKAN E. (2001). Avrupa Birliği'nin Bütünleşme Sürecinde Esneklik Kavramı: Amsterdam Antlaşması Çerçevesinde Bir Değerlendirme. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. Cilt: 56, Sayı: 2, 21-41.
- USAL, Z.O. (2008, Ekim). Dünya Bankası ve IMF Kapsamında Uluslararası Finans Kuruluşları ve İnsan Hakları. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, No: 39, 231-246.
- ÜLGER, İ.K. (2014). Avrupa Birliğinde Fetret Devri ve Gelecek Senaryoları. Bilge Strateji Dergisi. Cilt: 6, Sayı: 11, 107-131.
- ÜNSAL, E. (2009). Makro İktisat. (Sekizinci Baskı). Ankara: İmaj Yayınları.
- VANEK, J. (1965). General Equilibrium of International Discrimination. Cambridge: Harvard University Pres. 251
- VARLIK, A.B. (2009). Küreselleşme ve Küreselleşmenin Orta Doğu'ya Etkileri. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- VURDU S. A. (2008). Türk Cumhuriyetlerinde Ticaretin Kolaylaştırılması ve Gümrük Rejimi. Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Yapısı ve Dış Ticaret. T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı.
- WALTHER, T. (2002). Dünya Ekonomisi. (Çev. Ü.ÇAĞLAR) İstanbul: Alfa Kitabevi.
- YARDIMCIOĞLU, M., KOÇARSLAN, H. (2012) Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şangay İşbirliği Örgütü. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi . Cilt: 2, Sayı: 2, 163-174.
- YELDAN, E. (2012) Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi. (On Altıncı Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları.
- YENER, M.C. (2013). Küresel Düzendeki Yeni Arayışlar: Şangay İşbirliği Örgütü ve Türkiye. Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi. Yıl: 13, Sayı: 46, 71-91.
- YETİM, N. (2002). Küresel Üretim Yapılanmasına Kültürel Yanıtlar: Ulusal Yerel?. Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Sayı:18, 129-140.
- YILDIRIM, E., ve DURA, C. (2007) Gümrük Birliğinin Türkiye Üzerindeki Etkileri konusundaki Literatüre Bir Bakış. Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi. Sayı 28, 141-177.
- YILDIRIM, M. (2004, Mayıs). Küreselleşme Sürecinde Egemenlik. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt: 28, No: 1, 35-48.
- YILDIRIM, S. (2010). 2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Yıl: 12, Sayı: 18, 47-55.
- YILDIZ, M. (2000). Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği. Dış Ticaret Dergisi, Sayı 15, 89-118.
- YILMAZ, T. (2004). Uluslar Arası Politikada Ortadoğu, Birinci Dünya Savaşından 2000'e. Ankara: Akçağ Kitabevi.
- YİĞİT, S. (2012). Türkiye, Büyük Orta Asya ve ŞİÖ Pekin Zirvesi. Ortadoğu Analiz Dergisi. Cilt: 4, Sayı: 44, 52-67.
- YÜCEOL, H.M. (2004) Optimal Para Alanı Teorisi Üzerine Bir Değerlendirme: Teori, Uygulama ve Politika. Pivolka (Başkent Üniversitesi İİBF Dergisi). Yıl:3, Sayı:12, 3-6.
- ZEREN, F., ve YILANCI, V. (2011). Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Yakınsaması: Rassal Katsayılı Panel Veri Analizi Uygulaması. İş ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. Cilt 2, Sayı 1, 143-151.

- http 1: KÜRKÇÜOĞLU, Ö. Yeni Dünya Düzeni Arayışları: Küreselleşme. Açıköğretim Fakültesi Yayınları Dünyanın ve Türkiye'nin Yakın Tarihi <http://aop.eogrenme.anadolu.edu.tr/eKitap/TAR124U.pdf> adresinden 20.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 2: BAL, O. (2010). Teknolojinin Sosyo-Ekonomik Yapıya Etkileri. Kırgız Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Akademik Bakış Dergisi, Sayı:20, 1-22. <http://www.akademikbakis.org/eskisite/20/01.pdf> adresinden 16.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 3: ÖZKAN, Ö. Uluslararası Örgütler Ve Özellikleri, https://www.academia.edu/7127774/ULUSLARARASI_ÖRGÜTLER_VE_ÖZELLİKLERİ adresinden 16.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 4: İMF ve Dünya Bankası, <https://www.imf.org/external/np/exr/facts/tur/imfwbt.pdf> adresinden 15.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 5: Uluslararası Para Fonu Bilgi Belgesi. "Bir Bakışta İMF" Sayfa 1-3, <https://www.imf.org/external/country/tur/rr/2012/022712a.pdf> adresinden 16.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 6: Uluslararası Para Fonu Dış İlişkiler Bölümü tarafından hazırlanmıştır. Uluslararası Para Fonu (İMF), <https://www.imf.org/external/country/tur/rr/pdf/intro.pdf> adresinden 13.03.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 7: Dünya Ticaret Örgütü(DTÖ). <http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-dto.tr.mfa> adresinden 16.04.2012 tarihinde alınmıştır.
- http 8: Ekonomik Entegrasyonlar, http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekonomik_entegrasyon adresinden 16.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 9: Ekonomik Entegrasyon Türleri ve AB Ekonomik Entegrasyonu <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/2341-ekonomik-entegrasyon-turleri-ve-ab-ekonomik-entegrasyonu5> adresinden 16.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 10: Bölgesel Entegrasyon, http://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%B6lgesel_entegrasyon adresinden 16.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 11: Ekonomik Entegrasyon, http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekonomik_entegrasyon adresinden 20.04.2015 tarihinde alınmıştır.

- http 12: SAVRUL, B. ÖZEL, H. (2014). Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Entegrasyonların Başarı Koşulları. Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi. Cilt:3, Sayı:2, www.eyad.mu.edu.tr/index.php/eyad/article/download/102/84 adresinden 16.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 13: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı, <http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-ve-kalkinma-teskilati.tr.mfa> adresinden 16.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 14: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD). http://www.mfa.gov.tr/iktisadi-isbirligi_ve-gelisme-teskilati_oecd_.tr.mfa adresinden 20.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 15: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı. <http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-ve-kalkinma-teskilati.tr.mfa> adresinden 15.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 16: “İSEDAK, İşbirliği Alanlarını Çeşitlendirmiş ve Çalışmalarına Yeni Bir İvme Kazandırmıştır”. <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/85103/isedak-is-birligi-alanlarini-cesitlendirmis-ve-calismalarina-yeni-bir-ivme-kazandirmistir.html> adresinden 16.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 17: İslami İşbirliği Teşkilatı, <http://ab.gtb.gov.tr/uluslararasi-orgutler/islam-isbirligi-teskilati> adresinden 16.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 18: Economic Cooperation Organisation Supreme Audit Institutions, ECOSAIT Tüzüğü, <http://www.sayistay.gov.tr/ecosai/EcosaiTuzuk.asp> adresinden 16.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 19: RZAYEV, A. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın Bölgesel Rolü, <http://www.bilgesam.org/incele/237/-ekonomik-isbirligi-teskilati%E2%80%99nin--eit--bolgesel-rolu/#.VTBOn9ysWE4> adresinden 25.01.2011 tarihinde alınmıştır.
- http 20: T.C. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme Ve Destekleme İdare Başkanlığı, Karadeniz ekonomik İşbirliği Teşkilatı <http://kosgeb.gov.tr/Pages/UI/Baskanligimiz.aspx?ref=98&refContent=112> adresindeki bilgilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.
- http 21: Bölgesel Teşkilatlarla İşbirliği. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı. http://www.tuik.gov.tr/arastirmaveprojeler/uluslararasi/ui/ui_bolgesel2.html adresinden 16.04.2015 tarihinde alınmıştır.

- http 22: Karadeniz Ekonomik İşbirliği,
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/dislliskiler/cokTarafliBolg eselliski?_adf.ctrlstate=3bnr6q1l_631&_afrLoop=22247481487469&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=3bnr6q1l_628#! adresinden
17.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 23: T.C. AB Bakanlığı. AB'ye Genel Bakış. Sayı 2
http://www.ab.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf adresinden
17.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 24: KAYA, E. AB-Türkiye İlişkileri. Sayfa 1-54
<http://www.eminkaya.net/wp-content/uploads/ab-turkiye-iliskileri-ders-notlari.pdf> adresinden 17.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 25: İZBUL, A. Avrupa Birliği'nin Geleceği, Konvansiyon Taslak Anayasal Anlaşma ve Hükümetler Arası Konferans. Sayıştay Dergisi, Sayı 49, Sayfa 81-98
<http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der49m4.pdf> adresinden 18.05.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 26: AB Kurumları. <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=45641&l=1> adresinden 18.05.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 27 MİKTA oluşumu Gayri Resmi Dışışleri Bakanları İkinci Toplantısı Meksika'da Düzenlendi., <http://www.mfa.gov.tr/mikta-olusumu-gayri-resmi-disisleri-bakanlari-ikinci-toplantisi-meksika-da-duzenlendi.tr.mfa> adresinden 18.05.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 28 Aralarında Türkiye'nin de Bulunduğu Beş Ülke MİKTA'yı Kuracak.
<http://www.haberler.com/aralarinda-turkiye-nin-de-bulundugu-5-ulke-mikta-5114271-haberi/> adresinden 18.05.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 29 Dışışleri Bakanı Davutoğlu, MİKTA Girişiminin İlk Toplantısına Katıldı.
<http://www.haber3.com/disisleri-bakani-davutoglu-mikta-girisiminin-ilk-toplantisina-katildi-haberi-2218230h.htm> adresinden 18.05.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 30 SETA'dan MİKTA Raporu.
<http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2014/08/19/setadan-mikta-raporu?paging=false> adresinden 19.08.2014 tarihinde alınmıştır.
- http 31 Rus Medyasından İlginç İddia, Türkiye Dahil Beş Ülke,
<http://ekonomi.haber7.com/dunya-ekonomisi/haber/1079129-rus-medyasindan-iliginc-iddia-turkiye-dahil-5-ulke> adresinden 18.05.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 32 ADIGÜZEL, M. (2013). "Ekonomik Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisinin Etkileri", Akademik Bakış Dergisi, Nisan 2013, Sayı 35, Sayfa 1-20. İktisat ve Sosyal Girişimcilik Üniversitesi.
<http://www.akademikbakis.org/eskisine/35/30.pdf> adresinden 21.03.2015 tarihinde alınmıştır.

- http 33: 2014 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısı İle 2012 Yılı Merkezi Yönetim Kesin Hesap Kanunu Tasarısı Plan ve Bütçe Komisyonu Görüşme Tutanakları, T.B.M.M Tutanak Hizmetleri Başkanlığı. Sayfa 7.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=20 adresinden 05.11.2013 tarihinde alınmıştır.
- http 34: İSEDAK,
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?l=aef6c539-6ca3-484c-aea6-ea4551a35a71&i=663> adresinden 28.11.2014 tarihinde alınmıştır.
- http 35: Serbest Ticaret Anlaşmaları
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/dislliskiler/SerbestTic/Genel_Bilgi.html?#!%40%40%3F_adf.ctrl-state%3Dxnw2zf8mw_133 adresinden 19.04.2015 tarihinde alınmıştır
- http 36: tercihli ticaret Anlaşmaları, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-katildigi-bolgesel-tercihli-ticaret-gorusemeleri.tr.mfa adresinden 18.04.2015 tarihinde alınmıştır
- http 37: Tercihli Ticaret Anlaşmaları
https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/region_e.htm adresinden 18.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 38: Türk Dış Politikasında Neler Değişti
<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3257> adresinden 20.05.2015 tarihinde alınmıştır
- http 39: AKMAN, M.(2014). "AB- ABD Transatlantik Ticaret Ve Yatırım Ortaklığı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme" Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 13, No 1, 2014, Sayfa1-29. Marmara Üniversitesi AB Enstitüsü.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1950/20394.pdf> adresinden 18.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 40: Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı,
http://www.tusiad.org.tr/_rsc/shared/file/Transatlantik-Ticaret-ve-Yatirim-Ortakligi-Anlasmasi-ve-Cin.pdf adresinden 18.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 41: YARDIMCIOĞLU, M. ve KOÇARSLAN, H. "Çok Kutuplu Dünyaya Doğru Şangay İşbirliği Örgütü, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi Sayfa 163-174.
http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/2012-2-13_0.pdf adresinden 18.04.2015 tarihinde alınmıştır.

- http 42: Şangay İşbirliği Örgütü, Türkiye İçin Bir Alternatif midir. <http://www.bilgesam.org/incele/117/-sanghay-isbirligi-orgutu-turkiye-icin-bir-alternatif-midir-#.VTHIONLtmkp> adresinden 18.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 43: 21. Yüzyılda Türkiye-Rusya Federasyonu Enerji İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Mı, Yoksa Giderek Artan Tek Taraflı Bağımlılık Mı. <http://politikaakademisi.org/21-yuzyilda-turkiye-rusya-federasyonu-enerji-iliskileri-karsilikli-bagimlilik-mi-yoksa-giderek-artan-tek-tarafli-bagimlilik-mi/> adresinden 20.02.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 44: ÖNİŞ, Z., KUTLAY, M. (2012). "Ekonomik Bütünleşme Siyasal Parçalanmışlık Paradoksu: Avro Krizi ve Avrupa Birliğinin Geleceği", Uluslararası İlişkiler. Cilt 9, Sayı 33. http://home.ku.edu.tr/~zonis/Onis_ve_Kutlay,_Avro_krizi_ve_AB_butunlesmesinin_gelecegi_%28UI_dergisi,_33._sayi%29.pdf adresinden 18.04.2015 tarihinde alınmıştır.
- http 45: Şangay İşbirliği Örgütü Zirvesi ve İran'a Yeni Bir Darbe, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=856> adresinden 15.04.2015 tarihinde alınmıştır.